

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/107118>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

PHAEDRUS

**EEN STUDIE OVER PERSOON, WERK EN TAAL
VAN DEN ROMEINSCHEN FABELDICHTER**

W. A. M. PETERS

PHAEDRUS

PROMOTOR:
Prof. Dr. H. H. JANSSEN

PHAEDRUS

EEN STUDIE OVER PERSOON, WERK EN TAAL
VAN DEN ROMEINSCHEN FABELDICHTER

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBE-
GEERTE AAN DE R.K. UNIVERSITEIT TE
NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR
MAGNIFICUS Dr. J. D. M. CORNELISSEN,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS
BESLUIT VAN DEN SENAAT IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG
22 MEI 1946, DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

WILHELMUS ANTONIUS MARIA PETERS

GEBOREN TE NIJMEGEN

DRUKKERIJ GEBR. JANSSEN — NIJMEGEN — 1946

INHOUD

HOOFDSTUK I

PHAEDRUS IN ZIJN TIJD

A. Phaedrus en de keizers . . .	1
B. Phaedrus en zijn begunstigers .	17
C. Phaedrus en zijn mede-auteurs .	22

HOOFDSTUK II

PHAEDRUS EN ZIJN FABELS

A. Enkele beschouwingen vooraf	30—38
§ 1. De term fabel	30
§ 2. De fabel vóór Phaedrus	32
§ 3. De betrouwbaarheid van den tekst van Phaedrus .	35—38
a. De handschriften	35
b. De Appendix Perotti	35
c. Onvolledigheid	35
d. De epimythia	36
B. Phaedrus' materiaal	38—58
§ 1. Phaedrus en Aesopus	38
§ 2. Phaedrus en de populaire philosophie .	45
§ 3. Narratiunculæ	50
§ 4. Spreekwoorden	53
§ 5. Afbeeldingen	56
C. Phaedrus' werkwijze	58—64
§ 1. Phaedrus en de rhetorenschool	58
§ 2. Het romeinsch element in de fabels van Phaedrus .	64
D. Phaedrus' doel	65—69
§ 1. Phaedrus de zedenmeester .	65
§ 2. Phaedrus de humorist .	68
E. Phaedrus' talent	69—72
1. Phantasie	69
2. Dichterlijk gevoel .	69
3. Opmerkingsgave .	71

HOOFDSTUK III

STIJL EN TAAL IN PHAEDRUS' FABELS

Eerste deel. Phaedrus' stijl	73—104
Oordeel van oudheid en lateren	73
A. Klanken als stijlmiddel	75—82
§ 1. Waarde van klanken	75—78
a. Lange klanken	75
b. Korte klanken	76
c. Expressiviteit	76
§ 2. Verbinding van klanken	78—82
a. Contact van klanken	78
b. Cacophonie	79
c. Homophonie	79
B. Woorden als stijlmiddel	82—97
§ 1. Vorm van het woord	82—87
a. Suffixen	82
b. Comparativi	86
c. Flexie-uitgangen	86
d. Praefixen	87
§ 2. Beteekenis van het woord	88—89
a. Abstracta	88
b. Metaphora	88
c. Semantische innovaties	89
§ 3. Keuze van het woord	89—94
a. Variatio	89
b. Graecismen	92
c. Neologismen	93
d. Archaismen	93
e. Popularismen	94
f. Expressieve woorden	94
§ 4. Verschillende verschijnselen	95—97
a. Figuren van het substantivum	95
Poetische pluralis	95
Singularis i. p. v. pluralis	95
b. Figuren van het adjectivum	95
Gesubstantiveerd adjectivum	95
Hypallage	96
Prolepsis	96
c. Andere figuren	96
Hysteron proteron	96
Metonymia	96
Synecdoche	96
Woordspeling	97
C. Stijlelementen van syntactischen aard	97—101
a. Gebruik van het syntactisch teeken	97
Praeposities	97
b. Ellipsen	98
Inquit, ait	98
Vormen van esse	99

c. Gebruik van conjuncties	99
Ut	99
Simul i. p. v. simul ac	99
d. Syntactische doubletten	100
Adjectivum i. p. v. genetivus	100
e. Constructie van den zin	100
Parataxa en hypotaxe	100
D. Stijlmiddelen bij den opbouw van den zin	101—104
a. Herhalingen	101
Partikels	101
Pronomina	101
Andere herhalingen	102
b. Tegenstellingen	102
c. Woordschikking	103
Woordvolgorde	103
Chiasmus	103
Tweede deel. De Taal van Phaedrus' labels	104—116
A. Morphologische popularismen	105—106
Recompositie	105
B. Syntactische popularismen	106—111
a. Verbum	106—108
Vescor met acc.	106
Coepi bij infin. passivi	106
Verschoven plusquam perfectum	107
Omschrijving van het praeteritum door coepisse	107
Omschrijving met posse en esse	108
b. Nomen	108—110
Alius met abl. comparationis	108
Gebruik van den comparativus	109
Pronomen personale	109
Homo i. p. v. ille	110
c. Praeposities	110—111
C. Lexicologische popularismen	111—113
Woorden uit de omgangstaal	111
Graecismen	111
Composita	111
Populaire uitingen in de dialogen	112
Adverbia, die een intensiteitsnuance uitdrukken	113
D. Oorzaken voor het gebruik van popularismen	113
Conclusie	114—116

GECITEERDE WERKEN¹⁾

ALGEMEEN

- Bardon, H. Les empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien, Paris 1940.
- Boissier, G. L'opposition sous les Césars⁴, Paris 1900.
- Brodmuehler, P. De particulis interrogativis nonnullorum scriptorum aetatis argenteae, diss. Bonn, Köln 1914.
- Cordier, A. Études sur le vocabulaire épique dans l'Énéide". Contribution à une histoire de la langue épique de Livius Andronicus à Virgile, Paris 1939.
- Decker, J. de, Vrijheidsbeperking en intellectueel leven in den romeinschen keizertijd, Rede, A'dam 1942.
- Duff, J. W. A literary history of Rome from the origins to the close of the golden age², London 1923.
- Friedlaender, L. - G. Wissowa. Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms II¹⁰, Leipzig 1922.
- Grandgent, C. An introduction to vulgar latin, Boston-New York 1907.
- Hofmann, J. B. Lateinische Umgangssprache, Heidelberg 1936.
- Janssen, H. H. De kenmerken der romeinsche dichtertaal, Rede, Nijmegen 1941.
- Kroll, W. Studien zum Verständnis der römischen Literatur, Stuttgart 1924.
- Lienhart, G. Tiberius, Caligula, Claudius, Nero quid extra munera imperatoria scripserint, et quomodo litteris faverint aut obrectaverint, diss. Frib., Emdingen 1934.
- Löfstedt, E. Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae, Uppsala 1911.
— Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins I, Lund 1928, II, Lund 1933.
- Marouzeau, J. Traité de stylistique appliquée au latin, Paris 1935.
- Otto, A. Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarter der Römer, Leipzig 1890.
- Paucker, C. Vorarbeiten zur lateinischen Sprachgeschichte. II. Übersicht des der sogenannten silbernen Latinität eigenthümlichen Wörterschatzes, Berlin 1884 .
- Reich, H. Der Mimus, Berlin 1903.
- Schmidt, W. - O. Stählin. Geschichte der griechischen Literatur I, 1. München 1929.

1) In deze bibliographie zijn niet opgenomen de edities van klassieke auteurs. Waar de vermelding van de editie van belang is, vindt men deze in de voetnoten.

- Schrijnen, J.-C. Mohrmann. Studien zur Syntax der Briefen des Hl. Cyprian, I Noviom. 1936; II Noviom. 1937.
- Schulze, W. Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin 1904.
- Scott, K. The *diritas* of Tiberius, *American Journal of Philology* LIII (1932), pp. 139—151.
- Stolz, F.-J. H. Schmalz, Lateinische Grammatik, ⁶ neu bearbeitet von M. Leumann u. J. B. Hofmann, München 1928.
- Terzaghi, G. Per la storia della satira, Torino 1933.
- Thiel, J. H. Kaiser Tiberius, I, *Mnemosyne* LXIII (1935), p. 245—270.
- Ueberweg, Fr.-K. Praechter, Die Philosophie des Altertums ¹², Berlin 1926.
- Wölfflin, Ed. Der Reim im Lateinischen, A. L. L. I (1884) p. 354 sqq.
- Woltjer, J. Latijnsche grammatica ⁶, Groningen 1924.

LITTERATUUR OVER DE FABEL

- Aly, F. art. „Märchen“ R. E. XIV, 1, col. 254—281.
- Bieber, D. Studien zur Geschichte der Fabel in den ersten Jahrhunderten der Kaiserzeit, diss. München, Berlin 1906.
- Crusius, O. in C. H. Kleukens Buch der Fabeln ², Berlin 1920, p. I sqq.
- Eberhard, A. *Fabulae Romanenses* I, Lips. 1872.
- Hausrath, A. art. „Fabel“ R. E. VI, 2 col. 1704—1736.
- Das Problem der Aesopischen Fabel, N. J. I 1898, pp. 305—322.
- Aesopus, München 1940.
- Ménil, Ed. de, Poésies inédites du moyen age, précédées d'une histoire de la fable ésoopique, Paris 1854.
- Lessing, G. E.-G. Witkowsky, Werke III, Leipzig 1911.
- Rutherford, W. G. Babrius, London 1883, pp. XXV sqq.
- Thiele, G. Der lateinische Aesop des Romulus und die Prosafassungen des Phädrus, Heidelberg 1910.
- Weinreich, O. Fabel, Aretalogie, Novelle. S. B. Heidelberg 1930/31 Abh. 7.
- Wienert, W. Die Typen der griechisch römischen Fabel, Helsinki 1925.

LITTERATUUR OVER PHAEDRUS

- Bertschinger J. Volkstümliche Elemente in der Sprache des Phaedrus, diss. Bern 1921.
- Causeret, Ch. De Phaedri sermone, diss. Paris 1886.
- Duff, J. W. A literary history of Rome in the silver age, London 1927, pp. 136—173.
- Ellis, R. The fables of Phaedrus, London 1894.
- Fischer, Ad. Das Verhältnis der Fabeln des Phaedrus zur Aesopischen Fabelsammlung, progr. Klosterneuburg 1905.

- Griset, E. *Per la cronologia ed il significato delle favole di Fedro*, Torino 1925.
- Hartman, J. J. *De Phaedri fabulis commentatio*, Ludg. Bat. 1890.
- Hausrath, A. *Phaedrus*, R. E. XIX, 2. Stuttgart 1938 col. 1475—1505.
— *Zur Arbeitsweise des Phaedrus*, *Hermes* LXXI, 1936, pp. 70—103.
- Havet, L. *Phaedri Aug. lib. fabulae Aesopiae*, Paris 1895.
- Herescu, N. *Martial* III, 20, in *Revista Classica Orpheus Favonius* VI/VII 1934—1935.
- Herrmann, L. *Note sur le prologue du premier livre des fables de Phèdre*, *Revue Belge de philologie et d'histoire*, VI, 1927, pp. 749—753.
- Hervieux, L. *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge*, I², Paris 1893, pp. 6—239.
- Müller, L. *Phaedri Aug. lib. fabula*, Leipzig 1877. *Praefatio*.
- Nisard, D. *Études de mœurs et de critique sur les poètes de la décadence* I³, Paris 1867, pp. 3—61.
- Postgate, J. P. *Phaedri fabulae Aesopiae*, Londini 1919. *Praefatio*.
- Prinz, K. *Zur Chronologie und Deutung der Fabeln des Phaedrus*, *Wiener Studien* XLIII, 1922/23, pp. 62—71.
- Rank, L. *Nova Phaedriana I*, *Mnemosyne* XLV, 1917, pp. 93—102.
— *Nova Phaedriana II*, *Mnemosyne* XLV, pp. 272—309.
- Ribbeck, O. *Geschichte der römischen Dichtung* III, Stuttgart 1892, pp. 24—32.
- Von Sassen, H. *De Phaedri sermone*, diss. Marburg 1911.
- Schanz, M.-C. *Hosius. Geschichte der Römischen Literatur*, II⁴, München 1935, pp. 447—456.
- Tacke, A. *Phaedriana*, diss. Berlin 1911.
- Teuffel, W. S. bearb. W. Kroll, F. Skutsch. *Geschichte der Römischen Literatur* II⁶, Berlin 1910, pp. 210—213.
- Thiele, G. *Phaedrus Studien I*, *Hermes* XLI, 1906, pp. 562—593.
— *Phaedrus Studien II*, *Hermes* XLIII, 1908, pp. 337—372.
— *Martial* III, 20, *Philologus* LXX, (1911) p. 539—549.
- Travis, A. H. *Improbi iocos Phaedri*, *Transactions and Proceedings of the Amer. Philol. Assoc.* New York 1940, p. 579 sqq.
- Vandaele, H. *Qua mente Phaedri fabellas scripserit*, diss. Paris 1897.
- Vollmer, Fr. *Zur Chronologie und Deutung der Fabeln des Phaedrus*, *Sitz. Ber. der Bayerischen Akad.* XI, 1919, pp. 9—24.

HOOFDSTUK I

PHAEDRUS IN ZIJN TIJD

Geen enkele tijdgenoot, geen enkele latere schrijver uit de oudheid vertelt ons, wat wij zoo gaarne over den persoon van Phaedrus zouden weten, en evenmin maakt Phaedrus zelf — hoe dikwijls hij ook over dat lievelingsonderwerp der dichters : zichzelf, spreekt — ons veel wijzer, wat chronologie en levensloop betreft. Wèl, en ongetwijfeld is dit interessanter dan feiten en data, geeft hij ons ongewild een blik op zijn karakter, zijn idealen, zijn levensbeschouwing, op wat hij voorstaat en afkeurt, wat hij hoopt en vreest.

Het is dan ook meer om met den mensch Phaedrus, dan met de jaartallen van Phaedrus nader kennis te maken, dat dit eerste hoofdstuk een poging wil zijn Phaedrus te plaatsen in zijn tijd : de eerste helft van de eerste eeuw.

A. PHAEDRUS EN DE KEIZERS

De wereld waarvan een dichter belangstelling had te verwachten beperkte zich gedurende de Republiek in 't algemeen tot mede-auteurs, critici en andere lezers. In den keizertijd wordt de situatie voor den litterator meer gecompliceerd, en hebben de dichters ook rekening te houden met twee nieuwe factoren : met de keizers, en met de sinds Augustus ten tooneele verschijnende machtige begunstigers der schoone letteren. En wat dit rekening houden te beteekenen kon hebben, bewijzen eenerzijds een Horatius, die zijn snelle opkomst in niet geringe mate aan de patronage van Maecenas dankt, anderzijds een Cremutius Cordus, door keizer Tiberius vanwege een uitlating tegen het régime met den dood gestraft. Daarom dienen wij ons eerste hoofdstuk te beginnen met een beschouwing, waarin de figuur van Phaedrus belicht wordt tegen den achtergrond van het keizerlijk hof.

In den titel van zijn boek noemt Phaedrus zich Augusti libertus ¹⁾.

¹⁾ De meening van L. Müller (bij J. J. Hartman, de *Phaedri fabulis commentatio*, Ludg. Bat. 1890, p. 11), dat het opschrift *Phaedri Augusti liberti* . . . etc. van een lateren grammaticus of librarius afkomstig zou zijn, wordt door niemand meer aanvaard.

Op den eeretitel Augustus maakte ook Tiberius aanspraak, en, op zichzelf beschouwd, kan dus Augusti libertus ook betrekking hebben op een vrijgelatene van Tiberius. Waarschijnlijk is dit echter niet, om meerdere redenen.

Op de eerste plaats had Tiberius bezwaren tegen het gebruik van zijn eernaam ²⁾).

Een tweede argument levert Phaedrus zelf. In zijn verzameling treffen we anecdotes aan zoowel over Augustus als over Tiberius. Maar, terwijl hij aan Tiberius vier verschillende benamingen geeft: Caesar Tiberius, Caesar, dominus, en tanta maiestas ducis ³⁾, zegt hij, sprekende over den eersten keizer: divus Augustus ⁴⁾).

Verder lag het meer in de lijn van Augustus dan van zijn opvolger om veelbelovende litteraire talenten vrij te laten. Meermalen is erop gewezen dat Augustus, zelf een vruchtbaar dichter, redenaar en geschiedschrijver, het grootste belang stelde in alles, wat met letterkunde te maken had ⁵⁾. Bekend is het nauwe contact, dat Augustus onderhield met Maecenas' protégé's Vergilius en Horatius, maar ook mindere dichters hadden zijn belangstelling, ja zelfs de lichte Muze ⁶⁾. Er is dus niets verbazingwekkends in het feit, dat hij een intelligenten slaaf met zin voor lichte poëzie vrij liet.

Evenals Augustus was ook Tiberius actief litterator ⁷⁾. Maar terwijl Augustus voorkeur had voor eenvoudige, duidelijke taal „vitatis sententiarum ineptiis”, die er vooral op gericht was „sensus animi quam apertissime exprimere” ⁸⁾, waren Tiberius bizarre zinswendingen en voor het groote publiek onbereikbare finesses het liefst ⁹⁾. Tacitus zegt, dat Tiberius, zelfs wanneer hij iets niet verborgen wilde houden, „suspensa semper et obscura verba” gebruikte ¹⁰⁾. Augustus ergerde zich aan Tiberius' ars eloquendi: . . . „nec Tiberio parcat et exoletas interdum et reconditas voces aucupanti” ¹¹⁾. Overigens was Tiberius voorstander van

²⁾ Cass. Dio LVII, 8, 1.

³⁾ Ph. II, 5.

⁴⁾ Ph. III, 10, 39. Cf. L. Hervieux, *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge* ², Paris 1893 t. I, p. 5.

⁵⁾ Zeer uitvoerig over de geschriften van Augustus en zijn belangstelling voor de litteratuur handelt H. Bardon, *Les empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien*, Paris 1940, p. 7—103.

⁶⁾ cf. H. Reich, *der Mimus*, Berlin 1903, I, p. 195.

⁷⁾ G. Lienhart, *Tiberius, Caligula, Claudius, Nero quid extra munera imperatoria scripserint, et quomodo litteris faverint aut obtrectaverint*, diss. Frib., Eendingen 1934, p. 5 sqq.

⁸⁾ Suet. Aug. 86, 1.

⁹⁾ cf. Bardon, o. c. p. 108.

¹⁰⁾ Tac. Ann. I, 11.

¹¹⁾ Suet. Aug. 86. cf. Bardon, o. c. p. 108. Lienhart, o. c. p. 15.

een strikt purisme; hij weerde alle niet-latijnsche woorden ¹²⁾), ook dit in afwijking van Augustus.

We zijn op deze tegenstellingen iets dieper ingegaan, omdat hier wellicht voor de bestudeering van Phaëdrus iets te leren valt. De directe, simpele poëzie van Phaëdrus moet op Augustus een prettigen indruk gemaakt hebben; de van het excentrieke houdende Tiberius moet, als hij Phaëdrus althans gekend heeft, hem een laag bij de gronds, onbelangrijk dichtertje gevonden hebben, die, met zijn graecismen, nog niet eens zuiver latijn schreef ¹³⁾).

Phaëdrus was dus een vrijgelatene van Augustus, en het zal met een zekeren trots geweest zijn, dat Phaëdrus op zijn werk het etiket Augusti liberti hechtte. Vrijgelatene van den machtigen literatuurvriend Augustus! Dat was reclame van de beste soort! Temeer, omdat Augustus niet bepaald vrijgevig was met de *manumissio* ¹⁴⁾).

Het tijdstip van de vrijlating is voor ons niet meer te achterhalen; wanneer en hoe Phaëdrus slaaf werd kan evenmin met veel vrucht worden onderzocht. Phaëdrus zelf zegt, dat hij geboren werd op het Pierusgebergte, in Macedonië ¹⁵⁾), hetgeen voor Scheffer aanleiding werd tot de veronderstelling, dat Phaëdrus in slavernij geraakte bij gelegenheid van de overwinning, welke Augustus' vader Octavius — toenmaals proconsul van de provincie Macedonia — ± 60 voor Chr. behaalde op de Bessi en Thraces ¹⁶⁾). Puur giswerk, en een onhoudbare hypothese, omdat Phaëdrus dan tijdens zijn conflict met Sejanus diep in de tachtig zou geweest zijn. Over dit conflict spreekt hij in den proloog van het derde boek, terwijl hij in den epiloog schrijft:

olim senio debilem

frustra adiuvare bonitas nitetur tua ¹⁷⁾).

Hier is hij dus nog géén grijsaard.

Het eenige feit, dat vaststaat over Phaëdrus' jeugd, is, dat hij als jongen den versregel: *Palam muttire plebeio piaculum est onder oogen kreeg* ¹⁸⁾). Het is een vers uit Ennius' *Telephos*, maar men mag hieruit niet de conclusie trekken, dat Phaëdrus Ennius, of zelfs maar diens *Telephos* gekend heeft. Immers, wanneer wij Hieronymus hooren zeggen, dat hij

¹²⁾ Bardon, o. c. p. 109.

¹³⁾ Over graecismen van Phaëdrus cf. Hoofdstuk III, p. 92 sq.

¹⁴⁾ Suet. Aug. 40, 3. Cf. Hartman, o. c. p. 13 sqq.

¹⁵⁾ Ph. III, prol. 17.

¹⁶⁾ bij Hervieux, o. c. p. 4.

¹⁷⁾ Ph. III, epil. 16, sq. Bij het citeeren van Phaëdrus volgen wij den tekst van J. P. Postgate, *Phaëdri Fabulae Aesopiae*, London 1919.

¹⁸⁾ Ph. III, epil. 33, sqq.

als schooljongen den regel: *Aegre rependas quod sinas consuescere* had geleerd ¹⁹⁾, een regel uit de *sententiae* van Publius Syrus, dan is de mogelijkheid groot, dat ook in Phaëdrus' tijd dergelijke spreuken door grammatici als leerstof werden gebezigd, en wellicht in bloemlezingen verzameld. Hoe dit zij, in elk geval moet Phaëdrus reeds als jongen in latijn-sprekend gebied zijn geweest ²⁰⁾.

Twee gedichten — het is nadat Phaëdrus aangekondigd heeft, dat hij naast de fabels van Aësoepus ook eigen werk wil inlasschen ²¹⁾ — betreffen de keizers.

Narrabo tibi, memoria quod factum est mea ²²⁾ begint de dichter zijn anecdote over Augustus, en hij vertelt dan, hoe de iudices in een gecompliceerde rechtsquestie Augustus te hulp roepen. Met een waar Salomonsoordeel brengt de keizer de zaak in het reine. Hier ontmoeten we voor het eerst het bijzonder talent van Phaëdrus om, door het trekken van een enkele schetslijn, een persoon te teekenen, zóó, dat de lezer zeggen moet: waarachtig, zoo was hij. Zoo was Augustus, waarvan Suetonius zegt: *Ipse ius dixit assidue, et in noctem nonnumquam, en even verder: dixit autem ius non diligentia modo summa, sed et lenitate* ²³⁾.

Bij de beschrijving van den (overigens reeds overleden ²⁴⁾) Augustus is Phaëdrus vol eerbied, maar zonder vleierij. Want vleitaal kent Phaëdrus niet in een tijd, waarin de schrijvers met loftuitingen, die in de Republiek ondenkbaar waren, den keizer, zijn omgeving of zijn voorvaders verheerlijkten.

Dezelfde benijdenswaardige gave, die wij naar aanleiding van III, 10 opmerkten, toont Phaëdrus in de anecdote over Tiberius. De inzet van het gedicht geeft ons aanstonds Phaëdrus op zijn best:

*Est ardalionum quaedam Romae natio,
trepide concursans, occupata in otio,
gratis anhelans, multa agendo nil agens,
sibi molesta et aliis odiosissima* ²⁵⁾.

Enkele scherpe contouren, wat spottende voltreffers, een kunstig spel van woorden, en in vier korte elegante verzen staat de Romeinsche ardalio in zijn schamel kleed te kijk. Vergelijken we hiermee wat Seneca, die grootmeester van de korte, puntige *sententia*, over de ardaliones

¹⁹⁾ Hieron. *Epist. ad Laetam*, 107, ed. Migne.

²⁰⁾ cf. A. Hausraht, art. „Phaëdrus” *R. E.* XIX, 2, col. 1475.

²¹⁾ Ph. II, prol. 9.

²²⁾ Ph. III, 10, 8.

²³⁾ Suet. *Aug.* 33, 1.

²⁴⁾ Phaëdrus schreef het derde boek n.l. tijdens Sejanus' bewind cf. p. 15.

²⁵⁾ Ph. II, 5.

schrijft²⁶⁾, dan zal niemand ontkennen, dat de filosoof het hier in kernachtigheid aflegt tegen den fabeldichter. En ook de aardige epigrammen van Martialis over dit thema zijn zeker niet méér ad rem dan de luttel regels van Phaedrus²⁷⁾.

We meenden ons deze uitweiding te mogen veroorloven om nogmaals den nadruk te leggen op een verdienste van Phaedrus, welke o.i. te zeer miskend is: zijn bekwaamheid om, wanneer hij (met name in de anecdotes) bepaalde algemeen bekende personen of situaties *beschrijft* — hij doet dit zelden²⁸⁾ —, met een volstrekt minimum aan woorden een flitsend, frappant beeld te geven.

De ardalis, waarover het hier gaat is een slaaf, die, toen keizer Tiberius door de fleurige tuinen van zijn villa Misenensis wandelde, voor den keizer uit, den heeten grond besprenkelde om het stof te doen neerslaan. Als hij hiermee eenigen tijd bezig is, voert Phaedrus Tiberius ten tooneele, en hoezeer moeten zijn lezers van deze creatie genoten hebben: elk woord precies de keizer²⁹⁾. Waarlijk, Phaedrus had deze „fabel” niet behoeven te laten voorafgaan door het nuchtere: „vera fabella”.

Agnoscit hominem Caesar: de steeds in zichzelf gekeerde Tiberius merkte den man eerst nu op, en met één blik had zijn scherp verstand het spel doorgrond: rem intellegit.

„Heus!” inquit dominus. Tiberius was een man van weinig woorden. Met een ware sprong was de slaaf bij hem; het blijde vooruitzicht op het zeker schijnend geschenk gaf hem vleugels.

tum sic iocata est tanta maiestas ducis:
,non multum egisti et opera nequiquam perit;
multo maioris alapae mecum veneunt.’

Hoe psychologisch juist weer, deze hartelooze sneer van Tiberius. Juist dit soort sarcastische opmerkingen van hem leefden onder het volk; zoo kende men den keizer; hatelijkheden in dezen trant circuleerden in de tallooze Tiberius-anecdotes, ons overgeleverd door Suetonius, Cassius Dio, Seneca, Tacitus, en verzameld door K. Scott in zijn artikel „The diritas of Tiberius”³⁰⁾. Psychologisch juist ook tegenover Tiberius zelf.

²⁶⁾ Seneca, de Tranq. animi, c. 12, 2 sq.: alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem, exeuntem domo, interrogaveris: quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: non mehercule scio; sed aliquos videbo; aliquid agam. Sine proposito vagantur, quaerentes negotia; nec quae destinaverunt agunt, sed in quae incurrunt, etc.

²⁷⁾ Martialis, Epigr. I, 80; ibid. II, 7, 7—8.

²⁸⁾ Cf. Hoofdstuk II, p. 71 sq.

²⁹⁾ Over het karakter van Tiberius o.a. J. H. Thiel, Kaiser Tiberius. Mnemosyne LXIII (1935) p. 245 sqq.

³⁰⁾ K. Scott. The diritas of Tiberius. Am. Journ. of Philology LIII (1932) p. 139 sqq.

Met vleierij had Phaedrus zich slechts blootgesteld aan een nieuwe keizerlijke hatelijkheid; critiek zou den dichter misschien het leven hebben kunnen kosten; slechts dit stukje realistische kleinkunst over zijn persoon zou Tiberius dulden, slechts in deze wreede scherts zou de keizer, glimlachend, zichzelf herkennen³¹⁾. Zoo ooit, dan bewijst Phaedrus in dit gedichtje, dat hij precies weet, hoever hij gaan kan.

Critiek zou den dichter misschien het leven hebben kunnen kosten, schreven we. Inderdaad. Immers, de belangstelling der imperatoren voor de letterkunde had haar schaduwzijde: ging ze zich uitstrekken tot het geschreven of gesproken woord van politieke tegenstanders, dan werd de belangstelling contrôle, en de keizer censor.

Dat gedurende den geheelen keizertijd de republikeinsche oppositie nimmer heeft opgehouden te bestaan heeft o.a. Gaston Boissier uitvoerig aangetoond³²⁾. Reeds tegen het einde van Augustus' regeering ziet de keizer zich gedwongen zijn verdraagzaamheid tegenover schrijvers en redenaars, die zich tegen het régime keerden, te laten varen, en geweld te gebruiken. Er komt nu een wet tegen compromitteerende geschriften; Ovidius is niet de eenige schrijver, die in deze dagen verbannen werd; „res nova et insueta, supplicia de studiis sumi” zegt Seneca rhetor naar aanleiding van het verbranden van Labienus' boeken³³⁾.

Onredelijk is Augustus echter in deze actie zeker niet geweest. Seneca bewondert zelfs de clementie van den eersten keizer tegenover de aanvallen der declamatoren³⁴⁾.

Tiberius gaat op dit punt heel wat verder dan zijn groote voorganger, en treedt soms zeer hard tegen „staatsgevaarlijke” litteratoren op. Eerlijkheidshalve moet gezegd worden, dat de vijandige houding van de litteratuur tegenover den keizer ook een veel venijniger karakter had aangenomen. In het theater werden toespelingen op de tyrannen met applaus beloond³⁵⁾, er verschenen steeds meer anonieme gedichten tegen Tiberius³⁶⁾, en de rhetoren-declamaties bleven een uitgezochte gelegenheid bieden om den haat tegen het keizerlijk gezag te luchten³⁷⁾. Het is hier niet de plaats om nader te onderzoeken *waarom* deze oppositie na

³¹⁾ Hiermede bedoelen we geenszins te zeggen, dat Tiberius Phaedrus' gedichten gekend heeft, hoewel dit niet uitgesloten is. Slechts willen we erop wijzen, dat de zoo van zijn roem overtuigde Phaedrus met de mogelijkheid, dat de keizer zijn boekje onder oogen kreeg waarschijnlijk rekening hield.

³²⁾ G. Boissier, *L'opposition sous les Césars* 4, Paris 1900.

³³⁾ Seneca, *Contr. V.* praef.

³⁴⁾ *ibid.* II, 4, 12—13.

³⁵⁾ Suet. *Tib.* 45.

³⁶⁾ cf. Tac. *Ann.* I, 72; Suet. *Tib.* 28.; Bernstein, *Versus ludicri in Romanorum Caesares priores olim compositi*, Halle 1910, p. 46 sq.

³⁷⁾ Vooral in declamaties tegen tyrannen cf. Sen. *Contr.* II, 5, 6; *ibid.* IX, 4, 11.

Augustus' dood verergerde. „Augustus' groot gezag" aldus de Decker³⁸⁾, „had ook de tegenstanders van het régime geïmponeerd; de opposenten hadden echter gehoopt, dat na Augustus' verscheiden de vroegere libertas zou terugkeeren; zij waren nu diep teleurgesteld; zij mokten. Tiberius, van zijn kant, mokte ook, omdat hij van zoovele zijden achterbaksche tegenwerking voelde. En zoo heeft hij dan, in de latere jaren van zijn regeering de oppositie krachtig den kop ingedrukt." Daarbij komt nog, dat de critiek op de regeering natuurlijk in hevigheid toenam, naarmate het door den keizer, en vooral door diens plaatsvervanger Sejanus, toegepaste delatores-systeem werd uitgebreid. Tacitus drukt de gedachte kernachtiger uit: „prohibiti sermones, eoque plures" ³⁹⁾).

In welk verband staat Phaedrus nu met deze pamflet-litteratuur der oppositie? Bardon twijfelt er niet over: „Les fables de Phèdre, sous leur forme artistique, traduisent l'opposition d'ordre politique", en even verder zegt de Fransche geleerde „Rares les fables de Phèdre qui ne renferment quelque allusion, en général malveillante au prince regnant ou à sa politique", terwijl hij zijn beschouwing over Phaedrus besluit met: „bref, il transforme la fable ésoptique en pamphlet" ⁴⁰⁾).

Kort is deze formuleering ongetwijfeld; is ze echter ook wààr? Het is een oude strijdvraag; een eeuw lang reeds wordt over deze kwestie gevochten ⁴¹⁾, veel is erover geschreven, veel gegist, waarbij sommigen wel eens al te voortvarend voortbouwden op eigen fantasie.

Ongetwijfeld, a priori zal men weinig auteurs zoo zwaar kunnen verdenken van politieke tendens in hun werk als juist een fabeldichter uit den tijd van Sejanus. Wat toch is eenvoudiger voor een schrijver, die een persoonlijken aanval lanceeren wil dan aan dierfiguren uit de fabel het karakter te geven van den persoon, dien hij aanvallen wil? En zagen we hierboven niet, dat juist in den tijd van Tiberius en Sejanus de pamflet-litteratuur een hoogtepunt bereikte?

Maar de wijze waarop men het tendentieuze in Phaedrus' gedichten vaak tracht te bewijzen, doet den dichter onrecht. Men neemt als eenig uitgangspunt den tekst van de fabel, en geeft hieraan, zonder dwingende noodzaak, politieken zin, terwijl men nalaat, onbevooroordeeld te bestudeeren wat Phaedrus zelf meedeelt over de bedoeling van zijn versjes, in de pro- en epilogen.

Het lijkt ons juist, bij de beoordeeling van de vraag of de dichter

³⁸⁾ dr. J. de Decker, Vrijheidsbeperking en intellectueel leven in den Romeinschen Keizertijd. Rede, Amsterdam 1942, p. 7.

³⁹⁾ Tac. Hist. III, 54.

⁴⁰⁾ Bardon, o. c. p. 162 sq.

⁴¹⁾ Ook nog wel langer; maar vóór 1830 vocht men bij voorkeur over de authenticiteit van Phaedrus. Cf. p. 35.

bijbedoelingen had in zijn fabels, uit te gaan van de mededeelingen van Phaedrus zelf. Of deze mededeelingen betrouwbaar zijn, met name of Phaedrus niet juist door zijn opmerkingen in pro- en epilogen zijn geheime bedoelingen wil maskeeren, is een tweede kwestie, waar we straks op terugkomen.

Den lezer van het eerste boek belooft Phaedrus humor en levenswijsheid :

duplex libelli dos est : quod risum movet,
et quod prudenti vitam consilio monet.

en hij vervolgt dan :

calumniari si quis autem voluerit,
quod arbores loquantur, non tantum ferae,
fictis iocari nos meminerit fabulis ⁴²⁾).

De dichter anticipeert hier dus aanmerkingen op zijn eerste boek, en wel aanmerkingen van zuiver litterairen, in de verste verte echter niet van politieke aard. En toch is het juist in dit eerste boek, dat men politieke toespelingen wil vinden. Havet ⁴³⁾, en vooral Vandaele ⁴⁴⁾ volbrengen op dit gebied wonderlijke combinaties. Zoo ziet Vandaele in de zestiende fabel van het eerste boek, met als promythium

Fraudator homines cum advocat sponsum improbos,
non rem expedire, sed malum ordiri expetit ⁴⁵⁾).

een toespeling op Sejanus en zijn satellieten ⁴⁶⁾). Wie echter bij het lezen van de, op het promythium volgende, fabel: Ovem rogabat cervus modium tritici, lupo sponsore . . . etc., vergeefs getracht heeft associaties met Sejanus op te roepen, zal het met ons eens zijn, dat Phaedrus hier veeleer niets anders wil dan vitam monere : „pas op voor borgen, lezer.” En er is zeer, zeer veel goede wil voor noodig om met Vandaele Phaedrus I 19, Canis parturiens, in verband te brengen met een complot om Tiberius te verdrijven . . . ⁴⁷⁾). De bekende fabel over de wolf en het lam, waarmee Phaedrus zijn eerste boek opent, zou weer betrekking hebben op Sejanus, en ditmaal levert Vandaele er een bewijs bij : hoewel de fabel uit Aesopus'

⁴²⁾ Ph. I, prol. 3 sqq.

⁴³⁾ L. Havet Phaedri Aug. lib. fabulae Aesopiae, Paris 1895.

⁴⁴⁾ H. Vandaele, Qua mente Phaeder fabellas scripserit, diss. Paris, 1897.

⁴⁵⁾ De tekst van deze plaats is erg dubieus ; cf. noot 17.

⁴⁶⁾ Vandaele, o. c. p. 43.

⁴⁷⁾ ibid. p. 44.

collectie is overgenomen, komt Phaedrus' epimythium niet overeen met zijn Grieksch voorbeeld. Phaedrus verzint dus sommige epimythia zelf, om ze aan te passen aan zijn persoonlijke omstandigheden, en Vandaele wijst hierbij op Phaedrus' uitlating: *Affectus proprios in fabellas transtulit* ⁴⁸⁾).

Maar deze uitlating geldt Aesopus; nergens blijkt, dat Phaedrus met de fabels ook dit speciale gebruik ervan wil overnemen. En wat het „veranderen” van epimythia betreft: staat het dan vast, dat de, ons toevallig bewaarde, redactie van de Aesopus-verzameling dezelfde is, welke Phaedrus benut heeft? ⁴⁹⁾

Bardon noemt de fabels 3, 7 en 22 van het eerste boek aanvallen op Sejanus ⁵⁰⁾. Waarom hij dit doet, vermeldt hij niet, en slechts met inspanning kan men zijn bedoeling vermoeden.

Er zijn twee fabels in het eerste boek, waarvan algemeen gezegd wordt, dat ze politieke toespelingen bevatten: I, 2 *Ranae regem petentes*, en I, 6 *Ranae ad solem* ⁵¹⁾. Inderdaad, het is verleidelijk om in den hydrus, „*qui dente aspero corripere coepit singulas*” uit eerstgenoemde fabel het beeld van Sejanus te zien. Maar deze hydrus, door Juppiter aan de kikkers als koning gegeven, is de „opvolger” van een ongevaarlijk, en door de kikkers vrijelijk beschimpt stuk hout ⁵²⁾. Zouden de Romeinen in dit stuk hout met evenveel gemak Tiberius herkend hebben? En geeft, in de woorden van Juppiter aan het slot van de fabel

Quia noluistis vestrum ferre . . . bonum, / malum perferte.

de tegenstelling *bonum — malum* werkelijk zoo duidelijk de verandering weer, welke in Rome plaats vond, toen Tiberius zich terugtrok en Sejanus het heft in handen nam? Of moeten we hier Phaedrus meer zien in de rol van den wijzen man, die een voor alle tijden geldende levensles geeft, zooals hij in den proloog beloofde, en zooals hij óók doet in de politiek schijnende, maar bij nader inzien zoo bitter weinig met politiek verband houdende fabel I, 15:

*In principatu commutando civium
nil praeter domini nomen mutant pauperes?*

⁴⁸⁾ Ph. prol. III, 36. Vandaele p. 33, sqq.

⁴⁹⁾ Cf. G. Thiele, Phaedrus Studien I, Hermes XLI, 1906 p. 569. Over de verhouding van Phaedrus tot zijn bronnen cf. Hoofdstuk II.

⁵⁰⁾ o. c. p. 163.

⁵¹⁾ Cf. M. Schanz-C. Hosius, Geschichte der Römischen Literatur II⁴, München 1935, p. 448. — J. Wight Duff, A literary history of Rome in the Silver Age, London 1927, p. 142. — A. Hausraht, Zur Arbeitsweise des Phaedrus, Hermes LXXI, 1936, p. 77. — G. Thiele, Martial III, 20. Philologus LXX, 1911, p. 539. — Vandaele o. c. p. 37, e.a.

⁵²⁾ Ph. I, 2, 13—24.

Want ook deze fabel I, 15 is niet een aanval op het keizerrégime, zooals Bardon het uitlegt ⁵³⁾, maar eenvoudige, aan geen bepaalden regeeringsvorm gebonden levenswijsheid: de armen zijn er steeds slecht aan toe, onverschillig wie de baas is ⁵⁴⁾.

In I, 6 zou Phaëdrus zinspelen op de huwelijksplannen van Sejanus met Livia in het jaar 25 ⁵⁵⁾, en het feit, dat de fabel spreekt over de bruiloft van een dief, zet volgens Vandaele deze suppositie kracht bij ⁵⁶⁾.

Reeds Hausrath echter, vrijwel de eenige die het bestaan van politiek-getinte fabels bij Phaëdrus in twijfel trekt ⁵⁷⁾, wees erop, dat zowel I, 2 als I, 6 te vinden zijn in de Aesopus-collectie ⁵⁸⁾, en dus eenvoudig behooren tot de stof waarvan Phaëdrus zegt:

Aesopus auctor quam materiam repperit,
hanc ego polivi versibus senariis ⁵⁹⁾.

Phaëdrus *politoert* de fabels, hij *verpolitiekt* ze niet.

Tenslotte dient nog vermeld de meening van Ribbeck, die het voor mogelijk houdt, dat alle aanstootgevende fabels door de censuur zijn verwijderd, en ook later niet meer door Phaëdrus zijn opgenomen ⁶⁰⁾. Tegen deze opinie bestaat o.i. een bezwaar: Inderdaad, de boeken van Phaëdrus vertoonen leemten ⁶¹⁾, en het is niet onmogelijk, dat deze onder meer het gevolg zijn van het ingrijpen van den censor, maar ook het vijfde boek — dat slechts tien fabels bevat — behoort zonder twijfel tot de onvolledig bewaarde boeken, en, zooals we straks zullen betoogen ⁶²⁾, bevatte het vijfde boek géén politieke fabels. Ter verklaring van de onvolledigheid van *dit* boek moet dus in ieder geval een andere factor dan de censuur dienen. Overigens lijkt het ons roekeloos, zich bij het onderzoeken van dit probleem méér te verlaten op fabels die we *niet*, dan op pro- en epilogen die we *wél* kennen!

Tot zoover over politieke toespelingen in het eerste boek. Zien we nu wat Phaëdrus in den proloog voorafgaand aan het tweede boek zegt:

⁵³⁾ o. c. p. 163.

⁵⁴⁾ Een zelfde soort fabel is IV, 6, besloten met de moraal: *Quemcumque populum tristis eventus premit, / periclitatur magnitudo principum, / minuta plebes facili praesidio latet*. Ook hier is een wijze, niet een politicus aan het woord.

⁵⁵⁾ Tac. Ann. IV, 39.

⁵⁶⁾ o. c. p. 37.

⁵⁷⁾ o. c. Hermes 71, p. 77 sq.; cf. R. E. XIX, 2 col. 1476. Ook Hervieux o. c. p. 6.

⁵⁸⁾ o. c. Hermes 71, p. 77.

⁵⁹⁾ Ph. I, prol. 1—2.

⁶⁰⁾ O. Ribbeck, Geschichte der römischen Dichtung, Stuttgart 1892, III, p. 25. cf. Hervieux, o. c. p. 6.

⁶¹⁾ Over de onvolledigheid van Phaëdrus' werk cf. Hoofdstuk II, p. 35 sq.

⁶²⁾ p. 16.

Exemplis continetur Aesopi genus;
 nec aliud quicquam per fabellas quaeritur
 quam corrigatur error ut mortalium,
 acuatque sese diligens industria ⁶³).

Een zekere onwil om Phaedrus te gelooven moet er in het spel zijn, wanneer men na deze aankondiging nog naar politiek aggressieve fabels zoekt.

Maar . . . in den proloog van het derde boek vertelt Phaedrus, dat hij door zijn fabels in conflict geraakte met Sejanus. Was de dichter dan toch niet zoo onschuldig als hijzelf in de twee eerste prologen verklaarde?

We zullen beginnen met den belangrijken, veelomstreden passus te citeeren. Nadat Phaedrus verteld heeft hoe Aesopus er toe gekomen is fabels te verzinnen, vervolgt hij:

ego illius pro semita feci viam,
 et cogitavi plura quam reliquerat,
 in calamitatem deligens quaedam meam.
 quodsi accusator alius Seiano foret,
 si testis alius, iudex alius denique,
 dignum faterer esse me tantis malis,
 nec his dolorem delenirem remediis ⁶⁴).

De schrijvers en sprekers, die onder Tiberius' regeering vanwege hun uitlatingen vervolgd werden, vormen een respectabele reeks; we zullen den lezer niet onnoodig vermoeien met de opsomming ervan: Bardon spreekt er uitvoerig over ⁶⁵).

Maar ten bewijze, hoe streng de censuur reeds geworden was, vestigen we de aandacht op het geval Cremutius Cordus, die in het jaar 25 door trawanten van Sejanus werd aangeklaagd, omdat hij Brutus geprezen had en Cassius „den laatsten Romein" had durven noemen; deze woorden kostten hem het leven ⁶⁶). En hoe onredelijk de censuur zijn kon, bewijst het optreden tegen Mamercus Aemilius Scaurus, wien verweten werd dat hij in zijn tragedie Atreus enkele smaadverzen zou hebben ingevoegd aan het adres van Tiberius. We kennen den tekst van de tragedie Atreus niet, maar, dat de toespeling zeer vaag was, blijkt wel hieruit, dat de aanklagers hun toevlucht moesten nemen tot andere verwijten, zooals echtbreuk met Livia ⁶⁷). Er werd dus werkelijk gezocht naar

⁶³) Ph. II, prol. 1—4.

⁶⁴) Ph. III, prol. 38—44.

⁶⁵) o. c. p. 162 sqq. Cf. Lienhart, o. c. p. 5 sqq.

⁶⁶) Tac. Ann. IV, 34. cf. Cass. Dio LVII, 24, 2—5; Suet. Tib. 61, 3.

⁶⁷) Mamercus Scaurus werd in 34 n. Chr. het slachtoffer van den haat van Sejanus' opvolger Macro. Cf. Tac. Ann. VI, 29; Cass. Dio LVIII, 24, 3—5.

mogelijk verkeerd bedoelde verzen, iets, dat voor een fabeldichter natuurlijk uiterst onaangename gevolgen kan hebben.

Vanuit dit gezichtspunt moet o.i. ook het conflict Sejanus-Phaedrus beschouwd worden; in *calamitatem delicens quaedam meam* beteekent dan: fabels kiezend, zonder maar in het minst te vermoeden, dat sommige ervan mij noodlottig zouden worden. En de *calamitas* is dan een onge-rechtvaardigde veroordeeling van Sejanus, die *accusator*, *testis* en *iudex* tegelijk is. Ongerechtvaardigd, want Phaedrus wilde immers geen persoonlijke satire in zijn fabels leggen; nogmaals herhaalt hij zelf het:

suspicione si quis errabit sua,
et, rapiens ad se quod erit commune omnium,
stulte nudabit animi conscientiam,
huic excusatum me velim nihilo minus.
neque enim notare singulos mens est mihi,
verum ipsam vitam et mores hominum ostendere ⁶⁸⁾.

Hierbij aan te tekenen „qui s'excuse, s'accuse", zooals Bieber doet ⁶⁹⁾, is misleidend. Immers, deze zegswijze moge haar geldigheid bewijzen tegenover hen, die zich verontschuldigen alvorens een beschuldiging ingebracht is, het zou onredelijk zijn de woorden toe te passen op een excuus na de aanklacht.

Phaedrus is zich van geen kwaad bewust:

saepe impetravit veniam confessus reus:
quanto innocenti iustius debet dari ⁷⁰⁾?

zegt hij tot zijn adressaat Eutychus ⁷¹⁾.

Drie mogelijke obiecties tegen de boven ontwikkelde theorie willen we nog bespreken, waarvan twee steunen op den tekst van Phaedrus.

Op de eerste plaats: wat bedoelt Phaedrus met de verzen:

Nunc, fabularum cur sit inventum genus,
brevi docebo . servitus obnoxia,
quia quae volebat non audebat dicere,
affectus proprios in fabellas transtulit,
calumniamque fictis elusit iocis ⁷²⁾.

Deze verzen hebben duidelijk slechts betrekking op Aesopus. Immers,

⁶⁸⁾ Ph. III, prol. 45—51.

⁶⁹⁾ D. Bieber, Studien zur Geschichte der Fabel in den ersten Jahrhunderten der Kaiserzeit, diss. München, Berlin 1906, p. 12.

⁷⁰⁾ Ph. III, ep. 22 sq.

⁷¹⁾ Over Eutychus' rol in de affaire cf. p. 19.

⁷²⁾ Ph. III, prol. 33—37.

zou Phaedrus hiermee willen aanduiden, hoe hij zelf er toe kwam fabels te schrijven, dan zou hij lijnrecht in tegenspraak zijn met de verklaring, die hij even verder geeft: neque notare enim . . . etc.⁷³⁾. Hij wil er juist den nadruk op leggen, dat hij niet verantwoordelijk is voor den inhoud van Aesopus' fabels: Aesopus, die een slaaf was, gebruikte, daar hij zich niet openlijk verweeren durfde, zijn fabels als verweermiddel. Maar wie meent, dat ik ook persoonlijke toespelingen maak, vergist zich.

Een tweede objectie levert III epil. 29 op :

sed difficulter continetur spiritus.

„Phaedrus kan zich slechts met moeite beheerschen, was dus nogal loslippig en zal dan ook wel tegenover de overheid zijn boekje te buiten zijn gegaan”, aldus Nisard⁷⁴⁾. Plaatst men dit vers echter in den context, dan blijkt dat met dit excuus voor onbeheerschtheid slechts breedvoerigheid verontschuldigd wordt, geen loslippigheid.

excedit animus quem proposui terminum,
sed . . . etc.

en hij voegt er de oorzaak van zijn onmatigheid in het schrijven aan toe :

integritatis qui sinceræ conscius
a noxiorum premitur insolentiis⁷⁵⁾.

En mogen wij, na al dit overstelpend materiaal à décharge, aan de integritas van Phaedrus, waarvan hij zichzelf zoo eerlijk bewust is, twijfelen ?

En hier komen we vanzelf bij de derde objectie: Wàs Phaedrus zich inderdaad zijn onschuld bewust ? Met andere woorden : is het verantwoord, conclusies te trekken uit de woorden van Phaedrus, terwijl de mogelijkheid bestaat, dat hij, juist door zooveel over zijn onschuld te spreken, de naar toespelingen speurende overheid een rad voor oogen draaien wil ?

Met stellige zekerheid zal men van *geen enkele* geschreven uiting kunnen zeggen of ze oprecht gemeend is of niet. Ook bij Phaedrus niet. Van *bewijzen* kan hier dan ook geen sprake zijn ; we zullen trachten de oprechtheid van Phaedrus aannemelijk te maken.

1. Was Phaedrus werkelijk de pamflettist, die met geraffineerde veinzerij zijn schuld maskeert, wat zou dan zijn opmerking over Aesopus

servitus obnoxia,
quia quae volebat non audebat dicere⁷⁶⁾

⁷³⁾ Ph. III, prol. 49. Cf. p. 12.

⁷⁴⁾ D. Nisard, *Études de mœurs et de critique sur les poètes latins de la décadence*³, Paris 1867, I. p. 8.

⁷⁵⁾ Ph. III, epil. 30 sq.

⁷⁶⁾ Ph. III, prol. 34—35.

uiterst onverstandig zijn! Hiermede speelt hij immers den tegenstander een welkom argument in handen?

2. De pro- en epilogen vertoonen overal denzelfden ietwat naieven, nogal met zich zelf ingenomen, maar rechtschapen toon, welke de fabels zelf kenmerkt. Het moraliseeren is Phaedrus ernst, en wanneer hij in de prologen zegt

neque enim notare singulos mens est mihi,
verum ipsam vitam et mores hominum ostendere.

of nec aliud quicquam per fabellas quaeritur
quam corrigatur error ut mortalium ⁷⁷⁾

dan moeten we, als we den fabeldichter niet op zijn *woord* willen gelooven, toegeven, dat de woorden precies passen bij 't *beeld* van den zedenmeester, dat een onbevooroordeeld lezer na de lectuur van Phaedrus' werk voor oogen staat ⁷⁸⁾.

3. Quodsi accusator alius Seiano foret,
si testis alius, iudex alius denique ⁷⁹⁾

verzucht Phaedrus in den proloog van het derde boek, „dan was dit alles anders geloopen”.

Zij, die Phaedrus van politieke tendens beschuldigen, stellen zich op het standpunt van Sejanus. Om echter in dit litteraire geding het „audiatur et altera pars” niet te veronachtzamen, hebben wij getracht ons te stellen op het standpunt van een alius iudex. Een rechter, die bereid is, ook de wederpartij, Phaedrus, te hooren.

Nadat we de onschuld van Phaedrus meenen vastgesteld te hebben, nog een enkel woord over zijn straf.

De gebruikelijke straf voor al te vermetele publicisten was in die dagen de dood of verbanning ⁸⁰⁾. We zagen reeds voor welk klein vergrijp Sejanus Cremutius Cordus ter dood veroordeelde; het feit, dat hij Phaedrus in leven liet, bewijst, dat de beschuldiging niet al te ernstig is geweest. Toch spreekt Phaedrus van „tanta mala” ⁸¹⁾. Werd hij dan in de gevangenis gezet, of verbannen? Het is mogelijk, al wekt het bevreemding, dat Tacitus, Suetonius en Seneca, voor wie dit soort conflicten aanlokkelijke copie was, het geval onvermeld lieten ⁸²⁾. Werden zijn boeken

⁷⁷⁾ Ph. III, prol. 50—51; Ph. II, prol. 2—3.

⁷⁸⁾ Over Phaedrus den zedenmeester. Cf. p. 65 sqq.

⁷⁹⁾ Ph. III, Prol. 41—42.

⁸⁰⁾ Cf. Bardon l. c. en Lienhart l. c.

⁸¹⁾ dignum faterer esse me tantis malis. Ph. III, prol. 43.

⁸²⁾ Het geval was dus niet algemeen bekend. Had Phaedrus venijnige politieke hekeldichten geschreven, dan was deze moedige daad zeker niet onopgemerkt gebleven. Ook dit wijst weer op Phaedrus' onschuld. Cf. Nisard, o. c. p. 12.

geconfisceerd?⁸³⁾ Of werd hem het schrijven verboden?⁸⁴⁾ Bij gebrek aan opheldering brengende gegevens moeten we ons van een beslissing onthouden, en we zullen niet trachten nieuwe fantasieën te bouwen op de wankelende basis van dezen weinig doorzichtigen proloog. Phaedrus heeft reeds stof te over om een kostelijke fabel samen te stellen over de dwaasheid zijner commentatoren!

Ook een chronologische moeilijkheid schijnt onoplosbaar: Men moet uit de botsing met Sejanus de conclusie trekken, dat de eerste twee boeken in ieder geval vóór Sejanus' dood zijn geschreven. En uit den passus prol. III 41—45 blijkt, dat ook deze proloog geschreven is, toen Sejanus nog leefde. Het gebruik van *foret* (en niet *fuisse*) maakt dit noodzakelijk, aangezien Phaedrus zeer nauwkeurig is met zijn taal en zelden tegen de *grammatica* zondigt⁸⁵⁾. Deze conclusies zijn trouwens na jarenlange oneenigheid, waarbij men niet schroomde den tekst (en het gezond verstand) geweld aan te doen, sinds het omvangrijke werk van Griset over de chronologie van Phaedrus, algemeen aanvaard⁸⁶⁾. Maar, de woorden over Sejanus zijn zoo brutaal openhartig, dat van *publicatie* van dezen proloog tijdens Sejanus' leven geen sprake kan zijn geweest.

Na het voorval met Sejanus zal de toch al voorzichtige Phaedrus⁸⁷⁾ dubbel op zijn tellen passen:

ego, quondam legi quam puer sententiam
,palam muttire plebeio piaculum est'
dum sanitas constabit, pulchre meminero⁸⁸⁾.

Toch hebben sommigen ook in de laatste drie boeken nog politieke toespelingen willen vinden⁸⁹⁾, steunend vooral op Phaedrus' woorden:

sed diligenter intueri has nenias;
quantam in pusillis utilitatem reperies!
non semper ea sunt quae videntur: decipit
frons prima multos, rara mens intellegit
quod interiore condidit cura angulo⁹⁰⁾.

⁸³⁾ Hausrath, R.E. XIX, 2 col. 1476.

⁸⁴⁾ Vandaele, o. c. p. 9.

⁸⁵⁾ K. Prinz, Zur Chronologie und Deutung der Fabeln des Phaedrus, Wiener Studien XLIII, 1922/23, p. 69, meent *foret* op het verleden te kunnen betrekken door wat hij noemt „lebhaftes Vergegenwärtigung“. Over de taal van Phaedrus cf. Hoofdst. III.

⁸⁶⁾ E. Griset, Per la cronologia ed il significato delle favole di Fedro, Torino 1925. Cf. Schanz-Hosius, o. c. p. 449 en Hausrath, R.E. XIX, 2, col. 1476; ook Hausrath, Hermes 71, p. 70 noot 2.

⁸⁷⁾ Cf. p. 6 naar aanleiding van de anecdote over Tiberius.

⁸⁸⁾ Ph. III epil. 33 sqq.

⁸⁹⁾ Zoo Bardon, o. c. p. 163; Havet, o. c. ad Ph. III, 7; Nisard, o. c. p. 16 sqq.; cf. Hausrath, Hermes 71, p. 78 sqq.

⁹⁰⁾ Ph. IV, 2, 3—7.

Om onbegrijpelijke redenen verzuimde men het, hierbij te letten op het woord waar het o.i. om gaat: *utilitas*. Bij grondige bestudeering kan men zijn *nut* doen met Phaedrus' fabels. Zoo kondigt men toch geen smaad-verzen aan? Nuttige levenswijsheid lag in de fabels verborgen, geen politiek. Maar, zal men tegenwerpen, waarom schrijft Phaedrus dan „*rara mens intellegit*”? Is het dan zoo'n bijzonder gecompliceerde bezigheid, de levensles te begrijpen wanneer de vos zegt, dat de druiven te zuur zijn? ⁹¹⁾

Inderdaad, Phaedrus overdrijft hier de portee van zijn werk. En waarlijk niet alleen hier! Dezelfde zelfoverschatting treffen we herhaaldelijk aan waar Phaedrus spreekt over zijn kunst, en we zullen er elders in dit hoofdstuk op terugkomen ⁹²⁾.

Samenvattend durven we concludeeren, dat in Phaedrus geen politieke hekeldichten te vinden zijn. In de eerste twee boeken heeft hij nergens bewust op politiek gezinspeeld. Wèl werd hem dit verweten, zij het niet in ernstige mate. In de drie laatste boeken is er zeer beslist geen sprake van politieke satire.

Geenerlei verband is te leggen tusschen Tiberius' opvolger Caligula en Phaedrus. Of het moest zijn, dat Eutychus, aan wien de dichter het derde boek opdraagt, dezelfde zou zijn als de wagenmenner van dien naam, die bij Caligula veel invloed had ⁹³⁾. Dit is echter onmogelijk in verband met de chronologische conclusies op pag. 15.

Men meent, waarschijnlijk met recht, dat de twee laatste boeken geschreven zijn onder Claudius. Dit zal zeker wel het geval zijn met het vijfde boek, aan het slot waarvan Phaedrus aan Philetus schrijft:

quod fuimus lauda, si iam damnas quod sumus.
Hoc cur, Philete, scripserim pulchre vides.

Natuurlijk, hij schreef zoo omdat hij voelde, dat hij aftakelde. De schrijver is dus belangrijk ouder dan in het (onder Sejanus geschreven) derde boek, toen hij nog zeggen kon:

olim senio debilem / frustra adiuvere bonitas nitetur tua ⁹⁴⁾.

Schreef Phaedrus dus dit laatste boek belangrijk nà Tiberius, hij schreef het zeker vóór Nero: want iemand, die het „*palam muttire*” wel laten zal, zal zich wèl wachten de groteske anecdote Princeps Tibicen ⁹⁵⁾ te doen verschijnen onder Nero, den keizer-fluitspeler! ⁹⁶⁾

⁹¹⁾ Ph. IV, 3.

⁹²⁾ p. 27.

⁹³⁾ Cf. p. 19.

⁹⁴⁾ Ph. III, epil. 16 sq.

⁹⁵⁾ Ph. V, 7.

⁹⁶⁾ Cf. Hausrath, *Hermes* 71, p. 70 noot 2; id. *R.E.* XIX, 2, col. 1477; Schanz-Hosius o. c. p. 449.

B. PHAEDRUS EN ZIJN BEGUNSTIGERS

Al is de begunstiger der letterkunde in den keizertijd geen geheel nieuw phenomeen, al kwamen litteraire beschermheeren in Rome reeds ten tijde van Scipio voor⁹⁷⁾, eerst door machtige beschermers als Maecenas, Messalla, Pollio wordt de patronage een primair element in de wereld der letteren.

Had Phaedrus ook patroni?

In de eerste boeken geen spoor hiervan. Havet meende, dat het tweede boek gericht was aan een zekeren Illius. Inderdaad luidt de tekst van de handschriften prol. II, 11 sq.

bonas in partes, lector, accipias velim
ita si rependet, Illi, gratiam.

Deze tekst werd echter door Tacke afdoende geemendeerd⁹⁸⁾. Prol. III, 38 rekende Havet ook tot het tweede boek. Hier las hij:

Ego, Illi, porro semitam feci viam⁹⁹⁾

Maar Postgate's lezing: ego illius pro semita . . . etc. past veel beter in den tekst. Bovendien is Illius een zeer ongewone gentielnaam¹⁰⁰⁾.

In het derde boek, dat Phaedrus opdraagt aan Eutyclus, begint hij met dezen adressaat op zijn eigen, wat onbehouwen, wat gekunstelde, maar meedoogenloos stekelige en zekere manier als een materialist aan de kaak te stellen. Eutyclus maakt zich veel te druk; hij heeft geen tijd voor versjes. Is hij toevallig eens vrij van zaken, dan komen huiselijke bezigheden, echtgenoot, vrienden en ontspanning aan bod. Wilt gij Phaedrus' fabels genieten, laat dan dat alles in den steek.

mutandum tibi propositum est et vitae genus,
intrare si Musarum limen cogitas.

Zelfs ik, zegt de dichter nogal naïef, word slechts met weersin in de rijen der dichters opgenomen.

quid credis illi accidere qui magnas opes
exaggerare quaerit omni vigilia,
docto labori dulce praeponens lucrum? ¹⁰¹⁾

⁹⁷⁾ cf. J. Duff, A literary history of Rome from the origins to the close of the golden Age², London 1923, p. 433 sq.

⁹⁸⁾ A. Tacke, Phaedriona, diss. Berlin 1911, p. 34 leest „illi”.

⁹⁹⁾ L. Havet, Revue Philologique 1896, p. 178 sq.

¹⁰⁰⁾ W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin 1904 noemt de naam Illius niet.

¹⁰¹⁾ Ph. prol. III, 1—26.

Legt men hiernaast de vleierende taal van Horatius aan Maecenas of b.v. de kruiperige klientenpoëzie van den panegyricus in Pisonem¹⁰²), dan slaat Phaedrus hier wel een zeer aparten nuchteren toon aan tegen zijn patronus!

Neen, een vleier was Phaedrus bepaald niet, al ontvangt Eutychus na dezen stroom van reprimandes ook complimentjes, zooals waar Phaedrus het boek opdraagt:

honoris et meritis dedicans illum tuis¹⁰³),

of waar hij den proloog besluit:

candore noto reddas iudicium peto¹⁰⁴).

Volgens dezen proloog schijnt Eutychus het type van een zakenman, die van Phaedrus op vrij hardhandige wijze te hooren krijgt, dat het niet wel mogelijk is, mercator en dichter tegelijk te zijn. Toch acht Phaedrus zijn litterair oordeel blijkbaar van zooveel belang, dat hij er uitdrukkelijk om vraagt.

Of bedoelt de dichter met „iudicium” iets anders?

In den epiloog blijkt Eutychus op een of andere wijze iets voor Phaedrus te kunnen doen, en beloofd te hebben het ook te zullen doen....

praemium ut reddas peto
quod es pollicitus; exhibe vocis fidem¹⁰⁵).

Geld of goed zal het beloofde wel niet zijn geweest, te oordeelen naar Phaedrus' woorden:

curamque habendi penitus corde eraserim¹⁰⁶).

Maar wat is het „munus” dan wel? Dat het slechts Eutychus' oordeel over het derde boek zou zijn, lijkt niet waarschijnlijk, wanneer we den dichter met uitzonderlijken nadruk op spoed hooren aandringen, en hierbij hooren spreken van „rem peragere”¹⁰⁷). Bovendien, in de verzen:

stultum admovere tibi preces existimo,
proclivis ultro cum sis misericordiae.
saepe impetravit veniam confessus reus:
quanto innocenti iustius debet dari?¹⁰⁸)

¹⁰²) cf. Baehrens, *Fragm. poet. Romanorum*, I p. 225 sqq. ed. Morel, Leipzig 1927.

¹⁰³) Ph. III, prol. 30.

¹⁰⁴) Ph. III, prol. 63.

¹⁰⁵) Ph. III, epil. 8 sq.

¹⁰⁶) Ph. III, prol. 21.

¹⁰⁷) Ph. III, epil. 10—20.

¹⁰⁸) Ph. III, epil. 20—23.

welke duidelijker taal spreken, wordt ongetwijfeld gedoeld op Eutychus' steun in een rechtszaak. Houdt de litteraire mercator zich dan ook al op met juristerij? In ieder geval noemt Phaedrus hem een veelzijdig man:

distringit quem multarum rerum varietas¹⁰⁹⁾.

Hem daarom met Vollmer een procurator te noemen¹¹⁰⁾, of een assessor bij het consilium van den praefectus praetorio¹¹¹⁾, zijn pure veronderstellingen, evenals de poging van Bücheler, onzen Eutychus te identificeren met den gelijknamigen „gratiosus et dives equorum ipsiusque Gai moderator", den wagenmenner waarvan sprake is bij Flavius Josephus¹¹²⁾.

Phaedrus' duistere taal in dezen pro- en epiloog veroorlooft ons evenmin over de juridische rol van Eutychus, als over het incident met Sejanus tot volle klaarheid te komen, en, al mag dit gebrek aan klaarheid allerm minst een reden zijn om het een met het ander te combineeren en te zeggen: de rechtszaak waarin Eutychus helpen moet, is de rechtszaak waarin Sejanus aanklaagde, toch is voor deze combinatie veel te zeggen.

Immers, ontkennen we de juistheid ervan, dan zou onze fabeldichter tweemaal, kort na elkaar, in staat van beschuldiging zijn geraakt, en wel beide malen ten onrechte¹¹³⁾.

Vervolgens blijkt uit de vluchtige, vage en voor buitenstaanders (zooals wij) ondoorzichtige termen waarmee de dichter tegenover Eutychus het geval Sejanus aanstipt, dat hij hier spreekt tegen iemand die met de zaak op de hoogte is. Want vaag zijn was Phaedrus' gewoonte niet.

En was tenslotte Eutychus, jurist met belangstelling voor de letteren, niet juist de man, dien Phaedrus in de affaire Sejanus noodig had? Zoo komen we tot de conclusie, dat de bedrijvige Eutychus, die waarschijnlijk een of andere juridische functie had, beloofde, voor Phaedrus te doen wat hij kon in de zaak Sejanus.

Heeft Eutychus zijn belofte gehouden?

Ja, zegt Vandaele, want Phaedrus komt nooit meer op zijn onaangenaamheden met Sejanus terug¹¹⁴⁾. Neen, zegt Rank, want waar Phaedrus, zich vastklappend aan de waardeering van Particulo c.s. in proloog IV zegt: illitteratum plausum nec desidero¹¹⁵⁾ bedoelt hij duidelijk „Eutychianum plausum"¹¹⁶⁾.

¹⁰⁹⁾ Ph. III, epil. 3.

¹¹⁰⁾ F. Vollmer, Sitzungsber. der bayer. Akad. der Wiss. München 1919, p. 14.

¹¹¹⁾ Cf. Hausrath, Hermes LXXI, p. 70 noot 2.

¹¹²⁾ Flavius Josephus, ant. Jud. XVIII, 168 sq. en XIX, 256 sq. Cf. F. Bücheler, Coniectanea, Rh. Museum XXXVII (1882) p. 334.

¹¹³⁾ De eerste maal cf. p. 12 sqq.; De tweede maal cf. Ph. III, epil. 23 en 30.

¹¹⁴⁾ Vandaele, o. c. p. 21.

¹¹⁵⁾ Ph. IV, prol. 20.

¹¹⁶⁾ L. Rank, Nova Phaedriana II, Mnemosyne XLV (1917), p. 290 sq. cf. Hausrath R. E. XIX, 2. col. 1476.

Al is dit laatste heel goed mogelijk, we moeten hierbij toch onderscheid blijven maken tusschen de belangstelling, welke Eutychus had voor Phaedrus' fabels en die, welke hij had voor Phaedrus' zaak. Al apprecieerde Eutychus, de litterator, Phaedrus' fabels niet (voor den op dit punt zeer kwetsbaren dichter reden genoeg om hem een grievend woord achterna te snauwen), dan mag men nog niet zonder meer constateeren, dat dit verwijt ook Eutychus den jurist geldt.

Het chronologisch dilemma, waarover we op pag. 15 reeds spraken — Prol. III moet geschreven zijn vóór, maar kan slechts gepubliceerd zijn nà Sejanus' dood — tracht Hervieux op te lossen met de volgende vondst: de proloog is gericht aan Eutychus privé; de fabels alleen werden gepubliceerd¹¹⁷). Maar ook deze redeneering lost o.i. het probleem niet op. Want eerstens geeft Phaedrus voor al zijn boeken een proloog: den proloog acht hij kennelijk een essentieel bestanddeel. En wanneer de dichter zich in het vierde boek tot Particulo richt, zegt hij, tamelijk vleierend, maar meer voor zichzelf dan voor zijn begunstiger:

Particulo, chartis nomen victurum meis¹¹⁸).

Pro- en epilogen waren dus, mèt de fabels, voor de eeuwigheid bestemd.

Ook deze Particulo moet voor ons een onbekende blijven, al is zijn verhouding tot Phaedrus nu eens zónder mysteries: Particulo is een autoriteit op litterair gebied, die van fabels houdt¹¹⁹), en die, evenals zijn „similes” (een litteraire kring?) Phaedrus' eerste boeken als klassiek beschouwt.

mihi parta laus est quod tu, quod similes tui,
vestras in chartas verba transfertis mea,
dignumque longa iudicatis memoria¹²⁰).

Tegenover een man met zooveel doorzicht, dat hij Phaedrus eeuwigen roem voorspelt, laat de dichter zich zelfs vleitaal ontvallen: „vir sanctissime”¹²¹)!

Na het derde boek had Phaedrus besloten met schrijven op te houden:

Supersunt mihi quae scribam, sed parco sciens:
primum, esse videar ne tibi molestior....
dein, si quis eadem forte conari velit,
habere ut possit aliquid operis residui¹²²).

¹¹⁷) Hervieux, o. c. p. 7.

¹¹⁸) Ph. IV, epil. 5.

¹¹⁹) Ph. IV, prol. 10, „caperis fabulis”.

¹²⁰) Ph. IV, prol. 17, sqq.

¹²¹) Ph. IV, epil. 4.

¹²²) Ph. III, epil. 1, sqq.

Staat hij zijn plaats dus plotseling af aan een ander? Dergelijke loyaliteit tegenover zijn rivalen zijn we van den zelfbewusten fabeldichter niet gewoon. Rank veronderstelt, dat Phaedrus zich Eutychus als opvolger had gedacht ¹²³). Het kan zijn; vooralsnog gelooven wij meer het karakter van Phaedrus te benaderen wanneer we in deze woorden op de allereerste plaats benadrukt zien, waarom Phaedrus *niet* een punt zet achter zijn oeuvre. Hij houdt *niet* op, omdat de stof hem ontbreekt, nogmaals doet hij dit uitkomen:

quamvis materiae tanta abundet copia,
labori faber ut desit, non fabro labor ¹²⁴).

Zien we nu, hoe Phaedrus in den proloog van het 4e boek verklaart waarom hij op zijn besluit teruggekomen is:

consilium tacito corde damnavi <meum>.
nam si quis etiam talis est tituli <appetens>,
quo pacto divinabit ¹²⁵) quidnam omiserim,
ut illud ipse incipiat famae tradere,
sua cuique cum sit animi cogitatio . . . etc.

Duidelijk! zegt Rank. Eutychus heeft gefaald of geweigerd, en nu neemt Phaedrus zelf zijn taak weer op ¹²⁶). We kunnen niet zeggen, dat deze meening onjuist is, maar volledig bevredigend lijkt ze niet. Immers, iemand die een tijdlang het schrijfstift rusten liet, heeft, behalve een reden, een bepaalden stimulus noodig om het weer op te nemen. En het zal wel Particulo geweest zijn, die deze stimuleerende werking op Phaedrus gehad heeft. Mogelijk door zijn bewondering voor de eerste drie boeken van den dichter. Maar we zouden nog iets verder willen gaan — men vergeve ons deze korte phantasie — en den stimulus willen zoeken in een bepaalde opmerking van Particulo, ongeveer in dezen geest: „Waarom zou je niet zelf doorgaan met het schrijven van fabels? Geen ander kan het immers zoo als jij? Of is het soms niet waar, dat je nog stof in overvloed hebt?”

Dat laat de eierzuchtige Phaedrus zich niet zeggen, en met vuur grijpt hij weer den stilus. Dat zal hij dan toch eens even laten zien, dat hij niet uitgeput is, en, na de vijfentwintig fabels van het vierde boek voltooid te hebben, zegt hij droogweg:

¹²³) L. Rank, Nova Phaedriona II, Mnemosyne XLV (1917) p. 305.

¹²⁴) Ph. III, epil. 6 sq.

¹²⁵) Met L. Rank, Nova Phaedriona I, Mnemosyne XLV (1917) p. 96 sq. achten we divinabit hier niet den juisten tekst.

¹²⁶) Rank, o. c. II, Mnemos. XLV, p. 305.

Adhuc supersunt multa quae possim loqui,
et copiosa abundat rerum varietas ¹²⁷).

Nu is Phaedrus nóg niet uitgeput, Particulo!

Dat hij inderdaad nog niet „au bout de son latin” was, bewees Phaedrus door het vijfde boek te schrijven. Was dit laatste boek ook aan een begunstiger gericht? Uit den proloog blijkt het niet, maar de tiende fabel — de laatste, welke ons uit het vijfde boek bekend is — eindigt met de woorden:

quod fuimus lauda, si iam damnas quod sumus.
Hoc cur, Philete, scripserim pulchre vides ¹²⁸).

Van dezen Philetus weten we verder niets ¹²⁹), en, behalve dat Phaedrus voelde, dat hij oud werd, kunnen we uit deze regels bezwaarlijk conclusies trekken.

C. PHAEDRUS EN ZIJN MEDE-AUTEURS

Ook de dichtkunst is aan conjunctuur-schommelingen onderhevig. Na den élatanten bloei der poëzie onder Augustus moest een terugslag volgen, en we vinden dezen terugslag weerspiegeld in de litteratuur-geschiedenis, welke voor de periode onmiddellijk na Augustus, behalve enkele namen, slechts de werken van twee dichters: Manilius en Phaedrus, kent.

Maar, al is Rome dan haar gróote dichters kwijt, aan dichters moet het in Phaedrus' tijd niet ontbroken hebben: zooveel waren er, dat Velleius Paterculus het dwaasheid acht, een opsomming te geven ¹³⁰). En Ovidius, die in een brief uit Pontus een vijftwintigtal dichters opnoemt en eraan toevoegt: *cumque forent alii, quorum mihi cuncta referre / nomina longa mora est, vervolgt dan met: essent et iuvenes quorum quod inedita cura est, / appellandorum nil mihi iuris adest. / Te tamen in turba non ausim, Cotta, silere* ¹³¹).

De iuvenes uit deze turba moeten Phaedrus' tijdgenooten zijn.

Trouwens, de schoolopvoeding hield den Romeinen van kind af aan met zooveel nadruk de groote voorbeelden der — Grieksche en Latijnsche —

¹²⁷) Ph. epil. IV, 1—2.

¹²⁸) Ph. V, 10, 9—10.

¹²⁹) Hervieux o.c. p. 7 vermeldt inscripties waarop de naam Philetus voorkomt als vrijgelatene v. Claudius.

¹³⁰) Vell. Pat. II, 36, *Paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio*. Wellswaar doelt Velleius hier op de Augusteïsche dichters, maar hij eindigt deze passage met . . . nam *vivorum* ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

¹³¹) Ov. Ep. ex Ponto, IV, 16, 37 sqq.

poëzie voor oogen ¹³²⁾, dat pogingen om deze roemrijke voorgangers na te volgen, en illusies om hen te overtreffen, eenvoudig niet uit konden blijven.

Deze intense literatuurstudie op de scholen bezorgde den velen dichters natuurlijk ook een ruime belangstelling van het lezend (en aanhoorend!) publiek, een interesse, nog versterkt door nieuw opgerichte bibliotheken en den snel in capaciteit toenemenden boekhandel ¹³³⁾, maar men moet deze belangstelling toch niet overschatten: ze gold alleen de beste poëten; de groote massa der middelmatigen bleef onbekend ¹³⁴⁾.

Het behoeft dan ook in 't geheel niet zoo verwonderlijk te zijn, dat Seneca in 44 n. Chr. in een troostbrief aan Polybius schreef:

Aesopeos logos, intemptatum Romanis ingeniis ¹³⁵⁾,

en het is o.i. niet noodig uit deze woorden van Seneca de conclusie te trekken, dat hij met opzet Phaedrus „den halbgriechen aus der Unterschicht“ negeerde ¹³⁶⁾, of, zooals Nisard, er de nogal gezochte verklaring van te geven, dat Seneca den vrijgelatene Polybius wil vleien met de opmerking, dat de fabel nog niet door Romeinen was bewerkt: jij, Polybius, zult de eerste zijn ¹³⁷⁾.

Waarom van den oprechten Seneca een intrigant maken? Heeft Phaedrus zelf niet erkend, dat men hem slechts met tegenzin onder de dichters schaarde?

(ego,quamvis)

fastidiose tamen in coetum recipior ¹³⁸⁾.

En we kunnen ons de reden van dien tegenzin duidelijker maken door erop te letten, welk soort poëzie in die dagen het hoogst in aanzien was. Dat was ongetwijfeld de epische en de tragische dichtkunst. Vergilius, en vooral natuurlijk diens Aeneis, gold als het hoogst bereikbare. Bewijs hiervoor leveren zijn vele navolgers, en ook de vele citaten uit de Aeneis, welke muur- en grafinscripties bewaarden. Onder de namen van dichters, welke Quintilianus en Juvenalis opsommen, vormen epici en tragici verre-

¹³²⁾ Cf. L. Friedlaender-G. Wissowa, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, II ¹⁰, Leipzig 1922, p. 192 sqq. Ook J. W. Duff, Silver Age, p. 23 sqq.

¹³³⁾ Cf. L. Friedlaender, o. c. p. 223 sqq.

¹³⁴⁾ Tac. Dial. 10, 1. ne opinio quidem et fama aequae poetas quam oratores sequitur, quoniam mediocriter poetas nemo novit, bonos pauci.

¹³⁵⁾ Sen. Cons. ad Polyb. XI, 8, 3.

¹³⁶⁾ Zoo Hausrath, R. E. XIX, 2. col. 1477; Vandaele o. c. p. 10.

¹³⁷⁾ Nisard, o. c. p. 14; Cf. Duff, Silver age p. 149 noot 2; K. Prinz, Zur Chronologie und Deutung der Fabeln des Phaedrus, Wiener Studien XLIII, 1922/23, p. 70.

¹³⁸⁾ Ph. III, prol. 23. Cf. ook II, 9, 18, „fatale exilium“ wat slechts gezegd kan zijn met betrekking tot de onbekendheid van zijn fabels.

weg het grootste deel ¹³⁹). Terwijl Statius' Thebais zich in ongelooflijke belangstelling verheugt ¹⁴⁰), acht dezelfde Statius zich verplicht, zich in de praefatio van zijn *Silvae* te verontschuldigen voor zijn onbeduidende gelegenheidsgedichtjes. Ook Martialis excuseert zich herhaaldelijk voor den luchtigen aard van zijn versjes ¹⁴¹).

Als zulke excuses noodig waren, werd de lichte Muze blijkbaar in Rome niet bijster geapprecieerd: Phaedrus zelf riposteert een gerezen klacht tegen zijn „*iocorum genus*” door quasi-serieus — hij is hier naar onzen smaak meer „*iocularis*” dan in de meeste fabels — zich aan de dramatische dichtkunst te wagen: „dat zal je beter bevallen”.

Tu qui nasute scripta destringis mea,
et hoc iocorum legere fastidis genus,
parva libellum sustine patientia,
severitatem frontis dum placo tuae
et in cothurnis prodit Aesopus novis ¹⁴²).

Is het dan niet veel waarschijnlijker, dat Seneca, die zich toch ook zelf in heel zijn omvangrijk oeuvre slechts één humoreske: de *Apokolokyn-tosis*, veroorloofde, dat Seneca den kostbaren vrijen tijd van zijn drukke leven slechts gaf aan het belangrijkste, dat op litterair gebied uitkwam, en dat fabels buiten zijn belangstelling bleven?

Seneca kende Phaedrus niet, omdat Phaedrus' werk niet hoog aangeslagen werd, *nôg* niet. Want uit den proloog van het vierde boek blijkt, dat Phaedrus eindelijk, eindelijk, althans door sommigen uit de litteraire wereld, voor vol wordt genomen. Eindelijk is hij in den *coetus poetarum* opgenomen; dit contact met *Particulus cum suis* dateert, zooals we zagen, waarschijnlijk van de periode Claudius. En waarom dan niet van *nà 44*?

Aan *Particulus* dankt Phaedrus zijn roem, een roem, dien hij, toen Seneca de *Consolatio ad Polybium* schreef, nog niet had.

Dat die roem zelfs toen nog niet zeer groot is geweest, blijkt hieruit, dat andere schrijvers, die rijen dichters opnoemen, zooals b.v. Quintilianus (l.c.), Phaedrus onvermeld lieten ¹⁴³); dat die roem echter niet geheel ontbrak, weten we, behalve uit het feit, dat Phaedrus' werk ons overgeleverd is, ook uit zijn vermelding bij Martialis.

„Vertel mij, Muze”, aldus begint Martialis een epigram uit het derde

¹³⁹) Quintilianus X, 1, 94 sqq.; Juvenalis I, 1 sqq.

¹⁴⁰) Juv. VII, 82 sqq.

¹⁴¹) Mart. IV, 49; Ook VIII, 3, 11 sqq.; IX, 51; X, 4; XIV, 1.

¹⁴²) Ph. IV, 7, 1 sqq.

¹⁴³) Cf. p. 23.

boek¹⁴⁴), „wat voert vriend Canius Rufus uit?“ Schrijft hij historische opstellen over Claudius of Nero,

an aemulatur improbi iocos¹⁴⁵) Phaedri,
lascivus elegis an severus herois?

Men heeft veelal gemeend¹⁴⁶), dat „improbus“ hier betrekking zou hebben op den inhoud van Phaedrus' fabels, die inderdaad hier en daar lichtzinnig, obscene, of, zooals Weinreich Martialis in den mond legt¹⁴⁷), „lascivus“ is. Maar dit lichtzinnig karakter speelt bij Phaedrus in werkelijkheid een zeer secundaire rol: het meerendeel van zijn fabels is van een gepaste moraliteit; de deugd wordt beloond, de boosheid gestraft, de dwaasheid aan de kaak gesteld, en het totaalbeeld, dat de fabels bieden is zeker niet zóó, dat iemand Phaedrus een poeta lascivus zou mogen noemen. Allerminst iemand als Martialis!

Thiele zocht de verklaring elders; hij meent, dat Martialis „improbus“ schreef in verband met politiek-aggressieve fabels van Phaedrus¹⁴⁸). Deze meening behoeven we, na hetgeen we in onze beschouwing over Phaedrus en de Keizers hebben kunnen vaststellen, niet meer te weerleggen. Weer anders, en min of meer phantastisch, wil Herescu de moeilijkheid oplossen: hij laat Martialis „improbus“ gebruiken vanwege crimineele misstappen van Phaedrus in zijn persoonlijk leven, b.v. een „furtum“¹⁴⁹).

Men ondervond dus blijkbaar groote moeilijkheden bij de interpretatie van den betreffenden versregel; reden waarom Friedlaender hem niet met onzen fabeldichter, maar met een onbekenden dichter van denzelfden naam in verband brengt¹⁵⁰). Duff is het hiermede eens: „The epithet *improbus*, if it seriously means „shameless“ is remarkably inappropriate as a fair description of our moralist, even when we grant that he can be coarse. It is just possible that the coarsest in him has not survived, but unless one adopts a supposition of this sort, there is a temptation to fancy that the Phaedrus whom Martialis meant may have been some obscure writer of mimes“¹⁵¹).

¹⁴⁴) Mart. III, 20.

¹⁴⁵) Martialis epigrammata ed. W. M. Lindsay, London 1902. Heraeus leest: „λόγους Phaedri“ Martialis epigr. ed. W. Heraeus, Leipzig 1925.

¹⁴⁶) R. Ellis, The fables of Phaedrus, London 1894, p. 8. cf. Teuffel-Kroll, Gesch. der Römischen Literatur⁶, Berlin 1910.

¹⁴⁷) O. Weinreich, Fabel, Aretalogie, Novelle, S.B. Heidelberg 1930/31 Abh. 7. p. 37 n. 2.

¹⁴⁸) G. Thiele, „Martialis III, 20“ Philologus LXX (1911), p. 540.

¹⁴⁹) N. Herescu, Martialis III, 20, 5, in Revista Classica Orpheus Favonius VI/VII 1945-35 p. 24 sqq.

¹⁵⁰) Martialis epigr. ed. L. Friedlaender, Leipzig 1886, ad Epigr. III, 20.

¹⁵¹) Duff, Silver Age, p. 149.

„Remarkably inappropriate“. Inderdaad! Tenminste, wanneer men de reden voor het gebruik van *improbus* zoeken wil in den levenswandel van Phaedrus of in den inhoud van zijn fabels. Zoekt men die echter in den *stijl* van zijn fabels, dan wordt het epitheton *improbus* juist opmerkelijk toepasselijk. Immers, Phaedrus gebruikt het woord *improbus*, *improbitas* opvallend veel. Zoo vinden we het, alleen in het eerste boek, op zes plaatsen ¹⁵²⁾, in totaal op veertien plaatsen. Mogelijk heeft dus de spotter Martialis, als hij spreekt over „*improbi iocos Phaetri*“, de bedoeling, zich vroolijk te maken over de stilistische eigenaardigheid van Phaedrus om bepaalde woorden onevenredig dikwijls te herhalen, een mogelijkheid, die nog grooter wordt daar ook het woord *iocus*, *iocari* e.d. door Phaedrus meer dan eens wordt gebruikt, wanneer hij over zijn fabels spreekt ¹⁵³⁾. En de weergaloze vaardigheid kennende, waarmee Martialis zijn woorden weet te laden met spot, kunnen we hem misschien nog de bijbedoeling in de schoenen schuiven: „*improbus*“? De brave Phaedrus weet nauwelijks wat dat woord beteekent! Vergeleken bij de „*improbi ioci*“ van Martialis — hij zelf noemt zijn epigrammata ook *ioci*! — zijn de gedichten van Phaedrus slechts onschuldige versjes.

Er zijn nog andere aanwijzingen, dat Martialis Phaedrus gekend heeft. Zoo vergeleken we reeds Martialis' epigrammen over *ardaliones* met Phaedrus II, 5 ¹⁵⁴⁾, we merkten op, dat zoowel Martialis als Phaedrus zich bij herhaling verontschuldigen voor hun nietige versjes ¹⁵⁵⁾. Evenals Phaedrus richt ook Martialis zich meermalen tegen „*obtrectatores*“ ¹⁵⁶⁾, terwijl beide dichters zich hierbij van hetzelfde woord *carpere* bedienen ¹⁵⁷⁾. Evenals Phaedrus verwijt Martialis zijn lezers het zoeken naar toespelingen: Epigr. I ad lect. „*Absit a iocorum nostrorum simplicitate malignus interpres; nec epigrammata mea scribat*“ en VII, 12, 9, „*Ludimus innocui*“.

Ook den te strengen criticus, gepersonifieerd als „(lector) Cato“ moet het zoowel bij den fabulist als bij den epigrammaticus ontgelden ¹⁵⁸⁾. De *brevitas* — typisch verschijnsel voor den tijd, waarin de rhetoriek hoogtij

¹⁵²⁾ Hierop wees reeds Vandaele, o. c. p. 84.

¹⁵³⁾ I prol. 7; II prol. 5; III prol. 37; IV 2, 1; IV 7, 2. Cf. A. H. Travis, *Improbi iocos Phaetri*, Transactions and Proceedings of the Am. Phil. Ass. 1940, p. 579 sqq.

¹⁵⁴⁾ Cf. p. 5.

¹⁵⁵⁾ Cf. p. 24.

¹⁵⁶⁾ Martialis I, 92; I, 41; III, 9, 1—2; X, 45, 1—3. Cf. Phaedrus II, 9, 15 sqq.; ibid., 10—11; IV, prol. 15 sq.; IV, 21.

¹⁵⁷⁾ Mart. I, 92; V, 33, 1, *Carpere causicus fertur mea carmina*; VI, 64, 6.... *emendare meos quos novit fama, libellos / et tibi permittis felices carpere nugas*. Cf. Phaedrus II, 9, 16, *meliores carpere*.

¹⁵⁸⁾ Mart. I. Epist. ad lect. *Non intret Cato theatrum nostrum*; Epigr. I, 1, 3. *Cato severa*; XI, 2, 1 sq. *severa Catonis frons*. Cf. Phaedrus IV, 7, 21. *lector Cato*.

viert ¹⁵⁹) — maakt voor beide dichters een punt van groote zorg uit ¹⁶⁰). En tenslotte is Martialis, evenals Phaëdrus, overtuigd, dat men hem niet kan imiteeren ¹⁶¹).

Al zijn we er ons ten volle van bewust, dat het zoeken naar invloed van den eenen dichter op den andere een gevaarlijke bezigheid is, de hierboven gegeven serie analogieën tusschen Martialis en Phaëdrus is tē merkwaardig, om hieruit niet de conclusie te mogen trekken, dat Martialis Phaëdrus' boeken gelezen heeft.

Behalve Martialis heeft in de 5e Eeuw nog de fabeldichter Avianus een woord aan Phaëdrus gewijd: „Phaëdrus etiam partem aliquam quinque in libellos resolvit” ¹⁶²). Verdere betrekkingen tusschen bepaalde dichters en Phaëdrus zijn er niet te bespreken.

Tot zoover over de houding der latijnsche dichters tegenover Phaëdrus.

Weten we meer over de houding van Phaëdrus tegenover de latijnsche dichters?

Hoewel hij ingenomen is met zijn vak — men kan het constateeren in den proloog aan Eutychus en in de anecdotes over Menander en Simonides — was hij allermintst ingenomen met zijn collega's.

Als de dichters zijn werk kleinerend terzijde leggen, wijt de egocentrische Phaëdrus dit uitsluitend aan afgunst:

imitari dum non possit, obtrechet licet ¹⁶³).
of si livor obtrectare curam voluerit ¹⁶⁴).

Zeër fel verweert hij zich tegen hen, die hem niet bewonderen:

sinistra quos in lucem natura extulit ¹⁶⁵)

en het is hem een raadsel, waarom de dichters hem niet in hun rijen opnemen, hoewel hij toch aan alle voorwaarden voldoet ¹⁶⁶).

Zoo verdedigt Phaëdrus zich tegen zijn litteraire tegenstanders: men kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat hij hun vijandigheid overdrijft, zooals hij ook de draagwijdte van zijn fabels overdreef, en zooals hij waarschijnlijk ook de „vervolgving” door Sejanus overdreef ¹⁶⁷).

¹⁵⁹) Over invloed van de rhetoriek op Phaëdrus Cf. Hoofdstuk II, p. 58 sqq.

¹⁶⁰) Mart. II, 1, 11—12; III, 83, 1—2; VIII, 29, 1—2; IX, 51, 1—2; X, 59, 1—2. Cf. Phaëdrus II, prol. 12; III epil. 8; III, 10, 59—60; IV, epil. 7.

¹⁶¹) Mart. I, 66; I, 73 e.a. Cf. Phaëdrus IV, prol. 16; IV, prol. 4 sqq.

¹⁶²) Aviani Fabulae XXXXII ad Theodosium, praef. Het eenige, dat ons uit de woorden van Avianus duidelijk wordt is, dat de naam van onzen fabeldichter Phaëdrus was, en niet Phaeder zooals o.a. Havet en Vandaele hem noemen.

¹⁶³) Ph. IV, prol. 16.

¹⁶⁴) Ph. II, 9, 10—11.

¹⁶⁵) Ph. II, 9, 16.

¹⁶⁶) Ph. III, prol. 17, sqq.

¹⁶⁷) Cf. Nisard, o. c. p. 14 „Il est très possible qu'il exagérât ses ennemis politiques, comme je crois fort, qu'il exagérât ses ennemis littéraires”.

Soms gaat Phaedrus van de verdediging tot den aanval over: IV, 7 bespot hij de tragici, en, na een kort specimen van hun kunst ten beste te hebben gegeven, laat hij den lezer zeggen „dat is ook nogal melig”.

hoc quoque insulsum est, falsoque dictum . . . ¹⁶⁸⁾.

Het behoeft trouwens, na hetgeen gezegd is over den litterairen smaak in Phaedrus' tijd, niet te verwonderen, dat de fabeldichter in de tragici zijn groote rivalen zag. En nog meer in de epici. Wellicht moet men de verzen aan het eind van epil. IV :

si non ingenium, certe brevitatem adproba;
quae commendari tanto debet iustius,
quanto cantores sunt molesti validius ¹⁶⁹⁾.

dan ook zien als een hatelijkheid aan het adres van de epici met hun eindelooze heldendichten.

Is Phaedrus ook door bepaalde dichters beïnvloed?

Hoewel geen klaarblijkelijke navolging is vast te stellen, lijkt Phaedrus' stijl geïnspireerd op dien van Terentius ¹⁷⁰⁾. We hebben gezien, hoe Phaedrus reeds in zijn jeugd kennis gemaakt had met verzamelboeken van *sententiae* ¹⁷¹⁾. Deze kwamen hem voor zijn fabels uitstekend van pas: we zullen in het volgende hoofdstuk zien, in hoeverre de dichter in zijn pro- en epilogen beïnvloed is door de spreukenlitteratuur, met name van Publilius Syrus ¹⁷²⁾.

Tragedies heeft hij zeker gelezen; anders had hij niet zoo'n geestige persiflage op het drama kunnen geven als hij in IV, 7 doet.

Natuurlijk heeft hij ook, zooals alle ontwikkelden — en getuige de muurinscripties ook onontwikkelden — Vergilius gelezen; trouwens zijn woorden: . . . „quodcumque fuerit” (ut dixit Sinon, ad regem cum Dardaniae perductus foret) ¹⁷³⁾ nemen allen twijfel hieromtrent weg. Het is dan ook vrijwel zeker, dat Phaedrus bij het beschrijven van het orakel

. . . subito sacratae vatis horrescunt comae?
tripodes moventur, mugit adytis religio,
tremuntque lauri, et ipse pallescit dies.

de bekende verzen uit de Aeneis voor den geest heeft gehad ¹⁷⁴⁾.

¹⁶⁸⁾ Ph. IV, 7, 17.

¹⁶⁹⁾ Ph. IV, epil. 7—9.

¹⁷⁰⁾ Cf. H. von Sassen, de Phaedri Sermone, diss. Marburg 1911, p. 27; Nisard, o. c. pag. 49 sq.

¹⁷¹⁾ Cf. p. 3, sq.

¹⁷²⁾ Cf. Hoofdstuk II, p. 53 sqq.

¹⁷³⁾ Ph. III, prol. 27 sq.

¹⁷⁴⁾ Ph. App. 6, 3-5; Cf. Verg. Aeneis, III, 90 sqq.; id. VI, 97, sqq. Cf. von Sassen, o. c. p. 29; G. Thiele, Phaedrus-Studien I, Hermes XLI (1906) p. 574.

Meer invloeden vast te stellen, van Horatius, van Ovidius of van Lucretius is een riskante onderneming. Von Sassen begint er dan ook met een zekere reserve aan, en geeft enkele overeenkomsten voor wat ze zijn ¹⁷⁵).

Phaedrus weet ook mee te praten over Simonides en Menander, over Socrates, over geschiedenis, mythologie en kunst ¹⁷⁶). Hij is dus een belezen man, en voldoet zoo aan den eisch, welke Petronius bij monde van Eumolpus aan den dichter stelt: „neque concipere aut edere partum mens potest nisi ingenti flumine litterarum inundata” ¹⁷⁷).

Ook in andere opzichten is Phaedrus het type van een dichter. Of poseert hij, wanneer hij zegt, dat hij, zooals het een waren dichter betaamt, de zucht naar gewin uit zijn hart heeft gebannen? Is het slechts een concessie aan de heerschende mode, als hij den roem van Latium wil stellen naast dien der groote Grieken? ¹⁷⁸) Waar hij de zelfingenomen auteur is, die afgeeft op zijn critici, toont hij onvervalschten dichtersaard, evenals in de vele, tè vele, passage's waarin hij de overtuiging van zijn eeuwigen roem tot uiting brengt ¹⁷⁹). Horatius en Ovidius toonden weliswaar deze overtuiging zeker in niet mindere mate, maar, terwijl Horatius, naast zijn zekerheid van lateren roem, Melpomene danken kon

quod monstror digito praetereuntium
Romanae fidicen lyrae ¹⁸⁰)

en terwijl Ovidius met trotsch kon verklaren

tunc quoque, cum vivis adnumerarer, erat ¹⁸¹) (sc. mihi fama)
nemen we, wanneer we Phaedrus hooren zeggen

illitteratum plausum nec desidero ¹⁸²),

hierin, onverschillig of de woorden op Eutychus bedoeld zijn of niet, den bitteren, teleurgestelden ondertoon waar van een miskende.

Bij zijn tijdgenooten zocht Phaedrus vergeefs toehoorders; geen wonder, dat hij zijn publiek gaat zoeken bij de „poster”.

En dáár heeft hij het gevonden!

¹⁷⁵) Cf. von Sassen, o. c. p. 30, sq.

¹⁷⁶) Cf. Hoofdstuk II.

¹⁷⁷) Petronius, Satyr. 118, 3.

¹⁷⁸) Ph. II, 9, 8.

¹⁷⁹) Ph. II, 9, 11; ibid. 19; III, prol. 32; ibid. 52-61; IV, prol. 6; ibid. 19; IV, 5, 2; IV, epil. 5. Het woord van Petronius over de dichters (Petr. Sat. 118, 1): nam ut quisque versum pedibus instruxit.... putavit se in Heliconem venisse is wel zeer toepasselijk op Phaedrus!

¹⁸⁰) Horat. Od. IV, 3, 22 sq.

¹⁸¹) Ovid. Ep. ex Ponto IV, 16, 4.

¹⁸²) Ph. IV, prol. 20.

HOOFDSTUK II

PHAEDRUS EN ZIJN FABELS

A. ENKELE BESCHOUWINGEN VOORAF

Het zal den lezer niet zijn ontgaan, dat onder de vele citaten, welke het eerste hoofdstuk aan Phaedrus ontleent, slechts een hoogst enkel uit een fabel genomen is. Heeft men Phaedrus dan ook in het vorige hoofdstuk van meer nabij leeren kennen, dan gold die kennismaking vooral den fabeldichter waar hij . . . geen fabels schreef, en onwillekeurig zal men langzamerhand hunkeren naar het oogenblik, waarop Phaedrus' eigenlijke fabelboek wordt opengeslagen. Hetgeen in de volgende bladzijden zal geschieden, maar niet dan na enkele, noodzakelijke voorbeschouwingen. Noodzakelijk, want, wie fabels bespreken wil, dient zich er eerst van te vergewissen wat fabels zijn, en het is nuttig, dat, wie over de fabels van Phaedrus spreekt, eerst de mogelijkheid schept om na te gaan in hoeverre ze met recht „van Phaedrus" heeten, door een, zij het kort, onderzoek naar reeds vóór Phaedrus bestaande fabels, en naar de betrouwbaarheid van Phaedrus' tekst.

§ 1. De term fabel.

Over den term fabel is reeds zeer veel gediscussieerd. Vooral voor duitsche letterkundigen, met den grooten Lessing aan het hoofd ¹⁾, scheen dit moeilijk definieerbare woord schier magische aantrekkingskracht te bezitten. Inderdaad is het zeer moeilijk het begrip fabel nauwkeurig te omschrijven. Immers, eenerzijds liggen de verschillende litteratuurggenres als sprookje, parabel, allegorie, sage, legende, novelle allen min of meer dicht bij elkaar, en uit allen valt een fabel te construeeren, mits er een algemeene waarheid of moraal in voor het grijpen ligt ²⁾. Anderzijds heeft men, wanneer men over het begrip fabel *theoretiseert*, rekening te houden met de wijze, waarop de theorie in practijk werd gebracht, en natuurlijk

¹⁾ G. E. Lessing, Werke, ed. Witkowsky, Leipzig 1911, III, p. 388 sqq. Abhandlungen über die Fabel.

²⁾ Cf. W. Wienert, Die Typen der griechisch-römischen Fabel, Helsinki 1925, p. 20.

heerscht bij de fabeldichters verschil van opvatting, welk soort verhalen in een fabelbundel thuis hoort, welk niet, al is de manier van vertellen bij allen vrijwel dezelfde. En de manier van vertellen is beslissend voor de vraag of een verhaal fabel mag heeten of niet. Niet wát verteld wordt, maar hoè verteld wordt, geeft den doorslag. Een sprookje wordt fabel, wanneer er het haec fabula docet bij komt, zegt Aly ³⁾).

Wie zich grondiger met het definieeren van den term wil bezighouden, leze het uitstekende overzicht van Wienert in diens eerste hoofdstuk „Das Wesen der Fabel” ⁴⁾ ; voor òns, die in dit boekje een zoo volledig mogelijk beeld van Phaedrus willen geven, is meer van belang, wat het begrip fabel in Phaedrus’ tijd inhield.

Bij gebrek aan uitspraken van Phaedrus’ tijdgenooten, grijpen we naar den iets lateren Quintilianus. Deze aristocraat haalt voor fabels hautain den neus op: *illae quoque fabellae... ducere animos solent praecipue rusticorum et imperitorum, qui et simplicius quae ficta sunt audiunt, et capti voluptate facile iis, quibus delectantur, consentiunt* ⁵⁾. Dat Livius Menenius Agrippa een fabel laat gebruiken om de plebs te sussen, kan Quintilianus begrijpen; maar dat Horatius zelfs in gedichten dit genre niet te laag bij den grond vindt, daarvan staat hij wel even te kijken. Een definitie van de fabel geeft Quintilianus niet, wel vermeldt hij, dat de Grieken de fabel αἶνος noemen, ... et αἰσωπελους... λόγους et λιβυκούς ⁶⁾.

De grieksche dichters noemen de fabel echter liever μῦθος ⁷⁾, en het is ook onder deze benaming, dat de grieksche rhetorica-technicus Theon de fabel behandelt als eerste van een reeks progymnasmata. Theon begint met een definitie: μῦθος ἐστὶ λόγος ψευδῆς εἰκονίζων ἀλήθειαν. Dat hij hier fabels op het oog heeft, blijkt duidelijk uit wat hij even verder zegt: Αἰσώπειοι δὲ ὀνομάζονται ὡς ἐπίπαν. De term μῦθος gebruikt hij echter tamelijk willekeurig. Men kan de fabel ook αἶνος noemen: ὅτι καὶ παραλυσὶν τινα περιέχει ⁸⁾.

Hermogenes, die ten tijde van Marcus Aurelius ook over progymnasmata schreef, stelde vrijwel dezelfde eischen aan den μῦθος: ψευδῆ μὲν αὐτὸν ἀξιοῦσιν εἶναι, πάντως δὲ χρησίμων πρὸς τι τῶν ἐν τῷ βίῳ ⁹⁾ maar hij breidt de definitie iets verder uit: ἔτι [δὲ] καὶ πιθανὸν εἶναι βούλονται ¹⁰⁾. Over wat hij met πιθανός bedoelt laat hij geen twijfel bestaan: πιθανός

³⁾ F. Aly, s. v. „Märchen”, R. E. XIV, 1 col. 256.

⁴⁾ Wienert, o. c. p. 5—25.

⁵⁾ Quintil. Inst. or. V, 11, 19.

⁶⁾ Ibid. V, 11, 20.

⁷⁾ Cf. A. Hausrath, s. v. „Fabel” R. E. VI, 2, col. 1704 sq.

⁸⁾ Theon, Περὶ μύθου. Rhetores Graeci, II, p. 73 ed. Spengel, Leipzig 1854.

⁹⁾ Hermogenes, Περὶ μύθου. Rhet. Gr. II, p. 3 Sp.

¹⁰⁾ Theon spreekt overigens ook over de πιθανότης als vereischte van de fabel.

is een fabel, wanneer de personen handelen overeenkomstig hun karakter. En uit de voorbeelden, die hij hierbij aanhaalt (ταῶς, ἀλώπηξ, πῖθηκοι) blijkt, dat de dierfabel het meest gebruikelijke type is.

Priscianus, die Hermogenes in het latijn vertaalde, geeft ook deze uitgebreide definitie: *fabula est oratio ficta verisimili dispositione imaginem exhibens veritatis*. Het is het vermelden waard, dat men dit citaat o.a. ter inleiding van Phaedrus' fabels op pagina 6 van den Codex Pithoeanus, het voornaamste handschrift van den Phaedrustekst, vindt ¹¹⁾).

Aphtonius en Nicolaus geven dezelfde definities, de eerste zonder, de tweede met den eisch van *πιθανότης* ¹²⁾).

Al leefden deze rhetorische specialisten na, sommigen zelfs eeuwen na Phaedrus, hun definities zijn geformuleerd in de rhetorenschool die ook, ja *juist*, ten tijde van Phaedrus zoo'n geweldigen bloei doormaakte. Mogen we dus aannemen, dat deze definities, al waren ze misschien toen nog niet geboekstaafd, ook in Phaedrus' eeuw golden?

Met tamelijk gerust geweten mogen we dat, wanneer we zien, hoe Phaedrus, wanneer hij over zijn fabels spreekt, tot driemaal toe op den hoofdeisch, welke de theoretici aan de fabel stellen: de aanwezigheid van een *παράλυσις*, den nadruk legt ¹³⁾, en tweemaal aan *fabula* het epitheton *ficta*, equivalent van *ψευδής*, toevoegt. In hoeverre Phaedrus zich aan de definitie houdt, zal in den loop van dit hoofdstuk aan het licht komen.

§ 2. De fabel vóór Phaedrus.

We zeiden reeds, dat een bronnenstudie onontbeerlijk is voor de juiste beoordeeling van Phaedrus' fabelboek, en, zooals iedere studie, dient deze te beginnen bij het begin. Daar over de historie van de fabel echter reeds vele en goede publicaties bestaan ¹⁴⁾, kunnen wij, met verwijzing naar deze litteratuur, zeer beknopt zijn.

De oorsprong van de fabel — een punt, minstens even hartstochtelijk omstreden als haar definitie — verliest zich in een ver en duister verleden. Of dit verleden in Indië te zoeken is of in het nabije Oosten, is een vraag, welke door de moderne kritiek niet meer in dezen vorm wordt geaccepteerd. „Nach der Heimat der Fabel zu forschen, ist sinnlos . . .” etc. ¹⁵⁾. Hoogstens kan men b.v. naar aanleiding van parallellen met fabels uit de Indische verzameling *Pantschatantra*, de vraag stellen of een *bepaalde*

¹¹⁾ Cf. Hervieux's beschrijving van het handschrift, o. c. p. 38 sqq.

¹²⁾ Aphtonius, ὁρος μύθου. Rhet. Graeci II, p. 21 Sp.; Nicolaus, ὁρος μύθου, Rhet. Graeci III, p. 451 sqq. Sp.

¹³⁾ Ph. prol. I, 4; prol. II, 3; IV, 2, 4.

¹⁴⁾ Samenvatting hiervan bij Hausrath s. v. „Fabel” R. E. VI, 2. col. 1704.

¹⁵⁾ O. Crusius in C. H. Kleukens Buch der Fabeln², Berlin 1920, p. IV.

fabel misschien uiteindelijk uit Indië stamt ¹⁶⁾). Nadere bestudeering van dit vraagstuk ligt natuurlijk niet op onzen weg; Phaedrus zal zich wel niet bewust zijn geweest van het bestaan van Indische, Babylonische of Assyrische fabels. Voor hem was zijn bron een grieksche: Aesopus.

Aesopus was echter niet de eerste Griek die fabels vertelde. Theon noemt behalve Homerus (!), Hesiodus en Archilochus nog den verder onbekenden Connis, Thurus en Cybissus ¹⁷⁾, en we weten dat ook Simonides, Alcman, Stesichorus, Ibycus en Timocreon fabels gedicht hebben ¹⁸⁾; ook zijn er bij Solon, Aristophanes, Plato en andere auteurs vele toespelingen op bestaande en bekende fabels te vinden ¹⁹⁾. Bij beide laatstgenoemde schrijvers verbonden met den naam Aesopus.

In de 6e eeuw zien we namelijk het verschijnsel, dat rond het leven van een door dwaasheid of scherpzinnigheid typische gestalte allerlei voor dezen held kenmerkende verhalen werden verteld ²⁰⁾. Zulke gestalten waren Margites, en de zeven wijzen. Die gestalte — volgens de legende een wangestalte — werd een zekere Aesopus voor dierfabels, en weldra was het de populaire gewoonte alle fabels, dierfabels maar ook andere, aan Aesopus toe te schrijven. Zoo ontstond in de volks-overlevering langzamerhand een min of meer vaste collectie. Wanneer deze collectie schriftelijk gefixeerd is, weten we niet; misschien reeds ten tijde van Socrates, getuige de woorden van Plato waaruit blijkt, dat Socrates in de gevangenis fabels vertaalde ²¹⁾. In ieder geval zijn de fabels van Aesopus — die een Phrygier heette — ook in Attica populair geworden, en hier heeft Demetrius van Phaleron er een honderdtal schriftelijk vastgelegd ²²⁾. Wanneer we voortaan spreken over het resultaat van de hier geschetste ontwikkeling, zullen we dit samenvatten onder den term „het volksboek”, hoewel we daarbij natuurlijk niet uitsluitend aan de verzameling van Demetrius behoeven te denken. Er kunnen ook andere verzamelaars zijn geweest, en later, b.v. in de hellenistische periode, kan de collectie nog meer uitgebreid zijn met toenmaals in zwang zijnde novellen, kluchten e.d.

Naast dit volksboek moeten we nog wijzen op iets anders. We spraken reeds over de rhetorenschool, waar de fabel dienst deed als progymnasma,

¹⁶⁾ Over parallellen met Indische fabels, cf. Hausrath R. E. VI, 2, col. 1725 sqq.

¹⁷⁾ Theon, l. c.

¹⁸⁾ Hausrath, R. E. VI, 2, col. 1706 sq.

¹⁹⁾ Cf. W. G. Rutherford Babrius. London 1883. Hoofdstuk II, History of Greek fable, p. XXVII sqq.

²⁰⁾ Cf. Schmidt-Stählin, Geschichte der griechischen Literatur, I, 1, München 1929, p. 665. Cf. Aly, R. E. XIV, 1, col. 258.

²¹⁾ Plato, Phaedo, 60 D.

²²⁾ Diog. Laert. V, 80. Λόγων Αἰσωπέων συναγωγή.

als oefenstuk. Het ligt voor de hand, dat hier ook een schriftelijk gefixeerde collectie dienst deed — Hausrath bewijst het afdoende²³⁾ —, maar een collectie, welke een heel ander doel had dan het volksboek. Bij het volksboek ging het om het interessante, den humor, het verrassende uit den fabelschat, terwijl de rhetoren meer oog hadden voor de *πιθανότης*, den geijkten verteltrant, de moraal. Had het volksboek smaak voor sappigen inhoud, de rhetorenschool zocht louter den schoolschen vorm. Het is van belang voor de bestudeering van Phaedrus, deze twee uiteenlopende richtingen in de overlevering van Aesopus' fabels in het oog te houden.

Samenvattend zien we dus in Griekenland een groote belangstelling voor de fabel. Kunnen we hetzelfde van Rome ook zeggen?

We namen reeds kennis van de verachting, welke Quintilianus voor de Aesopicae aan den dag legde, maar meer populaire schrijvers als Plautus en Terentius maken gaarne toespelingen op — blijkbaar bekende — fabels²⁴⁾. Livius laat Menenius Agrippa in een redevoering de fabel vertellen over den strijd tusschen de maag en de ledematen²⁵⁾. Gellius vertelt een fabel — Aesopi apologum — uit Ennius in proza na²⁶⁾, en ook bij Lucilius zijn sporen van de fabel te vinden²⁷⁾. Horatius — hoe kan het anders bij den man, die het *ridendo dicere verum* in zijn vaan voert — maakt ook enkele malen gebruik van dit gemakkelijke en leerzame genre²⁸⁾, of zinspeelt er op. Opvallend genoeg treffen we fabels, of toespelingen op fabels, slechts aan in de gedichten, die hij zelf „kinderen van de Musa pedestris” noemt: de *sermones* en *epistulae*²⁹⁾.

Ook in Rome had de fabel dus, reeds vóór Phaedrus, een bloeiend bestaan, onder het *volk* wel te verstaan. En, volgens Quintilianus ook . . . in de kinderkamer. Dat hij, even later, in vollen ernst over de behandeling van die minderwaardige en kinderachtige fabels in de rhetorenschool spreekt³⁰⁾, bewijst wel, wat wij boven reeds zeiden, dat de rhetorenschool zich minder liet gelegen liggen aan het litteraire peil van het gekozen studiemateriaal, mits het doel — de bekwaming in het treffen van den juisten vorm — gediend werd. Althans in het stadium waarin *fabels* als materiaal dienden.

En nu, eindelijk, Phaedrus.

²³⁾ A. Hausrath, Das Problem der Aesopischen Fabel. N. J. I, 1898, p. 319 sqq.

²⁴⁾ Om van beiden slechts een voorbeeld te noemen: Plautus, Stichus 577; Ter. Adelphoe 537.

²⁵⁾ Livius, II, 32, 8 sqq.

²⁶⁾ Gellius, Noct. Attic. II, 29.

²⁷⁾ Lucilius, XXX, 980 Marx.

²⁸⁾ Horatius, Sat. II, 6, 79—117; Epist. I, 29—33; ibid. I, 10, 34—41.

²⁹⁾ Een overzicht van de fabel bij Horatius geeft Bieber, o. c. p. 14 sqq.; ibid. p. 50.

³⁰⁾ Quintilianus, Inst. orat. I, 9, 2.

§ 3. De betrouwbaarheid van den tekst van Phaedrus.

Over de authenticiteit van Phaedrus' vijf boeken heeft een groote strijd gewoed, maar, aangezien sedert Schwabe's Praefatio voor zijn Phaedrus-editie van 1830 niemand meer aan de echtheid van de vijf boeken twijfelt, behoeven we niet verder op deze kwestie in te gaan; bijzonderheden kan men vinden bij Hervieux ³¹⁾). Wel verdient, daar we ons een enkele maal op de handschriften beroepen, een korte bespreking van de tekstoverlevering een plaats.

a. *De handschriften* ³²⁾). Het voornaamste handschrift is de Codex Pithoeanus P. uit de 9e eeuw. De uit dezelfde eeuw stammende, met den Codex P. verwante Codex Remensis R. ging in 1774 door brand verloren, maar de Benedictijn Vincent had een Phaedrus-editie uit 1743 geannoteerd met alle varianten uit den Codex R. De varianten uit deze editie, die later ook verloren ging, zijn bewaard. In de Phaedrus-uitgave van Berger de Xivrey (1830) werden ze herdrukt; in deze collatio van Berger de Xivrey bezitten we dus thans, afgezien van enkele kleine inconvenienten, den tekst van den Codex Remensis. Het derde handschrift uit de 9e eeuw is de Scheda of Charta Danielis (D.), waarin onder anderen acht fabels van Phaedrus, alle uit het eerste boek, te vinden zijn. Verder bezitten we uit de 15e eeuw den Codex Neapolitanus N., een willekeurige verzameling fabels weergevend uit Phaedrus en Avianus, samengesteld door den aartsbisschop van Siponte Nicolai Perotti. De Codex Vaticanus V. uit de 16e eeuw tenslotte is een getrouwe copie van den Codex N.

b. *De Appendix Perotti*. In de verzameling van Perotti zijn 30 fabels opgenomen, welke niet in de codices P., R. en D. voorkomen. Ook over de echtheid van deze, in de z.g. Appendix Perotti bijeengebrachte, 30 fabels bestaat sedert Hervieux weinig twijfel meer ³³⁾). In Hoofdstuk III zal hierover in verband met taal en stijl van de Appendix Perotti nog nader gesproken worden ³⁴⁾.

c. *Onvolledigheid* ³⁵⁾). Helaas kunnen we niet met zekerheid zeggen of we alle fabels, die Phaedrus schreef, kennen. We kunnen zelfs met vrij groote zekerheid zeggen, dat dit niet het geval is. Immers, het tweede boek, met slechts 9, en het vijfde boek, met slechts 10 fabels, zijn bepaald te kort, en al kan men misschien de mogelijkheid opperen, dat de hier ontbrekende fabels uit de boven genoemde Appendix Perotti kunnen worden

³¹⁾ Cf. Hervieux, o. c. I, p. 143 sqq.

³²⁾ Uitvoerig overzicht over de handschriften bij Hervieux, o. c. p. 38—142.

³³⁾ Cf. Hervieux, o. c. p. 181—305. De zeer dubieuze reconstructies uit laat-latijnsche fabelverzamelingen (cf. Thiele, der Lateinische Äsop des Romulus, Heidelberg 1910, p. XLVII sqq.) laten we buiten beschouwing.

³⁴⁾ Cf. p. 116.

³⁵⁾ Cf. Schanz - Hosius, o. c. § 365.

aangevuld, deze illusie wordt den bodem ingeslagen, wanneer men met het karakter van Perotti's collectie — willekeurig gekozen fabels — rekening houdt. Algeheele aanvulling van het ontbrekende hebben we uit een dergelijke verzameling wel niet te verwachten.

Een ander argument voor de onvolledigheid levert Prol. I, 6 ³⁶⁾

.... quod arbores loquantur, non tantum ferae.

Noch in de vijf boeken, noch in de Appendix Perotti komt een fabel voor, waarin deze belofte wordt ingelost; Phaëdrus' boomen zwijgen als 't graf.

Ook het vierde boek vertoont lacunes ³⁷⁾, en we kunnen dan ook niet anders constateeren dan dat Phaëdrus' fabels onvolledig zijn overgeleverd. Naar de oorzaak van de onvolledigheid kunnen we slechts gissen ³⁸⁾.

d. De epimythia. Eigen aan het fabelgenre is het didactische: is een fabel geslaagd, dan moet er steeds een leer, een moraal uit te putten zijn. Phaëdrus vat deze leer nog eens extra nà — soms ook vóór — de fabel in enkele versregels samen, de zoogenaamde pro- en epimythia (affabulationes). Deze affabulationes staan dus buiten de eigenlijke fabels, zijn ook in taal min of meer verschillend van de fabels ³⁹⁾: men heeft dan ook veelal gemeend, dat ze niet tot het oorspronkelijke werk van Phaëdrus behooren. In de Phaëdrus-editie van Bentley komt voor het eerst de veronderstelling voor, dat eenige epimythia niet van Phaëdrus zouden zijn ⁴⁰⁾. De Méril gaat nog een stap verder: „La morale, cette marque d'un esprit beaucoup plus moderne, est souvent assez gauchement accolée au récit pour forcer à ne pas le croire de la même venue” ⁴¹⁾. Een argument dus van aesthetischen aard, terwijl Bentley's argument berustte op de tekstoverlevering: in de codices P, R en D treft men deze affabulationes wel aan, in de codices N en V zijn ze meestal vervangen door korte opschriften in proza. Volgens Bentley nu zou de Codex V. teruggaan op de oudste overlevering en dus den meest oorspronkelijken toestand weergeven. Hiertegen keerde zich Müller, die betoogde, dat Perotti in zijn verzameling de epimythia, waar ze zijns inziens overbodig waren, wegliet, en ze hier en daar, waar het voor het goede begrip noodig was (ubi obscurior esset sensus), verving door de reeds genoemde opschriften in proza ⁴²⁾. Tégen de echtheid der epimythia verklaarde zich weer Hart-

³⁶⁾ Cf. L. Hermann, Note sur le prologue du premier livre des fables de Phèdre. Revue Belge VI, (1927), p. 749 sqq.

³⁷⁾ Ph. IV, 13 en 14.

³⁸⁾ Cf. Hoofdstuk I, p. 10.

³⁹⁾ Cf. Hoofdstuk III, pag. 116.

⁴⁰⁾ Cf. Hartman, o. c. p. 54 sq.

⁴¹⁾ Ed. de Méril, Poésies inédites du moyen âge, précédées d'une histoire de la fable ésoptique, Paris 1854, p. 83.

⁴²⁾ L. Müller, Phaedri Aug. lib. fabulae, Leipz. 1877, p. XXV, sq.

man, die spreekt over epimythia „invitissimo Phaedro affixa", en de volgende wel eenigszins gezochte redeneering lanceert: de oudste codices hadden in 't geheel geen epimythia. Later zijn ze bijgevoegd in proza (in dit stadium plaatst H. den codex V.). Dan werden de fabels nogmaals door een geleerde bewerkt, die de affabulationes versificeerde (uit deze periode zouden dan de codices P. en R. dateeren⁴³).

Deze theorie vinden we niet meer terug, maar toch bleef men eraan vasthouden, dat de epimythia, althans gedeeltelijk, niet aan Phaedrus kunnen worden toegeschreven. Bij Schanz-Hosius heet het „fraglich ob alle diese Promythien und Epimythien von Phädrus herrühren" ⁴⁴). Terwijl Postgate in de praefatio van zijn Phaedrus-uitgave zegt: „promythia et epimythia . . . partim ab ipso Phaedro profecta sunt, partim ab aliis ei ingesta" ⁴⁵).

Wat de overlevering van de epimythia betreft, zouden we het volgende willen zeggen: De codices P., R. en D. hebben dus wel, de codices N. en V. géén epimythia. Maar, wanneer we nu de feiten overwegen, dat, van den eenen kant, Perotti naar eigen smaak een selectie maakte uit fabels van Phaedrus en Avianus en dus niet kan beschouwd worden als iemand, wiens hoofddoel minutieus copieeren was, maar die waarschijnlijk met eenige phantasie te werk ging (bijvoorbeeld door de epimythia in proza boven de fabels te zetten), dat, van den anderen kant, de copisten van de handschriften P. en R., al geven ze ons evenmin als Perotti een volledige Phaedrus, meer de bedoeling hadden Phaedrus' tekst letterlijk weer te geven dan, zooals Perotti, fabels uit te kiezen, hetgeen bijvoorbeeld blijkt uit het opnemen van de pro- en epilogen, dan lijkt het ons de meest juiste opvatting, om aan de weergave in deze laatste handschriften meer vertrouwen te schenken dan aan Perotti's bloemlezing. Maar voor een definitieve oplossing van het probleem kan men o.i. niet volstaan met een te zeer op vermoedens berustende handschriftenstudie. Er is echter nog een andere weg om over deze kwestie tot klaarheid te komen, namelijk door de vraag te stellen, of in de oudheid in het algemeen het epimythium als essentieel onderdeel van de fabel werd beschouwd. Waarschijnlijk was dit niet het geval. Wel heeft de ons bewaarde Aesopus-collectie na iedere fabel een epimythium, maar de fabeldichter Babrius, wiens fabels evenals die van Phaedrus teruggaan op een oudere verzameling, in proza geredigeerd, laat niet altijd epimythia volgen, en de veel latere latijnsche fabeldichter Avianus laat de epimythia zelfs meestal achterwege. En, om van de schrijvers, die niet specifiek fabels vertelden maar wel van het

⁴³) Hartman, o. c. p. 63 sq.

⁴⁴) Schanz - Hosius, o. c. p. 455 noot 2.

⁴⁵) J. P. Postgate, *Phaedri fabulae aesopiae*, Praef. p. XIV.

genre gebruik maakten, de twee voornaamste te noemen : noch Horatius, noch Plutarchus ⁴⁶⁾ besluiten hun fabels steeds met een affabulatio ⁴⁷⁾).

Kan men uit deze gegevens concludeeren, dat de affabulatio niet per se bij de fabel behoorde, in de rhetorenschool, waar, zooals we zagen, fabels als oefenstukjes voor jeugdige scholieren dienst deden, was het toevoegen van epimythia wèl gebruikelijk, en, als we Hermogenes goed begrijpen, was dit toevoegen zelfs wet :

ὁ δὲ λόγος ὁ τὴν ὠφέλειαν δεικνὺς τὴν ἀπὸ τοῦ μύθου ποτὲ μὲν προταχθήσεται, ποτὲ δὲ ὑποταχθήσεται ⁴⁸⁾).

Slechts over de plááts van de affabulatio geeft Hermogenes een regel ; dát er een epimythium moet bijgevoegd worden behoeft hij zijn leerlingen blijkbaar niet meer te zeggen.

Het is dan ook wel met recht, dat Hausrath de didactische epimythia in de Aesopus-collectie niet als oorspronkelijk, maar als later toevoegsel van de rhetorenschool beschouwt ⁴⁹⁾ ; wat de echtheid van Phaedrus' epimythia betreft, hangt nu dus veel af van de vraag, of Phaedrus door de rhetorenschool beïnvloed is geweest. Een vraag, die we straks uitvoerig zullen behandelen.

Tot zoover over de authenticiteit. Of Phaedrus voor verschillende van zijn pro- en epimythia wellicht *andere bronnen* had dan voor zijn fabels, is een tweede kwestie ; ze zal ter sprake komen in het volgende deel van dit hoofdstuk, waartoe we na deze wat lange inleiding met graagte overgaan.

B. PHAEDRUS' MATERIAAL

§ 1. Phaedrus en Aesopus.

„If Phaedrus had been asked what was the origin of his material, he would have answered „Aesop” without hesitancy or qualification” aldus begint Duff zijn beschouwing over Phaedrus ⁵⁰⁾, en, wie den eersten proloog van den fabeldichter leest, is geneigd, Duff gelijk te geven :

Aesopus auctor quam materiam repperit,
hanc ego polivi versibus senariis ⁵¹⁾.

Inderdaad, de woorden laten geen mogelijkheid voor twijfel : Phaedrus' fabels zijn poëtische bewerkingen van zijn griekschen voorganger. Maar

⁴⁶⁾ Over de vele sporen van de fabel bij Plutarchus cf. Bieber, o. c. p. 27 sqq.

⁴⁷⁾ b.v. Hor. Sat. II, 6, 79—117 ; ibid. Epist. I, 7, 29—33 ; Plutarchus, Phocion, 9.

⁴⁸⁾ Hermogenes, Progymnasmata, Sp. II, p. 4.

⁴⁹⁾ Hausrath, o. c. Hermes 71, p. 71.

⁵⁰⁾ J. W. Duff, Silver Age, p. 136.

⁵¹⁾ Ph. I, prol. 1—2.

in den proloog, voorafgaand aan het tweede boek, hooren we een ander geluid: Phaedrus wil zich losmaken van zijn voorbeeld. En hoe uiterst slim manoeuvreert de dichter om dit ongehoorde voornemen aan zijn lezers bekend te maken! „Wat maakt het eigenlijk uit”, zoo filosofeert hij, „of er een beroemde naam boven een gedicht staat, als het maar goed klinkt en zijn doel bereikt” en, nadat zijn publiek aldus is voorbereid, volgt het groote nieuws:

equidem omni cura morem servabo senis.
sed si libuerit aliquid interponere,
dictorum sensus ut delectet varietas,
bonas in partes, lector, accipias velim⁵²⁾.

Ook uit II, 9 klinkt een zelfstandiger toon: hij spreekt van aemulatio, hij durft reeds met zijn beroemde voorbeeld te wedijveren, en als Latium zijn werk gunstig ontvangt

.... plures habebit quos opponat Graeciae⁵³⁾.

Deelt Phaedrus in het tweede boek heel voorzichtig, en haast met excuses, mee, dat hij ook zelf hier en daar een stukje ingelascht heeft, in het derde boek verklaart hij, sprekend over Aesopus, onomwonden:

ego illius pro semita feci viam,
et cogitavi plura quam reliquerat⁵⁴⁾

en hij besluit den proloog van het 3e boek met de zelfbewuste tirade: si Phryx Aesopus potuit aeternam famam condere ego cur somno inertī deseram patriae decus⁵⁵⁾.

Van afhankelijkheid kan nauwelijks meer sprake zijn, wanneer we Phaedrus in den proloog van het vierde boek over zijn fabels hooren zeggen:

quas Aesopias, non Aesopi, nomino,
quia paucas ille ostendit, ego pluris sero,
usus vetusto genere sed rebus novis⁵⁶⁾.

Alsof Aesopus ver in de schaduw moet staan bij Phaedrus' meesterstukjes! De bewondering van Particulo⁵⁷⁾ blijkt hier wel een al te krachtige voedingsbodem voor Phaedrus' eigenwaan. Een eigenwaan, die overigens een gevoeligen knauw kreeg, wanneer een — natuurlijk „afgunstige”! — collega

⁵²⁾ Ph. II, prol. 8 sqq.

⁵³⁾ Ph. II, 9, 7 sqq.

⁵⁴⁾ Ph. III, prol. 38 sq.

⁵⁵⁾ ibid. 52 sqq.

⁵⁶⁾ Ph. IV, prol. 11 sqq.

⁵⁷⁾ Cf. Hoofdst. I, pp. 20 en 24.

quicquid putabit esse dignum memoria,
Aesopi dicet; si quid minus adriserit,
a me contendet fictum quovis pignore ⁵⁸⁾).

Bij wijze van antwoord zet Phaedrus nog eens duidelijk zijn verhouding tegenover Aesopus uiteen:

invenit ille, nostra perfecit manus ⁵⁹⁾

maar later, in het vijfde boek, vindt de slimme Phaedrus een veel efficiënter verweer tegen dit soort bedillers:

Aesopi nomen sicubi interposuero . . .
auctoritatis esse scito gratia ⁶⁰⁾).

Van nu af aan wordt dus het auteursrecht volledig door Phaedrus zelf opgeëischt. Het gebruik van den naam Aesopus is niet méér dan een reclametruc „zooals de artisten tegenwoordig doen, die b.v. den naam Zeuxis onder hun schilderij schrijven om de waarde te verhoogen". Overigens blijkt uit deze passage wel, dat Phaedrus Aesopus nog steeds als een zeer beroemd man beschouwt; er is dan ook geen sprake van, dat Aesopus in zijn achting is gedaald; alleen is Phaedrus in zijn eigen achting met sprongen gestegen! Met het gevolg, dat hij zich, naarmate zijn boekje groeit, steeds minder afhankelijk van zijn voorbeeld gaat voelen.

Wòrdt hij ook inderdaad minder afhankelijk?

Met zekerheid is deze vraag niet te beantwoorden, aangezien wij slechts beschikken over de verzameling fabels van Aesopus, zooals die toevallig bewaard en gereconstrueerd is, en het geheel niet zeker is, dat de ons overgeleverde collectie dezelfde is, welke Phaedrus gekend heeft. Zulks is zelfs zeer onwaarschijnlijk. Juist een volksboek immers is bijzonder vatbaar voor uitbreiding of selectie door een of anderen redactor. Van een vergelijking van Phaedrus' fabels met „de" Aesopicae (d.w.z. de Aesopicae welke wij bezitten) kan dan ook nooit volledig resultaat verwacht worden, hetgeen echter niet zeggen wil, dat er in 't geheel geen resultaat uit voortkomen kan.

We zullen daarom hieronder Phaedrus met de fabulae Aesopicae collectae ⁶¹⁾ vergelijken, geenszins met de illusie, iets nieuws te ondernemen: de vergelijking is reeds herhaaldelijk gemaakt. Zoo vermeldde Havet in

⁵⁸⁾ Ph. IV, 21, 3 sqq.

⁵⁹⁾ Ph. IV, 21, 8.

⁶⁰⁾ Ph. V, prol. 1 sqq.

⁶¹⁾ Hoewel onlangs een nieuwe, en uiterst deskundige redactor, Hausrath, de fabels van Aesopus heeft bezorgd (Corpus fabularum Aesopiarum I, 1. Lipsiae 1940) is hiervan bij het ter perse gaan van dit boek nog slechts één fasciculus verschenen. We zijn daarom helaas gedwongen nog gebruik te maken hetzij van de Fabulae Aesopicae Collectae, bezorgd door C. Halm (laatste editie Leipzig 1911), hetzij van de Aesopi Fabulae rec. Aem. Chambry, Paris 1925. We citeren volgens de editie Halm.

zijn Phaedrus-editie telkens de overeenkomstige fabel bij Halm, waarbij hij soms de overeenkomst wel wat al te ver zocht: men kan moeilijk volhouden, dat b.v. fabel I, 18 een Aesopica is, omdat het epimythium veel lijkt op dat van Halm no. 10.

Fischer vergelijkt een totaal van 35 fabels van Phaedrus met Aesopus⁶²⁾; een getal, dat te bescheiden is. Hausrath zegt, dat de sporen van 38 fabels van Aesopus nog in onze Phaedrus bewijsbaar zijn; bijzonderheden geeft hij niet, wel vermeldt hij, dat het 5e boek geen enkele aan Aesopus ontleende fabel bevat⁶³⁾. Maar vergelijkt men V, 2 met Halm 311, dan constateert men, behoudens afwijking in keuze der personen, hetzelfde motief. Bij Aesopus zijn het twee vrienden en een beer; bij Phaedrus twee soldaten en een roover. Met deze V, 2 inbegrepen komen we op een totaal van 39 parallellen tusschen Aesopus en Phaedrus. Hier volgt de vergelijkingslijst.

Phaedrus (Postgate)		Aesopus (Halm)		Phaedrus		Aesopus	
Boek				Boek			
I	1	274, 274b		II	6	419	
	2	76, 76b		III	7	278, 321	
	3	200, 200b		IV	1	290	
	4	233			2	15	
	5	258			3	33, 33b	
	6	77, 77b			4	175, 175b	
	7	47, 47b			6	291, 291b	
	8	276, 276b			8	86	
	11	259			9	45, 45b	
	12	128			10	359	
	13	204, 204b			14	160	
	20	218			17	367	
	22	89			19	97, 97b	
	23	164			20	412, 412b	
	24	84, 388		V	2	311	
	26	34		App. Per.	17	16	
	28	5			19	174, 174b	
II	2	56, 56b			22	17	
	3	221			26	35	
					28	189	

Zooals men ziet, komen de meeste Aesopicae (17) voor in het eerste boek, het boek dus, waarin Phaedrus zich als paraphrast van Aesopus aan-

⁶²⁾ A. d. Fischer, *Das Verhältnis der Fabeln des Phädrus zur äsopischen Fabelsammlung*, prog. Klosterneuburg, 1905, p. 7 sqq.

⁶³⁾ Hausrath, o. c. *Hermes* LXXI, p. 71.

kondigt. Vooral in het begin, waar van elf der eerste 13 fabels, de nummers 1—8, en 11—13, aequivalenten bij Halm te vinden zijn. Terwijl Phaëdrus ons bij I, 10 de verzekering geeft, dat de fabel van Aesopus afkomstig is (*Aesopi fabula*), een verzekering, welke de dichter verder slechts bij door ons als *Aesopicae* te herkennen fabels geeft ⁶⁴). Deze I, 10 mogen we dus ook wel als *materia Aesopi* beschouwen. Zoo komen we op het totaal van 18 fabels in het eerste boek, waarvan de afhankelijkheid van Aesopus te bewijzen is. En de overige 13? Is Phaëdrus daar zijn principe van Prol. I ontrouw geworden?

Havet's oplossing: vanaf fabel 14 hoort niet meer thuis in het eerste, maar in het tweede boek ⁶⁵), wordt thans, als vrij ongelukkig, verworpen ⁶⁶). Is er een andere oplossing?

Op zich zelf beschouwd is het niet onmogelijk, dat Phaëdrus, al schrijvend, zich af ging vragen: waarom me zoo serviel aan Aesopus houden? Waarom niet andere verhalen ingelascht? Maar, zooals we boven reeds betoogden ⁶⁷), kondigt onze dichter dit inlasschen van andere verhalen in het tweede boek met ongewone omzichtigheid als een noviteit aan. Dit behoefde hij echter niet meer te doen, wanneer het publiek hieraan door het eerste boek reeds gewend was. Een argument dus, *e contrario*, voor de geldigheid van Phaëdrus' woorden „*Aesopi... materiam... polivi*” voor geheel het eerste boek.

Er is nog een ander, meer positief, argument. Het „Aesopisch element” bij uitstek bezitten de zuivere dierfabels: niemand minder dan Hermogenes heeft het ons geleerd ⁶⁸). Nu treft men onder de 13, niet in Halms' editie voorkomende, fabels van het eerste boek liefst 9 fabels aan, waarin uitsluitend dieren spreken, twisten, strijden of moorden. Maken we nu hetzelfde rekensommetje met betrekking tot de andere boeken en de Appendix Perotti, dan zien we, dat van de 71 fabels uit de overige boeken, welke geen overeenkomst met onzen Aesopus vertoonen, er slechts 19 zuivere dierfabels zijn. Het verschil is wel duidelijk, zoo duidelijk, dat we met waarschijnlijkheid kunnen zeggen: Phaëdrus heeft in het eerste boek een of andere Aesopus-traditie op den voet gevolgd.

Jammer, dat het tweede boek zoo onvolledig is ⁶⁹). Nu zijn we genoodzaakt, het „*aliquid interponere*” te toetsen aan de luttel 9 fabels, welke het tweede boek voor ons bewaarde. Maar zelfs in dit brokstuk is het zeker, dat sommige vertellingen niet uit de Aesopus-collectie zijn. Heel

⁶⁴) Cf. Ph. I, 2, 9; I, 3, 3; I, 6, 2.

⁶⁵) Cf. Vandaele, o. c. p. 5 sqq.

⁶⁶) Cf. Hausrath, R. E., VI, 2, col. 1478.

⁶⁷) Cf. p. 39.

⁶⁸) Cf. p. 32; Cf. Fischer, o. c. p. 17 sq.

⁶⁹) Cf. p. 35 sq.

zeker geldt dit voor de reeds besproken anecdote over Tiberius (II, 5), waarin we ook voor het eerst een, van de onpersoonlijke brevitās van het eerste boek afwijkende, beschrijfkunst signaleerden. Ditzelfde beschrijftalent kan men bewonderen in II, 8, waar de fabeldichter het klaarspeelt, het leven op de boerderij in een regel of vier zoo levendig te schilderen, en later den barschen toon van den baas, die een onbarmhartig scherp oog voor fouten blijkt te hebben, zoo uitstekend te imiteeren, dat we ernstige vermoedens krijgen, dat Phaedrus in deze fabel het grootste aandeel had. Zoo kon Aesopus het niet, zoo kon althans het volk zijn fabels niet overleveren, hier is — laten we de al te schaarsche gelegenheid, welke Phaedrus ons biedt om het te constateeren, aangrijpen — een meer dan middelmatig scribent aan het woord.

Ook II, 9, een soort epiloog over Aesopus, is van Phaedrus zelf, al is natuurlijk de mededeeling, dat de slaaf Aesopus een standbeeld kreeg, ontleend aan diens levensgeschiedenis. Natuurlijk laat Phaedrus de kans om over zichzelf te spreken niet ontglippen: met den gebruikelijken eigendunk gaat hij de afgunstige obrectatores te lijf.

Over de verhouding Phaedrus-Aesopus in de overige boeken kunnen we kort zijn. Na hetgeen Phaedrus in de prologen gezegd heeft, verwachten we hier weinig Aesopicae, en we vinden er ook weinig. Of alles, wat niet van Aesopus is, nu zonder meer oorspronkelijk werk mag genoemd worden, is een tweede vraag, welke eerst verder in dit hoofdstuk aan de orde zal komen. Merkwaardig is, dat Phaedrus in het geheele derde boek slechts één fabel, in het vierde boek plotseling 8 van de eerste 10 fabels aan onzen Aesopus ontleent. Hangt deze bevlieging samen met het feit, dat Phaedrus hier na een periode van rust als het ware een nieuw leven als auteur begint? Opvallend is, dat Phaedrus dit vierde boek richt aan Particulus „quoniam caperis fabulis”. Mogen we hieruit concludeeren, dat Particulus meer hield van fabels dan van anecdotes? Gold Particulus' bewondering misschien bij voorkeur Phaedrus paraphrases van Aesopus, en grijpt hij, om zijn beschermer te gelieven, opnieuw naar Aesopus?

Op pag. 33 zeiden we, dat de fabels oorspronkelijk waarschijnlijk verteld werden rond het leven van Aesopus. Er bestond echter ook een afzonderlijke Aesopus-legende welke ons in verschillende recensiones bewaard is ⁷⁰⁾. Zijn er aanwijzingen dat zoo'n Aesopus-legende aan Phaedrus bekend was? Driemaal noemt Phaedrus zijn griekschen voorganger senex ⁷¹⁾, hij spreekt over Phryx Aesopus ⁷²⁾, en herhaaldelijk voert hij

⁷⁰⁾ Cf. Hausrath, R.E. VI, 2, col. 1171. Men vindt de meest bekende recensio bij A. Eberhard, *Fabulae Romanenses* I. Lips. 1872. Cf. Ook A. Hausrath, *Die Aesoplegende. Urtext und Uebertragung* (in Aesopus, München 1940).

⁷¹⁾ Ph. II, prol. 8; III, 3, 14; III, 14, 4.

⁷²⁾ Ph. III, prol. 52.

Aesopus als slaaf ten tooneele⁷³⁾ ; in zooverre was Phaedrus dus vertrouwd met het levensverhaal. Maar de dichter vertelt ook een tiental anecdotes over Aesopus, en deze anecdotes zijn, één uitgezonderd, geen van allen in de Aesopus-legende, zooals wij die kennen, overgeleverd ; hierdoor achterdochtig geworden, zullen we het tiental aan een nadere bestudeering onderwerpen.

Typeerend voor de groep is II, 3, waarvan een aequivalent te vinden is bij Halm⁷⁴⁾. Maar terwijl hier de door een hond gebeten mensch slechten raad afwijst met een schrander woord, laat Phaedrus het slachtoffer den slechten raad opvolgen en laat aan Aesopus de eer om het schrandere woord uit te spreken. Zoo gauw er wonderbaarlijk verstandige dingen gezegd moeten worden, ziet Phaedrus een taak voor Aesopus uitgestipeld. Zoo in III, 3, waarvan we een parallel vinden bij Plutarchus⁷⁵⁾. Bij Plutarchus is het Thales, een der zeven wijzen, die zijn wijsheid toont, bij Phaedrus wordt de rol van wijzen man door Aesopus, naris emunctae senex, vertolkt. Wil men meer voorbeelden ? III, 14 is een bekend verhaal. Aesopus wordt, terwijl hij op straat met een groepje menschen speelt, uitgelachen. Hij grijpt een boog, spant dezen en plaatst hem op den weg, de lachers vragend of ze de bedoeling van deze manoeuvre begrijpen. Natuurlijk begrijpen ze de bedoeling niet, en triomphantelijk leeraart dan de Phrygische bultenaar : de boog kan niet steeds gespannen blijven. Ook hier is persoonsverwisseling in het spel : de spreuk is van Antisthenes⁷⁶⁾. Een nog bekender verhaal is III, 19, waarin Aesopus op klaarlichten dag met een lamp loopt, op zoek naar *menschen*, een bezigheid, die anderen liever door den Cynischen wijze, Diogenes, laten verrichten⁷⁷⁾, hoewel deze anecdote ook in den bewaarden Aesopus-roman voorkomt⁷⁸⁾.

Tot zoover kan men Phaedrus echter niet verwijten, dat hij Aesopus uit zijn rol laat vallen : steeds komt deze op het juiste oogenblik met iets scherpzinnigs voor den dag. Maar in III, 5 geeft Aesopus een straatjongen den opmerkelijken raad, een rijken voorbijganger met steenen te gooien. Hier verlaagt Phaedrus den Phrygischen wijze tot een kwajongen met Uilenspiegelstreken, terwijl toch de Aesopus uit de legende steeds waardig is, nooit provoocerend⁷⁹⁾, en we zien hierin dan ook een argument om ook dit verhaal als niet uit de Aesopus-legende te identificeeren. Hetzelfde geldt voor App. 15 : de dialoog tusschen den vrijpostigen slaaf

⁷³⁾ Ph. II, 9 ; III, prol. 34 ; III, 19 ; App. 15.

⁷⁴⁾ Halm, 221.

⁷⁵⁾ Plut. Convivium, 7.

⁷⁶⁾ Cf. Hausrath, Hermes 71, p. 87.

⁷⁷⁾ Diog. Laert. VI, 2, 41.

⁷⁸⁾ Cf. Eberhard, o. c. p. 260.

⁷⁹⁾ Cf. Hausrath, Hermes 71, p. 96.

Aesopus en zijn meesteres bevat meer humor dan wijsheid. In de Appendix komen verder nog drie vertellingen voor, waarin Aesopus achtereenvolgens een dichter, een sportkampioen en een slaaf met bijtende woorden hun domheid toont⁸⁰⁾. Over de herkomst van deze drie anecdotes zal misschien het volgende gedeelte van dit hoofdstuk meer opheldering kunnen verschaffen.

IV, 5 tenslotte lijkt meer op een uitgebreid raadsel dan op een verhaal. En wanneer we nu weten, dat het oplossen van raadsels reeds vroeg in Griekenland een geliefkoosde bezigheid was⁸¹⁾, en dat raadsels veelal met een vertelling werden verbonden⁸²⁾, dan is het zeer wel mogelijk, dat Phaëdrus ergens een specimen vond, waarvan de oplossing moeilijk genoeg was om door de scherpzinnigheid van Aesopus gevonden te worden.

Ten besluit nog één opmerking. We hebben wellicht den indruk gewekt, het zeker te achten, dat al deze anecdotes door *Phaëdrus* op Aesopus' naam werden gezet. Dit is natuurlijk niet zoo: evengoed kunnen deze persoonsverschuivingen reeds vóór Phaëdrus hebben plaatsgevonden.

§ 2. Phaëdrus en de populaire filosofie.

In het vorig gedeelte werden we attent gemaakt op enkele markante bewijzen van verwantschap tusschen Phaëdrus' bron en de cynische filosofie en het loont wellicht de moeite aan deze verwantschap een aparte studie te wijden.

De Cynische wijsgeeren hielden zich vanaf het begin minder bezig met het systematisch uitbouwen van hun theorie dan met praktische bestrijding van tegen hun inzichten indruischende meeningen en gewoonten, in de burgermaatschappij vastgeworteld. Om deze bestrijding zoo effectief mogelijk te doen zijn, vond reeds de oude Cynische school een geschikt en prettigen litterairen vorm: de *χρεια*, de leerzame anecdote, meestal verteld in verband met Diogenes⁸³⁾. Later in de hellenistisch-romeinsche periode behoudt het Cynisme zijn practisch karakter en schept voor de komende eeuwen den stijlform van populair-philosophische, vooral ethische onderrichting: de *diatribe*⁸⁴⁾. Het middel, waarmee zoowel *chreia* als *diatribe* de massa wist te bereiken, was de veelvuldige toepassing van het *σπουδωγέλοιον*, hoewel ook het droge tractaat den naam *diatribe* kan dragen.

Ethische onderrichting dus in min of meer humoristischen vorm. Maar

⁸⁰⁾ Ph. App. 7; *ibid.* 11; *ibid.* 25.

⁸¹⁾ Cf. K. Ohlert, *Rätsel und Rätselspiele der alten Griechen*, Berlin 1912.

⁸²⁾ Cf. Schmidt-Stählin, *o. c.* p. 666.

⁸³⁾ Cf. Ueberweg-Praechter, *Die Philosophie des Altertums*¹², Berlin 1926, p. 170.

⁸⁴⁾ *ibid.* I, p. 432.

dat is precies wat ook Phaedrus bereiken wil! In het eerste boek door Aesopus te vertalen; later door een en ander in te voegen „dictorum sensus ut delectet varietas”⁸⁵⁾, en de vraag dringt zich op: heeft Phaedrus misschien, op zoek naar variatie, zijn oog laten vallen op populair-philosophische verhalen of beschouwingen, die de ronde deden? A priori heel waarschijnlijk wordt dit, wanneer we bedenken, dat Phaedrus leerling was van de rhetorenschool⁸⁶⁾ en dat onder de progymnasmata de chreia naast de fabel een voorname plaats innam. Als getuige hiervoor nemen we Hermogenes, van wien we meteen de definitie van de chreia overnemen:

Χρεία ἐστὶν ἀπομνημόνευμα λόγου τινὸς ἢ πράξεως ἢ συναμφοτέρου, σύντομον ἔχον δὴλωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρησίμου τινὸς ἕνεκα⁸⁷⁾.

Kunnen we nu dergelijke ἀπομνημονεύματα in Phaedrus' werk ontdekken? We ontmaskerden reeds Aesopus als indringer in de rol van Antisthenes en Diogenes respectievelijk in III, 14 en III, 19. Deze twee verhalen zijn anecdotes, ze bevatten zoowel een λόγος als een πράξις, ze zijn kort, en uit beiden valt een moraal te putten, en wel een duidelijk Cynische. Het zijn dan ook klaarblijkelijk Cynische chreiai. Eveneens anecdotes met Cynischen inslag treffen we aan in III, 3, App. 7, en App. 11. Aesopus richt zich hier met souvereine minachting tegen een waarzegger, een slecht dichter en een sportkampioen. De Cynici hadden niet veel op met deskundigheid van het soort, waarmee waarzeggers en sportkampioenen hun populariteit verwerven, en zeker niet met de arrogantie van een slecht dichter. De eenvoudige, deugdzaam levende mensch met gezond verstand ligt hun heel wat nader aan het hart. Ook hier dus misschien sporen van de Cynische chreia? Behalve de inhoud wijst ook de vorm — een korte ἀπομνημόνευμα λόγου τινὸς — in deze richting.

Dat Aesopus in III, 3 de rol van Thales speelt⁸⁸⁾, zou overigens ook kunnen wijzen op ontleening aan een zeven-wijzen-legende, en er zijn verschillende factoren, die zulks aannemelijk maken. Vooreerst is ook de wijsheid van deze zeven practische wijsheid: juist zooals Aesopus en Diogenes gebruiken de zeven wijzen hun superieur inzicht volgens de legende niet voor wijsgeerige studie, maar voor het geven van goeden raad of het uitspreken van ethische leuzen. Er is dus aanleiding genoeg voor persoonsverwisselingen in de drie gelijksoortige legendes. Op de tweede plaats ontmoeten we in den eenigen schriftelijken neerslag, welke we van de 7 wijzen-legende bezitten, Plutarchus' Convivium, zoowaar den

⁸⁵⁾ Ph. II, prol. 10.

⁸⁶⁾ Phaedrus als leerling der rhetorenschool komt ter sprake in dit hoofdst., p. 58 sqq.

⁸⁷⁾ Hermogenes Περὶ χρεῶς, Sp. II, p. 5. Cf. Aphthonius, id. Sp. II, p. 23. Theon, Sp. II, 96. Nicolaus, Sp. III, p. 458.

⁸⁸⁾ Cf. p. 44.

fabelaar Aesopus in eigen persoon in hun midden. Phaëdrus is dus niet de eenige, voor wie tusschen Aesopus en de 7 wijzen geen scherpe scheiding bestaat, en we mogen nu de verwantschap wel als een vaststaand feit aannemen, al gaat o.i. Hausrath te ver door een verzameling 7 wijzen-spreuken als bron voor Phaëdrus' chreiai aan te wijzen⁸⁹⁾. We zouden liever willen spreken over een verzameling Cynisch getinte populair-philosophische anecdotes met elementen zoowel uit de Diogeneslegende als uit de 7 wijzen-legende.

Een andere wijze die in Phaëdrus' gedichten voor het voetlicht komt is Socrates. In III, 9 laat Phaëdrus iemand aan Socrates, die een huisje aan het bouwen is, vragen: „Quaeso tam augustam, talis vir, ponis domum?” waarop de groote wijsgeer de zeer Cynische verzuchting slaakt:

„Utinam veris hanc amicis impleam”.

Is er dan ook een Socrates-legende in het spel? Het is heel goed mogelijk en III, 8 geeft een nadere aanwijzing in deze richting: hier laat Phaëdrus een vader tot zijn kinderen spreken over het nut van den spiegel. Dezelfde gedachte wordt door anderen Socrates in den mond gelegd, n.l. door Plutarchus, Diogenes Laërtius en Apuleius⁹⁰⁾. Phaëdrus maakt van Socrates den vader, van de leerlingen zoon en dochter, hij maakt er types van, fabeltypes. App. 25 wordt weer Socrates genoemd; maar de persoon, die hier den zich misdragenden slaaf met spitsvondig gegoochel van woorden berispt, heeft met Socrates, zooals wij ons hem uit Plato en Xenophon voor den geest kunnen halen, bitter weinig gemeen, en even weinig, zooals Thiele wil⁹¹⁾, met een Aesopus- of Diogenesfiguur. Phaëdrus, of zijn bron, is dus niet altijd even gelukkig bij het verwisselen van zijn personen.

Eindelijk rekent men nog App. 10 en App. 18 onder de chreiai. Thiele ontdekte de overeenkomst van App. 10 met een chreia over Anacharsis, gevonden op een Egyptisch ostrakon⁹²⁾.

Wat App. 18 betreft, hier speelt zich een dialoog af tusschen Aesopus en een vluchtenden slaaf. Het karakter van de chreia: één onderrichtende spreuk waarop het kernachtige verhaal zich richt komt hier eigenlijk niet tot zijn recht. Mogelijk heeft Hausrath het bij het rechte eind, wanneer hij meent, dat Phaëdrus hier de verleiding niet kon weerstaan zijn meesterschap in den dialoog te demonstreeren⁹³⁾.

⁸⁹⁾ Hausrath, *Hermes* 71, p. 86.

⁹⁰⁾ Plutarchus, *Coniug. praec.* 21; *Diog. Laert.* II, 5, 33; Apuleius *Apol.* 15. Cf. Bieber, o. c. p. 32.

⁹¹⁾ Cf. G. Thiele, *Hermes* 41, p. 587.

⁹²⁾ *ibid.* p. 586.

⁹³⁾ Cf. Hausrath, *Hermes* 71, p. 88.

We zien dus steeds hetzelfde verschijnsel in deze anecdotes : wisseling in auteurschap van didactische spreuken. Bij Phaedrus, of bij zijn onbekende bron, was Aesopus bijzonder geliefd.

Zijn er ook overblijfselen van de diatribe, de populair-philosophische „preek” in Phaedrus’ bundel te bespeuren? Men kan, zooals Hausrath, uitgaan van het standpunt, dat Phaedrus zich, om de Aesopicae te verdiepen⁹⁴), tot didactische philosophische lectuur wendde, en vervolgens overal waar onze fabeldichter wat diepzinniger wordt, uitroepen : „Kijk ! het spoor van de diatribe”. Dit systeem leidt echter licht tot overdrijving : wanneer Phaedrus b.v. wil aantoonen, dat hij een rasdichter is, zegt hij : . . . curamque habendi penitus corde eraserim, en geeft met deze woorden eenvoudig één van de meest verpletterende argumenten die hij zijns inziens geven kon ; de diatribe kan hier volledig buiten blijven⁹⁵). Men onderschat Phaedrus toch wel al te zeer, wanneer men geen van zijn ethische spreuken als oorspronkelijk wil beschouwen.

Even gevaarlijk lijkt ons Hausrath’s stelling, dat Phaedrus de diatribe gebruikt om de moraal van zijn fabels sterker te doen uitkomen⁹⁶) ; gevaarlijk, omdat men zoo de vrijheid krijgt ieder epimythium dat langer is dan b.v. twee versregels als afkomstig uit populair-philosophische bron te brandmerken. Een epimythium als dat van III, 4 b.v. kon bezwaarlijk korter geformuleerd zijn, omdat hier juist twee groepen menschen vergeleken worden⁹⁵).

We zouden liefst, deze gevaren vermijgend, alleen datgene als ontleend aan de diatribe willen beschouwen, wat met grooter duidelijkheid afwijking van het gebruikelijke en verwantschap met filosofie toont. En volgens dezen, voorzichtigen, maatstaf vinden we in IV, 20 ; V, 4 ; App. 2, 5 en 6 sporen van de diatribe.

IV, 20 geeft na een gewone fabel, welke in nogal afwijkenden vorm ook bij Halm voorkomt, plotseling een onverwacht lang requisitoir aan het adres van den gierigaard. Zóó lang heeft Phaedrus zich nog nergens met een menschelijke ondeugd beziggehouden ! Bieber bracht deze stortvloed van berispende woorden in verband met Horatius Sat. II, 3, 82—157⁹⁷), eveneens een preek tegen de gierigheid.

Een soortgelijk geval is V, 4. De zedeles is hier een als het ware op zich zelf staand stukje, dat de voorafgaande, tamelijk zwakke, fabel desnoods ontberen kon

⁹⁴) *ibid.* p. 82.

⁹⁵) Anders : Hausrath, *Hermes* 71, p. 92.

⁹⁶) *ibid.* p. 82.

⁹⁷) Bieber, *o. c.* p. 51.

periculosum semper vitavi lucrum.
 sed dicis: „qui rapuere divitias, habent”.
 numeremus agetum qui deprensi perierunt;
 maiorem turbam punitorum reperies.

en dan volgt zoowaar nogmaals een zedenles, dezen keer in den geijkten eenregeligen vorm: paucis temeritas est bono, multis malo.

Meer beschouwend dan verhalend zijn App. 2 en App. 5. Eerstgenoemd stukje houdt ons voor, wat er zou gebeurd zijn, als de mensch zelf het menschelijk geslacht had kunnen scheppen. De moraal van dit uitstekend geslaagde gedicht is natuurlijk: Wees tevreden met wat je hebt:

nec plus conemur quam sinit mortalitas.

Voor een volksboek is dit gedichtje te cerebraal, te weinig verhalend; het is dan ook zeer goed mogelijk, dat Phaedrus hier een diatribe voor den geest had⁹⁸⁾.

App. 5 handelt over de zinnebeeldige beteekenis van de straffen, welke Ixion, Tantalus, Sisyphus, de Danaïden en Tityus zijn opgelegd, een beschouwing, waarvan we een equivalent vinden bij den dichter-philosoof bij uitstek: Lucretius!⁹⁹⁾ Al is Phaedrus' versie zóó verschillend, dat we misschien niet aan directen invloed van Lucretius behoeven te denken — Thiele doet dit wel¹⁰⁰⁾ —, dit soort allegorie vormde ongetwijfeld een prachtobject voor een populair-philosophisch leerstuk, dat misschien beide dichters beïnvloedde.

In een derde gedicht uit de Appendix, no. 6, meent Terzaghi imitatie te zien van Horatius Serm. II, 5¹⁰¹⁾, en het punt van vergelijking is, dat in beide gedichten raad wordt gevraagd aan door Apollo geïnspireerde wezens, die in beide gevallen antwoorden met een serie praecepta. Maar Hausrath wees op de groote verschillen in de twee vergeleken passages¹⁰²⁾, en zooals we reeds in het eerste hoofdstuk opmerkten, kan men App. 6 met evenveel — waarschijnlijk met meer — recht in verband brengen met Vergilius, waar deze het orakel schildert¹⁰³⁾.

Thiele ontdekte nog de overeenkomst van III, 15 met het Cynische γονεύσαι χάριτας οὐχ ἐκτέον¹⁰⁴⁾.

En daarmee sluiten we het gedeelte over Phaedrus als volgeling der philosophie af. Een grootschen indruk heeft Phaedrus als filosoof wel niet

⁹⁸⁾ Cf. Hausrath, Hermes 71, p. 92 sq.

⁹⁹⁾ Lucret. III, 991—1024.

¹⁰⁰⁾ Thiele, Hermes 41, p. 563 sqq.

¹⁰¹⁾ G. Terzaghi, Per la storia della satira, Torino 1933, p. 69 sqq.

¹⁰²⁾ Hausrath, Hermes 71, p. 90.

¹⁰³⁾ Cf. p. 28.

¹⁰⁴⁾ Cf. Thiele, Hermes 41, p. 571; Hausrath, Hermes 71, p. 94.

bij den lezer achtergelaten : wat aan filosofhenlegendes ontstolen anecdotes, zonder veel phantasie vrijwel onveranderlijk op Aesopus overgedragen, en verder ofwel als los zand met de fabel verbonden preekjes, ofwel met fabels weinig gemeen hebbende beschouwingen.

Dan wisten een Lucretius, een Horatius hun gedichten fijner en organischer te kruiden met filosofische specerijen !

§ 3. Narratiunculæ.

Na het eerste boek schijnt Phaedrus te vreezen, dat het eenzijdige van zijn genre het publiek tegenstaat. Dat praten van wolven, sluwe vossen en kikkers schijnt hem — of zijn lezers — op den duur niet geheel te bevredigen en hij belooft variatie in zijn gedichten te brengen. Door te putten uit populair-philosophische bron ? Onder anderen, maar, zooals we zagen, treft men specimina van diatribe en chreia vooral vanaf het derde boek aan. De eerste maal dat Phaedrus kennelijk iets ter afwisseling inlascht, kiest hij een niet-philosophische anecdote: de anecdote over Tiberius (II, 5). Dat was actueel, en met het actuele valt steeds succes te boeken. Uit het eerste hoofdstuk zal men zich herinneren, hoe meesterlijk deze anecdote verteld wordt¹⁰⁵). Dat hij haar als „vera fabella” aankondigt, bewijst, dat Phaedrus het, omwille van de variatie, zelfs met de eischen van de rhetorenschool (μῦθος ἐστὶ λόγος ψευδῆς) niet zoo nauw meer neemt.

Voortaan zal dit soort verhalen een vast bestanddeel blijven in Phaedrus' werk, hoewel zijn keuze verder niet meer op actuele gebeurtenissen valt.

Wel op historische. Op de eerste plaats dient hier genoemd III, 10, De credere et non credere, waarin keizer Augustus recht spreekt¹⁰⁶). Dat dit verhaal historisch is, nemen we uitsluitend op Phaedrus' gezag aan :

narrabo tibi, memoria quod factum est mea¹⁰⁷).

Thiele oppert de mogelijkheid, dat hier een casus uit de controversiae der rhetorenschool ten grondslag ligt¹⁰⁸).

Opvallend is — dit geldt voor de meeste van Phaedrus' anecdotes — het veronachtzamen van de brevitās, een principe, waaraan de dichter, als hij fabels schrijft, meestal zoo streng vasthoudt. Na III, 10 maakt hij hiervoor zijn excuses :

Haec exsecutus sum propterea pluribus,
brevitate nimium quoniam quosdam offendimus¹⁰⁹).

¹⁰⁵) Cf. p. 4, sq.

¹⁰⁶) Cf. p. 4.

¹⁰⁷) Ph. III, 10, 8.

¹⁰⁸) G. Thiele, Phädrus Studien II, Hermes XLIII (1908) p. 368.

¹⁰⁹) Ph. III, 10, 59 sq.

Ook dezen eisch der rhetoren laat hij dus, zwichtend voor den smaak van het publiek, vallen.

Andere historische anecdotes betreffen grieksche dichters. IV, 22 en IV, 25 zijn gewijd aan Semonides. In laatstgenoemd gedicht, *De Semonide a dis servato*, eigenlijk meer een legende dan een anecdote, treft ons weer zoo'n subliem staaltje van Phaedrus' kunst, waar hij de uitbundige stemming bij het vroolijk festijn beschrijft :

splendebat hilare poculis convivium,
magno apparatu laeta resonabat domus ¹¹⁰).

Dat we soortgelijke parelende regels vooral in de anecdotes aantreffen, zou ons bijna doen wenschen, dat Phaedrus een anecdotenbundel in plaats van een fabelbundel had geschreven.

Met fijnen spot vertelt hij (V, 1) over Demetrius en Menander : We zien haast den overdreven gepommadeerden Menander sierlijk achter in de rij loopen :

unguento delibutus, vestitu fluens,
veniebat gressu delicato et languido ¹¹¹).

Maar we dwalen af van ons onderzoek naar de bronnen. De bron voor de anecdotes over Semonides en Menander is natuurlijk een grieksche. Grieksche afkomst is trouwens bij meer narratiunculae van Phaedrus na te speuren. In dit verband dient genoemd I, 14, de eenige anecdote uit het eerste boek. Reeds de vele graecismen in dit verhaal doen denken aan grieksche afkomst ¹¹²). We hebben boven geconstateerd, dat Phaedrus in het eerste boek een Aesopus-traditie volgde ; moet I, 14 nu als een uitzondering daarop beschouwd worden ? Dit is niet noodzakelijk : immers, we constateerden ook, dat het volksboek volstrekt niet beperkt bleef tot dierfabels, maar, vooral in de hellenistische periode, uitgebreid kan zijn met alle mogelijke verhalen. Phaedrus' bron voor deze, en mogelijk voor meerdere anecdotes was dus wel dit volksboek.

Weinreich, die een speciale studie maakte van enkele motieven uit de antieke novellen-litteratuur, vergeleek App. 13, *Mulier vidua et miles*, met het verhaal over de ontrouwe weduwe van Ephesos bij Petronius ¹¹³), en noemt als beider bron een hellenistische novellenverzameling, verwant met de milesische novellen van Aristides ¹¹⁴).

Ook App. 14, *Duo proci*, acht Weinreich uit hellenistische bron afkom-

¹¹⁰) Ph. IV, 25, 21 sq.

¹¹¹) Ph. V, 1, 13 sq.

¹¹²) Over graecismen bij Phaedrus, Cf. Hoofdstuk III, p. 92 sq.

¹¹³) Petronius, 111.

¹¹⁴) Weinreich, o. c. p. 53 sqq.

stig ¹¹⁵⁾. Eveneens uit hellenistische bron schijnen de aetiologiae IV 14 en 15, verhalen over Phometheus, die, volgens Hausrath, in de folklore oude bekenden zijn ¹¹⁶⁾. Maar zekerheid bestaat over de afkomst van deze verhalen geenszins. Evenmin over de mythologische anecdotes IV, 18, App. 3, App. 4 en App. 9, al wil Thiele laatstgenoemd gedicht op een hellenistisch fabelboek terugvoeren, n.b. in verband met de *brevitas* ¹¹⁷⁾. Phaedrus is met opzet kort, merkt Hausrath terecht op ¹¹⁸⁾. Het is immers een van zijn stijlprincipes ¹¹⁹⁾. App. 4 is wellicht opgebouwd op het spreekwoord: *mendacium pedes non habet* ¹²⁰⁾.

Er is ook nog een soort anecdotes, eenvoudige populaire verhaaltjes, die misschien op straat verteld werden; men zou ze verhalen „uit de courant” kunnen noemen. Hieronder valt wel III, 5, de anecdote over Aesopus en den man, die met steenen wierp, waarvan we immers zeiden dat ze absoluut niet past in de sfeer van de Aesopuslegende of van de Cynische Diogeneslegende. Om dezelfde reden rekenen we App. 15, Aesopus et domina, onder deze groep.

Hieronder valt ook de zeer aardige vertelling V, 5, Scurra et rusticus, hoewel het feit, dat we dit verhaal, verteld van een zekeren Parmenon, ook bij Plutarchus vinden ¹²¹⁾, wel op een schriftelijke bron voor beiden wijst. Phaedrus maakt van Parmenon weer een fabeltype: rusticus.

Dergelijke anecdotes zijn ook III, 11, Eunuchus ad improbum, App. 21, Viator et corvus, (Plutarchus vertelt een soortgelijk verhaal over een soldaat en een raaf) ¹²²⁾, App. 27, Iuvenis et meretrix, en, om met een der genoegelijkste en bestgeslaagde stukjes van Phaedrus te besluiten: IV, 7, Princeps tibicen. Wat een alleraardigst beeld geeft de dichter hier van een schouwburgvoorstelling, b.v. wanneer het scherm opgaat:

aulaeo misso, devolutis tonitribus,
di sunt locuti more translaticio ¹²³⁾,

of wanneer de jeunesse dorée op de voorste banken, belust op een herhaling van Princeps' vergissing, de bewuste passage laat bisseeren:

equester ordo stultum errorem intellegit,
magnoque risu canticum repeti iubet ¹²⁴⁾.

¹¹⁵⁾ Weinreich, o. c. p. 9 sqq.

¹¹⁶⁾ Hausrath, Hermes LXXI, p. 97.

¹¹⁷⁾ Thiele, Hermes 43, p. 337 sqq.

¹¹⁸⁾ Hausrath, Hermes, LXXI, p. 99.

¹¹⁹⁾ Cf. Hoofdstuk III, p. 74.

¹²⁰⁾ Cf. A. Otto, Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, Leipzig 1890, s. v. mendacium.

¹²¹⁾ Plut. Convivium 5.

¹²²⁾ Plut. Phocion, 9.

¹²³⁾ Ph. V, 7, 23 sq.

¹²⁴⁾ Ph. V, 7, 30 sq.

Al maakt Phaedrus' *brevitas* zijn verhalen dikwijls wat houterig, nu en dan komt hij als een origineel verteller uit den hoek!

Wanneer we na dit onderzoek naar het materiaal, dat Phaedrus voor zijn anecdotes ter beschikking had, in het kort onze gegevens samenvatten, dan zien we: Phaedrus vertelt méér anecdotes dan één van zijn collega's in de oudheid, voorzoover wij die kennen; zijn eigen aankondiging in den proloog voor het tweede boek deed het reeds vermoeden, en de inhoud vergeleken met dien van Aesopus, Babrius en Avianus wijst het uit. Zijn bron voor de anecdotes is dus niet uitsluitend dezelfde fabelverzameling, die b.v. Babrius benutte. Van den anderen kant konden wij verschillende van zijn *narratiunculae* in verband brengen met hellenistische novellen, ofwel wij konden op aequivalenten wijzen bij Plutarchus. Uit eigen koker heeft Phaedrus deze verhalen dus óók niet allemaal. Mogelijk stammen vele der anecdotes uit het volksboek, zooals we dat reeds voor I, 14 als waarschijnlijk konden vaststellen; Plutarchus zou dan hetzelfde volksboek als bron gehad hebben ¹²⁵). Maar waarschijnlijk heeft Phaedrus er ook zelf verzonnen; anders zou zijn bluf op onafhankelijkheid van Aesopus — en het volksboek was voor hem „Aesopus”, dat blijkt uit I, 14 — wel wat al te brutaal zijn. Zelfs voor iemand met zoo'n hoogen eigendunk als onze Phaedrus!

§ 4. Spreekwoorden.

Dat er nauw verband bestaat tusschen fabel en spreekwoord zag reeds Quintilianus. Sprekende over fabels zegt hij: „*cui confine est παροιμία genus illud, quod est velut fabella brevior et per allegoriam accipitur*” etc. ¹²⁶). Het behoeft dan ook niet te verwonderen, wanneer we bij Phaedrus sporen vinden van oude spreukenwijsheid. In het vorige hoofdstuk werd gezegd, dat Phaedrus reeds als jongen een verzameling spreuken kende, waaruit hij een spreuk van Ennius onthield ¹²⁷). In de voorafgaande paragraaf bleek de mythologische fabel App. 4 misschien opgebouwd op het spreekwoord *mendacium pedes non habet* ¹²⁸). Op dezelfde wijze geconcentreerd om een spreekwoord is V, 6. Uit Phaedrus' eigen woorden blijkt reeds, dat er sprake is van een spreekwoord:

carbonem, ut aiunt, pro thensauro inveniunt ¹²⁹);

bovendien vinden we de spreuk ook bij Lucianus: τὸ δὲ κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀνθρακες ἡμῶν ὁ θησαυρὸς ἦσαν. ¹³⁰).

¹²⁵) Cf. Bieber, o. c. p. 51 sqq.

¹²⁶) Quintil. Inst. or. V, 11, 21.

¹²⁷) Cf. Hoofdstuk I, p. 3 sq.

¹²⁸) Cf. p. 52.

¹²⁹) Ph. V, 6, 6.

¹³⁰) Lucianus, Zeuxis, 2.

Verwantschap met spreekwoorden zullen we echter vooral dienen te zoeken in de pro- en epimythia. Weliswaar sluit Phaedrus zich in vele van zijn affabulationes tamelijk woordelijk aan bij zijn hoofdbron, welke dikwijls in de collectie Halm bewaard is, (Thiele geeft hiervan een reeks voorbeelden ¹³¹⁾, maar, zooals Thiele elders te lezen geeft, zeer dikwijls wekken Phaedrus' epimythia ook sterke reminiscenties aan de antieke spreukenlitteratuur ¹³²⁾. Hausrath noemde in dit verband den naam Publilius Syrus ¹³³⁾. We laten hieronder de vrucht van onzen speurtocht door de grieksche en latijnsche spreekwoorden volgen, waarbij de te vergelijken affabulatio van Phaedrus telkens voorafgaat.

Phaedrus I, 4, 1. Amittit merito proprium qui alienum adpetit.

Menander, γνῶμαι μονόστιχοι, 18. ¹³⁴⁾: ἀφείλς τὰ φανερά, μὴ δίδωκε τ' ἀφανῆ.

Plautus, Pseud. 685, Certa amittimus, dum incerta petimus.

Appendix Sententiarum 174 ¹³⁵⁾. Sua multi amittunt, cupide cum aliena appetunt.

Phaedrus I, 7, 3—4. Hoc illis dictum est quibus honorem et gloriam

Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.

Publilius Syrus 173 ¹³⁶⁾. Fortuna nimium quem fovet stultum facit.

Phaedrus I, 8, 1—3. Qui pretium meritis ab improbis desiderat,

bis peccat: primum. ... etc.

Publil. Syrus 52. Bis peccas cum peccanti obsequium accomodas.

Phaedrus I, 10, 1—2. Quicumque turpi fraude semel innotuit,

etiam si verum dicit, amittit fidem.

Hieronymus Ep. VI, 1. Antiquus sermo est: mendaces faciunt ut nec

sibi vera dicentibus credatur.

Phaedrus, I, 18, 1. Nemo libenter recolit qui laesit locum.

Amphis ¹³⁷⁾. Ἐν οἷς ἂν ἀτυχῇσι τις ἀνθρώπος τόποις, ἥκιστα τοῦτοις

πλησιάζων ἥδεται.

Ovid., Trist. I, 1, 86. Illum quo laesa est horret adire locum.

Phaedrus I, 19, 1. Habent insidias hominis blanditiae mali.

Publ. Syrus 214. Habet suum venenum blanda oratio.

Phaedrus I, 24, 1. Inops, potentem dum vult imitari, perit.

Publ. Syrus 644. Ubi coepit ditem pauper imitari, perit.

¹³¹⁾ Thiele, o. c., Hermes 41, p. 568.

¹³²⁾ G. Thiele, Der lateinische Aesop des Romulus und die Prosa-Fassungen des Phädrus, Heidelberg 1910, p. LXXIV, noot.

¹³³⁾ Hausrath, R. E. VI, 2, col. 1481.

¹³⁴⁾ Cf. Meineke, Fragm. Com. Graec. IV, p. 340.

¹³⁵⁾ Cf. Ribbeck, Fragm. Com. Roman. ² II, p. 379.

¹³⁶⁾ ibid. p. 377.

¹³⁷⁾ Cf. Havet, o. c. ad Ph. I, 18, 1.

Phaedrus, I, 28, 1. Quamvis sublimes debent humiles metuere.

Publ. Syrus, 255. Inimicum quamvis humilem docti est metuere.

Phaedrus, II, 8, 27—28. Haec significat fabula

dominum videre plurimum in rebus suis.

Aristoteles, Oeconom. I, 6¹³⁸)... ἐρωτηθεὶς τί μάλιστα ἵππον πιαίνει,
ὁ τοῦ δεσπότου ὀφθαλμὸς ἔφη.

Plinius, Nat. Hist. XVIII, 6¹³⁹). Maiores fertilissimum in agris
oculum domini esse dixerunt.

In ander verband werd II, 8 reeds beschouwd als een fabel, die mis-
schien van Phaedrus zelf was¹⁴⁰). Dit wordt nog waarschijnlijker, nu
we weten, dat hij zijn epimythium aan een spreekwoord ontleende: hij
bouwde hierop het tamelijk gezochte, maar goed vertelde verhaal.

Phaedrus III, 2, 1. Solet a despectis par referri gratia.

Terentius Eunuch. 445. Par pro pari referto; ibid. Adelph. 73 Studet
par referre.

Plaut. Asin. 172. Par pari datum hostimentum est.

Hieronym. Epist. 45, 5. Par pari refertur.

Phaedrus, III, 3, 1—2. Usu peritus hariolo veracior

vulgo perhibetur . . . etc.

Caesar, Bell. Civ. II, 8, 3. Ut est rerum omnium magister usus.

Eurip. Androm. 683 sq. ἡ δ' ὁμιλία πάντων βροτοῖσι γίνεται διδάσκαλος.

Publil. Syrus, 42. Amicum an nomen habeas aperit calamitas.

Phaedrus III, 10, 1. Periculosum est credere et non credere.

Qu. Cicero, De petit. consul. 10, 39. Quamobrem Ἐπιχάρμειον
illud teneto: nervos atque artus esse sapientiae
non temere credere.

Ovid. Ars amat. III, 685. nec cito credideris.

Seneca Ep. III, 4. Utrumque enim vitium est, et omnibus credere et
nulli¹⁴¹).

Phaedrus III, 14, 1. Cito rumpes arcum semper si tensum habueris.

Dit is een versie van een zeer bekend spreekwoord; we vinden het
terug bij vele klassieke schrijvers¹⁴²), maar de spreuk is zoozeer verbonden
aan de bovengenoemde Cynische chreia¹⁴³), dat we hier bezwaarlijk
kunnen zeggen, dat Phaedrus het *spreekwoord* benutte; hij benut mèt
de spreuk het bijbehorend verhaal.

¹³⁸) Cf. ps. Plutarch. Περὶ παίδων ἀγωγῆς, 13.

¹³⁹) Cf. Columella, De re rustica III; ibid. IV, 18, 1.

¹⁴⁰) Cf. p. 43.

¹⁴¹) Seneca kan hier niet Phaedrus tot bron hebben gehad; hij kende den fabel-
dichter immers niet. Cf. Hoofdst. I, p. 23 sq.

¹⁴²) Herod. II, 73; Plutarch, An seni . . . etc. 66; Diogenes II, 89; Ovid. Heroid.
IV, 91.

¹⁴³) Cf. p. 44.

Phaedrus, IV, 10, 4—5. Hac re videre nostra mala non possumus,
alii simul delinquant censores sumus.

Seneca, De ira II, 28, 8. Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra
sunt.

Ook deze spreuk hangt nauw samen met een bepaalden context: het verhaal van de twee zakken, door Zeus aan den mensch gegeven. We vinden dit verhaal bij Aesopus (Halm 359). Ook hier zal dus de bron wel niet zoozeer het spreekwoord zijn geweest als het bij de spreuk passend motief.

Phaedrus IV, 23, 1—3. Mons parturibat, gemitus inmanes ciens:
eratque in terris maxima exspectatio.
at ille murem peperit.

Horatius, Ars poet. 139. Parturiunt montes nascetur ridiculus mus.

Athenaeus XIV, 6. "Ωδινεν ὄρος, Ζεὺς δ' ἐφοβέϊτο, τὸ δ' ἔτεκεν μῦν.

In al deze gevallen is de algemeene bekendheid van de spreuk en de overeenkomst met Phaedrus' affabulatio wel zoo duidelijk, dat we de verwantschap als zeker mogen aannemen.

§ 5. Afbeeldingen.

Wanneer Phaedrus de fabel vertelt over den strijd tusschen de muizen en de wezels — een fabel die we ook bij Aesopus aantreffen — zegt hij:

historia, quot sunt (sc. pugnantes), in tabernis pingitur¹⁴⁴).

Er waren dus in Phaedrus' tijd muurschilderingen, die betrekking hadden op fabels, en de vraag is nu gewettigd of Phaedrus wellicht geïnspireerd werd tot het schrijven van een fabel door muurschilderingen of andere afbeeldingen. Veel resultaat hebben we bij dit onderzoek niet. Slechts in één geval kan er sprake zijn van verwantschap met de beeldende kunst, maar dit geval is dan ook zeer overtuigend. In V, 8 geeft Phaedrus een schets van het allegorische beeld, dat in de oudheid bestond van den tijd:

Cursu volucris pendens in novacula
calvus comosa fronte nudo corpore.

en hij besluit het gedicht eenige regels verder met:

Effectus impediret ne segnis mora,
finxere antiqui talem effigiem Temporis.

Dat een dergelijke afbeelding inderdaad bestond, bewees Thiele door een vergelijking met het καίρως-beeld van Lysippos en met een, op het

¹⁴⁴) Ph. IV, 6, 2.

eind der vorige eeuw in Torcello gevonden, *καίρός*-relief, op welk relief de *καίρός* zich vertoont in de gedaante van Ixion. Thiele, en met hem Fischer, brachten dan ook V, 8 in verband met App. 5, het allegorische gedicht over Ixion c.s. in den Tartarus¹⁴⁵).

Maar, zal men na dit alles vragen, moet Phaedrus dan steeds afhankelijk zijn van een bron? Is hij dan nergens origineel?

Al mag men onzen fabeldichter allerminst sieren met het epitheton oorspronkelijk, toch blijft er genoeg oorspronkelijks in zijn werk over. Op de eerste plaats natuurlijk de pro- en epilogon. Verder de stukjes, waarin hij zich richt tegen zijn litteraire tegenstanders, II, 9, IV, 7 en IV, 21, en de inleiding van IV, 2, handelend over de diepe beteekenis van zijn fabeltjes. Dan wel verscheidene van de dierfabels, die we niet bij Aesopus vinden, en waarvoor we ook geen andere bronnen kunnen vaststellen. Als voorbeeld noemen we II, 8, al is hier het epimythium ontleend aan een spreekwoord¹⁴⁶). Verder waarschijnlijk enkele anecdotes; voor V, 7 Princeps Tibicen b.v. is dit heel waarschijnlijk. Zéker van Phaedrus zelf schijnt IV, 11, waarvan hij zegt:

Quot res contineat hoc argumentum utiles
non explicabit alius quam qui repperit¹⁴⁷).

Maar de waarde van deze mededeeling verliest aan kracht, wanneer we Phaedrus bij het begin van III, 3 hooren zeggen:

notescet quae (sc. causa) nunc *primum* fabella mea¹⁴⁸).

„*Primum*”, zegt Phaedrus, maar Plutarchus vermeldt hetzelfde verhaal ook, waarbij Thales als wijze man optreedt¹⁴⁹). En Plutarchus vertelt de geschiedenis in zijn *Convivium septem sap.*, dat, zooals men weet, de neerslag is van de aloude zevenwijzenlegende. Phaedrus is dus zeker niet de eerste, die het vertelsel publiceert. Misschien is hij wél de eerste, die het met Aesopus in verband brengt. En mogelijk is dit voor den wat kinderlijk-roemzuchtigen dichter reden genoeg om het als een fonkelnieuw gedicht te presentereeren!

Originaliteit behoeft trouwens niet uitsluitend gezocht te worden in de keuze van de stof. Ook in de *verwerking* van de stof kan de persoonlijkheid naar voren komen.

Hieraan zullen we het volgend gedeelte wijden.

¹⁴⁵) Thiele, o. c. Hermes XLI, p. 577 sq.; cf. Fischer, o. c. p. 19.

¹⁴⁶) Cf. p. 55.

¹⁴⁷) Ph. IV, 11.

¹⁴⁸) Ph. III, 3.

¹⁴⁹) Cf. p. 44.

C. PHAEDRUS' WERKWIJZE

§ 1. Phaedrus en de rhetorenschool.

De fabel in de rhetorenschool kwam reeds meermalen ter sprake; het wordt hoog tijd dat we Phaedrus' verhouding tot de rhetorenschool nader gaan onderzoeken.

Uitgangspunt voor dit onderzoek is de vraag: hoe maakte de rhetorenschool gebruik van fabels? Een vraag, die door de rhetores zelf afdoende wordt beantwoord; Theon, die dit het duidelijkst doet, zegt het volgende erover:

καὶ γὰρ ἀπαγγέλλομεν τὸν μῦθον καὶ κλίνομεν καὶ συμπλέκομεν αὐτὸν διηγήματι, καὶ ἐπεκτείνομεν καὶ συστέλλομεν, ἔστι δὲ καὶ ἐπιλέγειν αὐτῷ τινὰ λόγον, καὶ ἰαὺ λόγου τινὸς προτεθέντος, μῦθον εἰκότα αὐτῷ συμπλάσασθαι· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἀνασκευάζομεν καὶ κατασκευάζομεν. Vervolgens geeft Theon nadere bijzonderheden over elk der genoemde bewerkingen, waarbij hij over het bijvoegen van epimythia zegt: γένοιτο δ' ἄν καὶ ἑνὸς μύθου πλείονες ἐπιλογοὶ . . . καὶ ἀνάπαλιν ἑνὸς ἐπιλόγου πάμπολλοι μῦθοι ἀπεικασμένοι αὐτῷ.¹⁵⁰⁾ Door dergelijke eindeloze kunstgrepen werd dus phantasie en schrijfkunst van de leerlingen geoefend, door analyseren, door paraphraseren van oude fabels, (over de details van Theon's stelregels spreken we dadelijk nauwkeuriger), maar ook door het verzinnen van één of meer nieuwe fabels passend bij een gegeven spreuk, of het zoeken van een of meer spreken, passend bij een fabel.

Is er nu aanleiding om te gelooven, dat ook Phaedrus zich op deze schoolsche wijze in de fabeltechniek heeft bekwaamd? A priori zeker. Immers uit de woorden van Theon¹⁵¹⁾ en van Quintilianus¹⁵²⁾ blijkt, dat deze litteraire gymnastiek bedoeld was voor jeugdige scholieren. En wanneer we bedenken, dat Phaedrus reeds als jongen kennis nam van een verzameling spreken¹⁵³⁾, mogen we vermoeden, dat Phaedrus' litteraire opleiding vroeg is begonnen. Er was trouwens slechts een gering aantal Romeinen, bij wie dit niet het geval was¹⁵⁴⁾.

Maar we nemen in Phaedrus' gedichten ook nog duidelijk de sporen waar, die de lessen in fabeltechniek achterlieten: we laten hieronder enkele voorbeelden volgen van fabels, waar Phaedrus volgens het voorgeschreven procédé te werk ging.

¹⁵⁰⁾ Theon, *Progymnasmata*, Sp. II, p. 74 sq.

¹⁵¹⁾ Cf. Hausrath, N. J. I, p. 312 sq.

¹⁵²⁾ Quintil. *Institut. orat.* I, 9, 1.

¹⁵³⁾ Cf. p. 3 sq.

¹⁵⁴⁾ A. Guillemin, *Le public et la vie littéraire à Rome II*, Rev. des Et. lat. XIV (1936) p. 69.

a. *Verbinden van een fabel met een historisch verhaal* (συμπλέκειν διηγήματι). Dat Phaedrus in dit opzicht de rhetorenschool niet verloochent, vermeldt reeds Hausrath terloops¹⁵⁵). Erg veel phantasie vertoont Phaedrus bij deze bewerking overigens niet; steeds verbindt hij met een situatie uit Aesopus' leven. Zoo in I, 2, waar hij Aesopus de fabel laat vertellen van de kikkers, die een koning wenschten, naar aanleiding van klachten der Atheners over de tyrannie van Pisistratus. Een andere fabel uit het eerste boek, I, 6, vertelt Aesopus naar aanleiding van het huwelijk van een dief. En in IV, 17 troost Aesopus iemand, die niet tevreden is met zijn lot.

b. *Verkorten van een fabel* (συστέλλειν). Dit bereikt Phaedrus door verwijdering van alle secundaire elementen. In I, 3 heeft hij den door Zeus georganiseerden schoonheidswedstrijd achterwege gelaten¹⁵⁶). Om te vertellen, dat een schip door storm werd geteisterd, had Aesopus¹⁵⁷) 6 regels noodig; Phaedrus IV, 17 laat bijzonderheden als het inschepen, het in volle zee komen, het opkomen van den storm, het bidden der opvarenden tot de goden, weg, en deelt het feit van de schipbreuk droog en nuchter mee. In IV, 9 vertelt Phaedrus hoe de vos, steunend op de horens van den bok, uit den put klimt, zonder melding te maken van de zorgvuldige afspraak, welke Aesopus beide dieren te voren liet maken¹⁵⁸). I, 28 zegt Phaedrus geen woord over de vriendschap tusschen adelaar en vos, welke bij Aesopus de basis is, waarop het verhaal rust.

c. *Uitwerken van een fabel* (ἐκτείνειν) doet Phaedrus op verschillende manieren. Door het invoegen van nieuwe figuren bijvoorbeeld. I, 5 heet bij Phaedrus: Vacca, capella, ovis et leo. Bij Aesopus Λέων καὶ ὄναγρος.¹⁵⁹). Bovendien deelt bij Phaedrus de leeuw den buit in vier porties, bij Aesopus in drie. Een ander voorbeeld is II, 6, waar Phaedrus, tamelijk gezocht, de kraai als raadgeefster inlascht¹⁶⁰).

Soms verlengt Phaedrus een fabel door een of ander detail nader uit te werken. En dan is onze fabeldichter — het werd reeds bij herhaling opgemerkt — in zijn element. Zoo, waar Aesopus, als de kikkers door de slang worden opgevreten, hierover niet meer zegt dan: ὅφ' ἦς συλλαμβανόμενοι κατησθλοντο¹⁶¹). Phaedrus geeft meer kleur aan dit tafereel: frustra necem / fugitant inertes; vocem praecludit metus¹⁶²). Terwijl

¹⁵⁵) N. J. I, p. 313.

¹⁵⁶) Cf. Halm 200; 200b.

¹⁵⁷) Cf. Halm 367; als we in de volgende regels over Aesopus spreken, hebben we het oog op de collectie Halm.

¹⁵⁸) Cf. Halm 45.

¹⁵⁹) Cf. Halm 258.

¹⁶⁰) Cf. Halm 419.

¹⁶¹) Halm 76.

¹⁶²) Ph. I, 2, 25 sq.

Aesopus het voldoende acht, over het afschuwelijke ezelsgeluid te zeggen : *ἤλαυνεν αὐτάς*,¹⁶³⁾, hecht Phaedrus, I, 11, terecht, meer belang aan de, inderdaad in deze fabel belangrijke, vocale prestaties van den ezel :

clamorem subito totis tollit viribus,
novoque turbat bestias miraculo¹⁶⁴⁾.

Als de kikker zich opblaast, om gelijk te worden aan het rund, zegt Aesopus : *φυσῶσ' αὐτήν*.¹⁶⁵⁾. Phaedrus vermeit zich erin het dier tot driemaal toe deze noodlottige bezigheid te laten verrichten : *rugosam inflavit pellam . . . rursus intendit cutem . . . novissime dum vult validius inflare sese*¹⁶⁶⁾.

Ook maakt Phaedrus soms meer gebruik van dialoog dan zijn voorganger. Het meest opvallend voorbeeld hiervan is III, 7, een fabel, die, vergeleken met het wat al te korte vertelsel van Aesopus, onder Phaedrus' handen tot een waar meesterstukje van levendigen dialoog geworden is.

Had Phaedrus steeds den raad van de rhetorenschool op zoo voortreffelijke wijze te pas gebracht als dat bij de laatstgenoemde twee groepen het geval is, dan zouden we hem het recht, om zich boven Aesopus verheven te wanen, niet behoeven te ontzeggen ; een Lafontaine deed het niet beter. Echter, daartegenover staan ook staaltjes van naief en onoordeelkundig gebruik van de schoolsche kennis, waardoor de fabeldichter zijn voorbeeld allerminst verbetert.

We bedoelen vooral zijn manipulaties met de *epimythia*.

d. Toevoegen van epimythia. Zijn *epimythia* niet essentieel voor het welslagen van een fabel, storend behoeven ze ook niet te werken, wanneer ze pretentieloos en niet opdringerig vermeld worden als gedachten, onwillekeurig gewekt bij het lezen van de fabel. Zóó zal de rhetorenschool het bijvoegen van *epimythia* bedoeld hebben ; Aesopus, of zijn latere bewerker, slaagt er meestal in, het zóó te doen. Maar Phaedrus dringt zijn eigen gedachten dikwijls veel te veel op ; hij wil, behalve een goed fabeldichter, ook nog een groot moralist zijn, en hiermee neemt hij te veel hooi op zijn vork. We zagen reeds, wat voor tweeslachtige stukjes ontstaan, wanneer Phaedrus aan een fabel een stuk filosofenwijsheid plakt. In de schilderkunst spreekt men van een schilderij, die „rammelt” ; men zou deze uitdrukking op de letterkunde kunnen overbrengen : Phaedrus' gedichten „rammelen” dikwijls door tè schoolsch, tè zedenmeesterachtig toevoegen van *epimythia*. Sterk komt dit tot uiting bij sommige anecdotes, die des-

¹⁶³⁾ Halm, 259.

¹⁶⁴⁾ Ph. I, 11, 7 sq.

¹⁶⁵⁾ Halm, 84.

¹⁶⁶⁾ Ph. I, 24, 4 . . . 6 . . . 9.

noods in een fabelverzameling kunnen geduld worden, maar die het schoolsche epimythium kwalijk verdragen. Zoo b.v. V, 5 en V, 7. Zoo ook III, 10, welke anecdote wordt voorafgegaan door een promythium van 6, en besloten met een epimythium van 8 regels. De ijver van den rhetorenleerling gaat hier de grenzen, gesteld aan een goed dichter, ver te buiten. Dat Phaedrus het soms zelf ook zoo aanvoelt, bewijst V, 1, de anecdote over Demetrius en Menander, waar ons, gelukkig, de zedenmeester bespaard blijft.

Maar, om ons te beperken tot de bewerkingen, die Phaedrus met de Aesopicae uitvoert, ook die zijn, wat het toevoegen der epimythia betreft, niet steeds even gelukkig. Vóór III, 7, *Lupus ad canem*, zegt Phaedrus:

Quam dulcis sit libertas breviter proloquar.

maar in de, bij deze woorden aansluitende, fabel wordt eigenlijk het tegenovergestelde aangetoond: hoe weinig benijdenswaardig een prettig schijnend leven in onvrijheid is. Het epimythium van de met III, 7 verwante Aesopica is dan ook juister: Οὕτω οὐκ ἔστι ζῆλωτὰ τὰ μετὰ κινδύνων καὶ ταλαιπωριῶν προσγινόμενα κέρδη ¹⁶⁷⁾.

En voor fabel I, 28, behoudens de op pag. 59 genoemde afwijking gelijk aan Aesopus' versie, geeft Phaedrus een geheel ander promythium dan Aesopus: *Quamvis sublimes debent humiles metuere*.

We herkenden deze spreuk reeds als een spreekwoord ¹⁶⁸⁾; Phaedrus heeft hier wellicht de fabel veranderd — Aesopus legt den nadruk op het bondgenootschap tusschen vos en adelaar — om ze aan te passen aan dit spreekwoord. Hetzelfde geval (een van Aesopus afwijkend epimythium, dat verwantschap toont met een spreekwoord), zien we in I, 8.

e. *Nieuwe fabel verzinnen bij gegeven spreuk*. Ook dit, aan het vorige tegenovergestelde, recept van Theon past Phaedrus toe. Op het — als spreekwoord geïdentificeerde — promythium

Nemo libenter recolit laesit locum ¹⁶⁹⁾

bouwt Phaedrus een geheel andere fabel dan onze Aesopus. Ook II, 8, waarover reeds gesproken werd, verdient in dit verband genoemd te worden. En in IV, 23 maakt hij zoowaar van het Horatiaansche „*Parturiunt montes . . .*” etc. een fabeltje.

Soms schijnt Phaedrus ook een bepaalde zinswending uit een fabel van Aesopus in een andere fabel te pas te brengen. Zoo denkt men bij III, 18, beginnend met de woorden *Canes legatos olim misere ad Jovem*, onwil-

¹⁶⁷⁾ Halm, 321.

¹⁶⁸⁾ Cf. p. 55.

¹⁶⁹⁾ Ph. I, 18.

lekeurig aan "Ονοι ποτέ πρέσβεις ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δία 170). En mogelijk is het slot van I, 27 O canis, merito iaces, etc. geïnspireerd op Aesopus' ἄξια οὐ πέπονθας etc. 171).

f. *Meerdere epimythia bij één fabel.* Van dezen regel van Theon vinden we een duidelijke toepassing in IV, 11, waar Phaedrus het kunststuk volbrengt uit de — althans volgens zijn eigen woorden — door hemzelf verzonnen fabel, liefst drie zedenlessen te voorschijn te brengen.

g. *Plaatsing van affabulatio.* Boven werd, in de inleiding, de regel van Hermogenes geciteerd betreffende de plaats van de zedenles, die nu eens vóór, dan weer ná de fabel aangebracht dient te worden. Deze rhetorische kunstgreep kent Phaedrus zeker. In het eerste boek heeft hij blijkbaar voorkeur voor promythia. We vinden er 24 tegen 4 epimythia. In het tweede boek is de verhouding omgekeerd: 2 promythia, 6 epimythia. In de latere boeken houden pro- en epimythia elkaar in evenwicht. Soms, zooals in III, 10, geeft hij zoowel vóór als ná de fabel de moraal.

h. *Houdt Phaedrus zich aan de definitie der rhetorenschool?* We zeggen, dat de definitie vier elementen bevatte: het verhaal moet een fictie zijn, het moet een algemeene waarheid inhouden, er moet een leering uit te halen zijn, en het behoort een zekere innerlijke waarschijnlijkheid te bezitten. De eerste eisch vervult Phaedrus in het eerste boek; vanaf II, 5 (vera fabella) lascht hij historische anecdotes in. De tweede en derde eisch volgt Phaedrus trouw — soms tē trouw — op: hij laboreert hier eerder aan een teveel dan aan een te weinig. Wat de laatste eisch betreft, deze hangt nauw samen met de kritiek (ἀνασκευάζειν), welke Theon bij zijn bespreking van de behandeling der fabels in de rhetorenschool noemt. De scholieren moesten onderzoeken of bij de fabels de noodige πιθανότης aanwezig was. Een spel van schranderheid dus, méér dan van dichterlijk talent. En in deze schranderheid schiet Phaedrus nog al eens te kort. Onwaarschijnlijke figuren zijn Phaedrus' panther, die in een bui van dolle woede de boeren spaart, die hem niet hebben willen dooden¹⁷²); de ondankbare slang, die den man, die haar in zijn kleed warmde, beet, en later, door een andere slang gevraagd naar de reden van dit onvriendelijke optreden, antwoordt: „ne quis discat prodesse improbis”¹⁷³). In de reeds besproken fabel I, 27, over den hond, die wakend over zijn schat van honger sterft, is het op het eind plotseling een gier, die den misdadigen hond de les leest, en men vraagt zich verwonderd af, waarom juist een gier? Was hier een goediger, een verstandiger dier, of b.v. een andere hond niet beter op zijn plaats?

¹⁷⁰) Halm, 319.

¹⁷¹) Halm, 239.

¹⁷²) Ph. III, 2.

¹⁷³) Ph. IV, 19, 6.

Onder een heele reeks kleine denkfouten noemt Hartman ook het gebruik van „longe” in I,1¹⁷⁴). Wolf en lam spreken met elkaar, dus heel ver kunnen ze niet van elkaar verwijderd zijn.

Interessant is tenslotte in verband hiermee I, 4. Een hond, die met een stuk vleesch in zijn bek zwemmend, zijn eigen spiegelbeeld ziet, is een tegen alle regels der physica indruischend phenomeen. Phaedrus verandert hier zijn voorbeeld slecht, zegt Lessing en met hem Jacobs¹⁷⁵). Maar zijn voorbeeld, als dat tenminste onze Aesopus is geweest, maakt denzelfden logischen blunder: ποταμόν διέβαινε¹⁷⁶). Theon echter, die toevallig deze fabel uitkiest om te toonen hoe een epimythium moet worden toegevoegd, hield zich de wetten der natuur beter voor oogen en zegt: κύων παρὰ ποταμόν τινα φέρων κρέας¹⁷⁷). De geroutineerde vakman is bij het ἀνασκευάζειν scherpzinniger geweest dan de beide fabeldichters!

i. *De stijl*. Van groot belang zijn natuurlijk de voorschriften van Theon c.s. over den stijl bij het schrijven van fabels. Deze voorschriften hameren alle op hetzelfde: korthed, duidelijkheid, elegantie. Theon zegt: ἐν δὲ τοῖς μύθοις ἀπλουστεράν τὴν ἐρμηνείαν εἶναι δεῖ καὶ προσφυῇ, καὶ ὡς δυνατόν ἀκατάσκευόν τε καὶ σαφῇ¹⁷⁸). En Hermogenes: τὴν δὲ ἀπαγγελίαν βούλονται περιόδων ἀλλοτρῶν εἶναι τῆς γλυκύτητος ἕγγυς¹⁷⁹). Terwijl ook Quintilianus voor de fabel hetzelfde stijlideaal vormt: „Aesopi fabellas... narrare sermone puro et nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stilo exigere condiscant”¹⁸⁰).

Dat Phaedrus dit stijlideaal nastreeft komt opvallend tot uiting; we komen natuurlijk in het derde hoofdstuk op een en ander uitvoerig terug.

Na dit onderzoek durven we deze paragraaf te besluiten met de conclusie, dat Phaedrus een dankbaar gebruik maakte van wat hij op de rhetorenschool leerde. We zien hem vrijwel alle goocheltoeren der scholieren met de fabel verrichten; wel doet hij ze niet allen met evenveel succes, met name niet het toevoegen van epimythia en het letten op de πιθανότης, maar Quintilianus noemt dan ook het complex van oefeningen een „opus etiam consummatis professoribus difficile”¹⁸¹). En om Phaedrus met een consummatus professor op één lijn te stellen, daarvoor ontbreekt het hem te zeer zoowel aan phantasie als aan scherpzinnigheid.

¹⁷⁴) Hartman, o. c. p. 99 sq.

¹⁷⁵) G. Jacobs, Aesthetische Bemerkungen über die Fabel, in Phaedri Fab. libri quinque publ. J. G. Schwabe (= Bibl. Class. Lat.), Paris 1826, I, p. 291 sqq.

¹⁷⁶) Halm, 233.

¹⁷⁷) Theon, Progymn. Sp. II, p. 75.

¹⁷⁸) id. p. 74.

¹⁷⁹) Hermogenes, Progymn. Sp. II, p. 4.

¹⁸⁰) Quint. Instit. Orat. I, 9, 2.

¹⁸¹) Quintil. I, 9, 3.

Tenslotte nog dit. We lieten bij ons onderzoek naar de echtheid van de epimythia de beslissing afhangen van de vraag, of Phaedrus al dan niet leerling was van de rhetorenschool. Thans behoeft over deze beslissing niet meer te worden getwijfeld.

§ 2. Het romeinsche element in de fabels.

Er is nog een bewerking, waarin we wellicht Phaedrus' hand kunnen herkennen: soms verleent hij romeinsche kleur aan een fabel of aan een bepaalde passage. We hebben hierbij niet zoozeer het oog op duidelijk romeinsche gedichten, zooals die over Tiberius, Augustus, Pompeius¹⁸²⁾ en Princeps den fluitspeler, maar op overigens niet typisch-romeinsche fabels, waarin romeinsche sfeer werd aangebracht.

In App. 14, Duo proci, een verhaal, dat waarschijnlijk op hellenistische bron teruggaat, is het een *romeinsche* pompa, welke bruid en bruidegom begeleidt. IV, 25 het verhaal over de wonderbaarlijke redding van Simonides, speelt grootendeels in het triclinium; zooals men weet, trad het triclinium als eetzaal eerst in den keizertijd in de plaats van het atrium. Phaedrus brengt hier dus een contemporain trekje aan. De eerste fabel van het IIIe boek, Anus ad amphoram, spreekt over een leeggedronken kruik, welke nog steeds een zoeten geur verspreidde „Falerna faece”. In App. 15 dient Aesopus bij een turpis femina, die zich met zoo'n overdaad uitdost, dat men hier onwillekeurig meer aan den romeinschen keizertijd dan aan de dagen van Aesopus moet denken. Ook het optreden van de religio in I, 27, IV, 11 en App. 6 is romeinsch. Verromeinscht zijn ook de namen der goden; het gebruik van Pallas (III, 16) naast Minerva (III, 17) is hierop geen uitzondering, daar meerdere romeinsche dichters den bijnaam Pallas bezigen. App. 26 bevat hetzelfde motief als no. 35 in de editie Halm. Slechts de hoofdpersoon is anders: bij Aesopus is het de vos, bij Phaedrus de wolf. Hausrath meent, dat hier de wolf als het nationale dier van Rome gekozen is¹⁸³⁾. Een meening, welke aan waarschijnlijkheid wint, wanneer men ziet, dat het motief van de fabel I, 7 (Cf. Halm 47), de vos en het masker, in den lateren latijnschen fabelbundel overgeleverd onder den naam Romulus, verteld wordt van de wolf. Volgens Thiele „aus national-römischem Interesse”¹⁸⁴⁾.

¹⁸²⁾ Het is de vraag of de anecdote App. 8 werkelijk uit het leven van Pompeius genomen is. Mogelijk is het een soldatenverhaal, door Phaedrus of diens bron op naam van Pompeius gezet.

¹⁸³⁾ Hausrath, Hermes 71, p. 74.

¹⁸⁴⁾ Thiele, Der lateinische Aesop... etc. p. XXXIV.

D. PHAEDRUS' DOEL

§ 1. Phaedrus de zedenmeester.

Phaedrus' doel is op de eerste plaats van didactischen aard: hij wil *vitam monere, errorem humanum corrigere, vitam et mores hominum ostendere*.

Men kan vier verschillende vormen onderscheiden, waarin Phaedrus de zedenles inkleedt. Soms keert hij zich regelrecht tegen hen, op wier karakter een en ander is aan te merken, in dezen trant: *hoc illis dictum est . . .*¹⁸⁵⁾; *hoc in se dictum debent illi agnoscere . . .*¹⁸⁶⁾; *hoc pertinere vere ad illos dixerim . . .*¹⁸⁷⁾. Meerdere malen ook kiest de dichter een minder agresieven vorm, door eenvoudig het feit van de ondeugd te constateeren, b.v. *Solent mendaces luere poenas malefici*¹⁸⁸⁾, of door een algemeene waarheid te verkondigen b.v. *Qui fert malis auxilium, post tempus dolet*¹⁸⁹⁾. Een derde manier om de levensles aan den lezer mee te deelen is het geven van wijzen raad. *Nil spernat auris, nec tamen credat statim*¹⁹⁰⁾; *Praecepto monitus saepe te considera*¹⁹¹⁾, etc. Tenslotte legt Phaedrus soms één der handelende personen de moraal in den mond, niet alleen Aesopus, maar ook b.v. Juppiter, wanneer hij tegen Minerva zegt: *nisi utile est quod facimus, stulta est gloria*. Hiermee behoorde III, 17 te eindigen, maar Phaedrus denkt er anders over. Onmiddellijk na de woorden van Juppiter volgt de moraal van Phaedrus: *Nihil agere quod non prosit fabella admonet*. Had Phaedrus zelf de consequentie uit deze spreuk aanvaard, dan zou hij deze *affabulatio* ongeschreven hebben gelaten, en den lezer niet den smaak voor fabels, door al te onoordeelkundig toepassen van rhetorische wenken, bedorven hebben.

Van meer belang echter dan de vraag in welken *vorm* Phaedrus moraliseert, is natuurlijk de vraag naar het *object* van zijn zedenlessen. En wanneer we het totaal der fouten, welke Phaedrus hekelt, overzien, blijkt, dat vrijwel geen menschelijk gebrek aan het oog van den zedenmeester ontsnapt; de dommen, de naijverigen, de gierigen, de braniemakers, de dwazen, de bedriegers, allen leest Phaedrus de les. Voor een fabeldichter is dit geenszins opmerkelijk, en we vermelden dit feit dan ook slechts volledigheidshalve. Maar tegen bepaalde fouten richt Phaedrus zich met zooveel klem en zoo herhaaldelijk, dat hier wellicht iets over den persoon van Phaedrus te leeren valt.

Op de eerste plaats dient hier genoemd de ondeugd van hoogmoed.

¹⁸⁵⁾ Ph. I, 7, 3.

¹⁸⁶⁾ Ph. I, 22, 10.

¹⁸⁷⁾ Ph. I, 14, 17.

¹⁸⁸⁾ Ph. I, 17, 1.

¹⁸⁹⁾ Ph. IV, 19, 1.

¹⁹⁰⁾ Ph. III, 10, 51.

¹⁹¹⁾ Ph. III, 8, 1.

a. Pochen op niet aanwezige kwaliteiten. Over dit thema of iets soortgelijks handelen de fabels I, 7, 11, 13, 22; III, 6; IV, 3, 23; V, 7; App. 7, 11.

b. Meer willen dan binnen zijn bereik valt. Dit noodlottig verlangen ligt ten grondslag aan I, 4, 20, 24; III, 18; IV, 8; App. 2 en 3.

c. Pronken met andermans veeren. In vier fabels wordt deze karakterfout verbeeld. I, 3; III, 13; IV, 16; IV, 24.

In 21 fabels heft Phaedrus dus den wijsvinger tegen den hoogmoed in een of anderen vorm, en natuurlijk komt ook bij hem meestal de hoogmoed voor den val. Hoe dit opvallend stelling nemen juist tegen deze ondeugd te verklaren? Hiervoor herinnere men zich Phaedrus' woorden: „*errores hominum corrigere*”. De homines, welke hij op de eerste plaats op het oog heeft, zijn de menschen uit zijn eigen milieu. En het milieu, waartoe hij zichzelf zoo gaarne rekent, en waarin het hem met zooveel moeite gelukt is binnen te dringen, is het milieu der dichters. Dáár vond hij de ijdele pochers, daar ergerden hem de lieden, die het onmogelijke wilden bereiken, daar werd gepronkt met andermans veeren. In de wereld der dichters vond Phaedrus een broeinest van hoogmoed.

Aesopus was een wijze, zag veel universeeler de gebreken der menschen; de veel bekrompener geest, die Phaedrus was, zoekt de objecten voor zijn zedenlessen vooral in eigen kring, dien der dichters.

Duidelijker nog is dit het geval in de fabels gericht tegen hen, die ongerechtvaardigde critiek leveren. Zoo in IV, 7, beginnend met de ondubbelzinnige woorden: *Tu qui nasute scripta destringis mea*. Of in de reeds in ander verband besproken fabel IV, 21, waar hij den criticus verwijt: *quicquid putabit esse dignum memoria, Aesopi dicet . . .* etc. Ook waar Phaedrus met duidelijke woorden een fabel op zichzelf betreft, doelt hij steeds op zichzelf als lid van de dichtermaatschappij. Zoo III, 1 over de leeggedronken kruik, die nog een heerlijken geur verspreidt: *Hoc quo pertineat dicet qui me noverit*; III, 12, *Pullus ad margaritam*, wordt besloten met: *Hoc illis narro qui me non intellegunt*. En de laatste fabel van het vijfde boek over den ouden hond, dien het jagen niet goed meer afgaat, eindigt met de, niet zonder bitterheid geschreven, woorden: *Hoc cur, Philete, scripserim, pulchre vides*.

Met zóóveel nadruk als tegen den hoogmoed ageert Phaedrus tegen geen enkele ondeugd; wel is er nog een groep fabels, waar de dichter misschien een bijzondere bedoeling mee had. I, 12; III, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 15; V, 2 zijn alle gebaseerd op dezelfde grondgedachte: schijn bedriegt. Onmiddellijk valt op, dat 7 van deze 9 fabels in het derde boek te vinden zijn¹⁹²). Is het een toeval, dat Phaedrus juist na dit derde boek den

¹⁹²) Cf. Vandaele, o. c. p. 48 sqq.

litterairen jurist Eutychus vraagt, hem in een rechtszaak te helpen ¹⁹³⁾ ? Is er wel één bevolkingsgroep, welke zoozeer schijn en werkelijkheid uiteen moet houden als juist de juristen ? Wil Phaedrus wellicht Eutychus nog eens met nadruk op zijn juridische taak voorbereiden ?

Maar, hooren we een oplettend lezer opmerken, hoe nu ? In het eerste hoofdstuk werd Phaedrus nadrukkelijk vrijgesproken van de hem ten laste gelegde toespelingen op Sejanus, terwijl nu plotseling zijn fabels blijken te wemelen van toespelingen op zijn omgeving. Zijn deze twee conclusies niet met elkaar in strijd ? Neen, hier behoeft geen tegenspraak te zijn. 1° Op pag. 9 sq. werd aan de hand van enkele citaten bewezen, dat Phaedrus een politiek niet geïnteresseerd man was. Om te bewijzen, dat hij daarentegen in het litteraire leven zéér geïnteresseerd was, ligt het materiaal voor het grijpen. 2° Wanneer hij een fabel uitdrukkelijk op zichzelf betreft — boven werden drie dergelijke fabels reeds besproken — is het gedicht zonder uitzondering van toepassing op Phaedrus als dichter, nooit op zijn belevenissen met Sejanus. 3° We vinden zeer weinig fabels, die zouden kunnen zinspelen op de affaire-Sejanus. De door sommigen in dit verband genoemde en in hoofdstuk I behandelde fabels leveren allerm minst overtuigend materiaal.

Dit alles geeft o.i. het recht om het bestaan van politieke toespelingen te verwerpen, en toch de toepasselijkheid van bovengenoemde reeks op de litteratoren te handhaven. Bovendien, wanneer men deze toepasselijkheid aanneemt, gaat men lang zoo ver niet dan wanneer men toespelingen op Sejanus aanwezig acht. Immers, *persoonlijk* is Phaedrus ook in deze fabels tegen den hoogmoed nergens, slechts verengt hij het gezichtsveld van zijn censurs-oog van de geheele menschheid tot de bevolkingsgroep der dichters.

Zijn er nog meer fabels te ontdekken, waarin Phaedrus bepaalde bijbedoelingen had ? Hausrath noemt in dit verband I, 5 ¹⁹⁴⁾. We zeiden reeds, dat Phaedrus hierin vier dieren voor het voetlicht brengt in plaats van de twee bij Aesopus. Dat de fabel als schildering van de dierenpsyche zeer zwak is, doet bij Phaedrus' rhetorische bewerkingen weinig ter zake, en het is o.i. geen voldoende reden om aan een toespeling (bijvoorbeeld op een stadscoterie ¹⁹⁵⁾) te denken.

Het epimythium van III, 13 luidt :

Hanc praeterissem fabulam silentio,
si pactam fuci non recusassent fidem.

¹⁹³⁾ Cf. Hoofdst. I, p. 19.

¹⁹⁴⁾ Hausrath, *Hermes* 71, p. 75.

¹⁹⁵⁾ Havet, o. c. ad Ph. I, 5.

Hausrath merkt naar aanleiding van deze woorden op, dat Phaedrus hier zelf zegt, dat de fabel op een bepaald geval slaat ¹⁹⁶). Mogelijk is dit zeker, al gaat o.i. Hausrath wat ver door de toepasselijkheid op een bepaald geval als vaststaand aan te nemen. Zelfs *dit* epimythium kan desnoods beschouwd worden als een opmerking van algemeene strekking, waarbij met „fuci” bedoeld wordt op hen, die groot gaan op iets, dat ze niet gedaan hebben. In ieder geval, als de fabel een bijzondere bedoeling had, dan moet die gezocht worden in een aanval tegen litterairen diefstal, tegen plagiaatplegers.

§ 2. Phaedrus de humorist.

In den proloog van het eerste boek zegt Phaedrus van zijn boekje: „risum movet” ¹⁹⁷). Een gevaarlijke uitlating, want iets zoo subtiel en subjectief als humor laat zich niet graag van te voren aankondigen. Wie zichzelf humorist noemt, wekt spoedig te hooge verwachtingen. Zooals bij vele humoristen het geval is, valt Phaedrus' geestigheid dan ook tegen; wie zijn eerste boek leest, zal hierbij zelfs geen oogenblik uit de plooi raken, en zich verbaasd afvragen: waar blijft de beloofde humor? Is het soms zoo grappig, dat dieren elkaar opvreten? Of bedoelt Phaedrus, dat het den lachlust opwekt, wanneer dieren menschelijk handelen? Een fabeldichter, die dit lachwekkend noemt, mist het juiste begrip voor den ernst van de fabels ¹⁹⁸). Laten we aannemen, dat Phaedrus' bedoeling is om te zeggen, dat zijn genre levenslessen geeft in prettig leesbaren vorm, en dat hij met zijn uitdrukking „risum movet” zijn gedichten weer eens te hoog aanslaat, zooals hij ook het belang van zijn fabels en zijn roem overschatte ¹⁹⁹).

De latere boeken bevatten soms meer humor. De anecdotes over Demetrius ²⁰⁰), den boer met zijn varkentje ²⁰¹), en Princeps ²⁰²) zijn heel aardig. Ook IV, 7, waarin voorkomt de brallende persiflage op de tragedie, is niet ongeestig, al is de humor in dit gedicht wat wrang, we zouden dit stukje liever satire dan fabel noemen.

Terzaghi gaat zoover te gelooven, dat bij Phaedrus de beslissende stap van de eenvoudige tot de satirische fabel is geschied ²⁰³), en er zijn inderdaad enkele fabels, welke als satire op bepaalde maatschappelijke groepen kunnen beschouwd worden. Als satire op de vrouw zou men kunnen

¹⁹⁶) Hausrath, Hermes 71, p. 76.

¹⁹⁷) Ph. I, prol. 3.

¹⁹⁸) Cf. Jacobs, o. c. p. 297.

¹⁹⁹) Cf. Hoofdstuk I, p. 27.

²⁰⁰) Ph. V, 1.

²⁰¹) Ph. V, 5.

²⁰²) Ph. V, 7.

²⁰³) Terzaghi, o. c. p. 61 sqq.

noemen II, 2, App. 9 en App. 13, terwijl III, 3 een satire kan zijn op waarzeggers²⁰⁴). Groot verschil is er echter niet met de gewone fabels of anecdotes.

Een speciaal soort geestigheid, de woordspeling, vindt men bij Phaedrus ook een enkele maal. De anecdote over Princeps is geheel gebaseerd op de woordspeling salvo Principe. In dezelfde fabel spreekt Phaedrus over „duas dextras”. Vandaele noemt nog „integritatis testes”²⁰⁵). We zouden deze voorbeelden nog kunnen aanvullen met :

IV, 24, 12 . . . sed illi qui invitatus, non qui invisus est.

App. 15, 8—9 „immo, ni dederis, sponda cessabit tua”.

„At non cessabunt latera” respondit „tua”

App. 25, 4—5 „Places tibi” inquit „nam cui non debes, places ;
sed non impune, quia cui debes, non places”.

E. PHAEDRUS' TALENT

Na deze onderzoekingen kan wellicht een poging gedaan worden om een oordeel te vellen over Phaedrus' talent. Men kan in het algemeen gedichten beoordeelen naar den inhoud, of de dichter phantasie, dichtertlijk gevoel, en opmerkingsgave bezit, en naar den vorm (stijl, klank en rythme).

1. Wat Phaedrus' *phantasie* betreft, zagen we, dat hij in het eerste boek Aesopus imiteert ; in de latere boeken doet hij dit in mindere mate, maar is nog zelden origineel. Hij put uit novellistische en filosofische bron, en giet zelfs de gedachten van zijn epimythia dikwijls in ouden vorm : spreekwoorden. Waar we constateeren, dat hij zijn voorbeeld verandert, doet hij dit op schoolsche wijze, door de fabel aan te knopen aan een situatie uit Aesopus' leven, door een of ander dier te verwisselen, door niet strikt noodzakelijk bijwerk weg te laten. Zijn eigen stukken, zooals IV, 11 en II, 8, lijken gezocht en zijn lang niet de door hun eenvoud treffende fabels, zooals die bij Aesopus te vinden zijn. Ook wanneer hij zijn litteraire vijanden te lijf gaat, toont hij weinig sprankelenden geest ; steeds hetzelfde thema : de critici kunnen mij niet navolgen, mijn gedichten zijn voor de eeuwigheid bestemd. Neen, de voor een dichter, en toch zeker voor een fabeldichter noodzakelijke phantasie, mist Phaedrus ten eenen male.

2. Hoe staat het met zijn *dichtertlijk gevoel* ? Het is een vraag, die we slechts aarzelend durven stellen, aangezien het genre, dat Phaedrus koos, zich allerm minst leent voor pathos of lyriek. Fabels zijn nuchter als het

²⁰⁴) Cf. Wienert, o. c. p. 39.

²⁰⁵) Ph. III, 11, 5. Cf. Vandaele, o. c. p. 85.

leven der dieren: men vreet of wordt gevreten, en de fabeldichter is daarbij een neutraal, nauwkeurig registreerend toeschouwer.

Als het hert door de jachthonden wordt verscheurd, laat Phaedrus zich niet door dit opwindend drama bezielen; hij noteert slechts de laatste woorden van het stervende dier, omdat ze onderrichting bevatten.

Tum moriens edidissem vocem hanc dicitur²⁰⁶⁾.

En, als de vos via de hoorns van den bok uit den put is gekropen, en de bok zonder kans op verlossing achterblijft, heeft de dichter geen tijd voor de wanhoop van den bok; het dier heeft het zijne gedaan om de menscheit een algemeene waarheid te leeren, hij laat het zonder gewetensbezwaar in den put achter:

... hircumque clauso liquit haerentem vado²⁰⁷⁾.

Ook in de Cynische chreiai zal men natuurlijk vergeefs bezieling zoeken, terwijl de anecdotes meest te onbeduidend van inhoud zijn om aanleiding te geven tot lyrische ontboezeming. Maar III, 10 is een verhaal vol tragische gebeurtenissen, en juist in deze fabel wijkt Phaedrus af van zijn korthedsbeginzel. Vertelt hij nu ook met gevoel?

Als de echtgenoot in blinde woede zijn zoon gaat dooden, schrijft de dichter:

irae furentis impetum non sustinens
ad lectum vadit, temptat in tenebris caput.
ut sentit tonsum, gladio pectus transigit,
nihil respiciens dum dolorem vindicet²⁰⁸⁾.

Wel verklaart Phaedrus den gemoedstoestand van den vader, maar hij *beleeft* hem niet. Ook hier is het niet meer dan registreeren, wat Phaedrus doet; het hart van den dichter blijft volkomen ongeroerd.

Maar in de pro- en epilogen dan, waar de dichter niet gebonden is aan de nuchterheid, welke het genre nu eenmaal vereischt, waar hij klaagt over onrecht hem aangedaan, en vraagt om rechtvaardigheid en waardeering, schrijft hij dáár met gevoel? Wanneer men den epiloog van het 3e boek leest, treft men aan het slot de volgende woorden:

excedit animus quem proposui terminum,
sed difficulter continetur spiritus . . . etc.²⁰⁹⁾.

Eindelijk schijnt dus Phaedrus, althans voor een oogenblik, uit den band

²⁰⁶⁾ Ph. I, 12, 12.

²⁰⁷⁾ Ph. IV, 9, 12.

²⁰⁸⁾ Ph. III, 10, 25 sqq.

²⁰⁹⁾ Ph. III, epil. 28 sq.

gesprongen ; eindelijk schijnt zijn gemoed te hebben gezegevierd over zijn bloedlooze nuchterheid. Schijnt, want als we de verzen, welke aan deze woorden voorafgaan, nader beschouwen, zien we, dat dit „met moeite bedwongen gemoed” zich als volgt „te buiten ging” :

brevitatis nostrae praemium ut reddas peto
quod es pollicitus ; exhibe vocis fidem.
nam vita morti propior fit cotidie ;
et hoc minus redibit ad me muneris,
quo plus consumet temporis dilatio.
si cito rem perages, usus fiet longior ;
fruar diutius si celerius coepero.
languentis aevi dum sunt aliquae reliquiae,
auxilio locus est : olim senio debilem
frustra adiuvere bonitas nitetur tua,
cum iam desierit esse beneficio utilis,
et Mors vicina flagitabit debitum ²¹⁰).

We citeeren dit merkwaardig fragment in zijn geheel, omdat dan eerst recht het artificieele opvalt : viermaal formuleert Phaedrus dezelfde gedachte — overigens een nogal materialistische gedachte — in steeds gekunstelder vorm. Dat is niet de taal van een bezielde dichter, zoo spreekt veeleer de op effect gespitste declamator.

De hierop volgende passage begint aldus :

stultum admovere tibi preces existimo,
proclivis ultro cum sis misericordia ²¹¹).

„Het zou dwaasheid zijn, om hartstochtelijk te worden”, is ongeveer de bedoeling van deze regels : wederom overheerscht dus het raisonnement.

Trouwens, dichterlijken hartstocht hebben we niet te verwachten van iemand, die vooral twee argumenten bezit om zich dichter te noemen, het eerste, dat hij op den Pierusberg geboren is, het tweede, dat hij de zucht naar geld geheel uit zijn hart heeft gebannen . . . ²¹²). Zoo iemand is een onverbeterlijke verstandsmensch. Daar zit geen greintje gemoed in.

3. Aan de derde vereischte, welke men aan een dichter stellen kan, *de opmerkingsgave*, voldoet Phaedrus wel. Tenminste nu en dan. Terloops hebben we reeds meerdere voorbeelden gegeven van zijn soms merkwaardig rake schetsen van een persoon of een situatie. Waar zoo'n beschrijving volledig lukt en in het kader past, komt een juweel van een versregel

²¹⁰) *ibid.*, 8 sqq.

²¹¹) *Ph. III*, ep. 20 sq.

²¹²) *Ph. III*, prol. 17 ; *ibid.* 21.

te voorschijn, die wedijveren kan met het allerbeste. We herinneren aan zijn beschrijving van Tiberius, van Menander, van den baas op de boerderij, van het feestmaal. We wijzen op een fijn detail als „colli longitudinem”, gezegd van de hals van den kraanvogel²¹³), of „pavidum genus” van de kikkers²¹⁴). Maar soms stoort een dergelijke beschrijving ook weer, bijvoorbeeld waar Phaedrus in II, 5 al te veel aandacht schenkt aan de kleeding van den slaaf:

ex alte cinctis unus atriensibus,
cui tunica ab umeris linteo Pelusio
erat dstricta, cirris dependentibus etc.²¹⁵)

Dichterlijke phantasie vertoont Phaedrus weinig; het oog van den dichter soms, het hart nooit.

Of hij de pen van een dichter had, daarover schrijven we een apart hoofdstuk, het volgende.

²¹³) Ph. I, 8, 8.

²¹⁴) Ph. I, 2, 15.

²¹⁵) Ph. II, 5, 11 sqq.

HOOFDSTUK III

STIJL EN TAAL IN PHAEDRUS' FABELS

I. PHAEDRUS' STIJL

Zooals het vorige hoofdstuk aantoonde, ontbreken Phaedrus enkele belangrijke eigenschappen, die een groot dichter niet missen mag. Maar er zijn geheimen van de kunst, welke hiervoor in de plaats kunnen treden en die, mits met kennis van zaken — of nog liever met raffinement — toegepast, een dichtwerk toch nog tot een bevredigend geheel kunnen maken.

Eén hiervan is een smaakvolle, verzorgde stijl.

Oordeel van oudheid en lateren.

Alvorens het onderzoek naar de stylistische waarde van Phaedrus' fabels te beginnen, dienen we eerst de vraag te stellen: hoe is er tot dusver geoordeeld over taal en stijl van onzen fabeldichter?

Over het oordeel van de Oudheid zijn we spoedig uitgepraat; we zagen, dat Martialis ondeugend zinspeelt op het veelvuldig gebruik, dat Phaedrus van zekere woorden maakt¹⁾, maar dit gegeven is tè poover om er conclusies omtrent de beoordeeling van Phaedrus' stijl uit te trekken, temeer, omdat de heele verdere oudheid over Phaedrus zwijgt. Althans over zijn taal en stijl. De eenige bron, welke ons over het oordeel der Oudheid eenigszins kan inlichten, is een niet bijzonder objectieve bron: Phaedrus zelf.

Hij is buitengewoon met zijn „*arte fictae . . . fabulae*”²⁾ ingenomen, zooals boven reeds meermalen werd gezegd, en hij verklaart dat hij veel zorg aan zijn fabels besteedt:

. . . . *omni cura morem servabo senis . . .*³⁾

. . . . *si Livor obtrectare curam voluerit . . .*⁴⁾

. . . . *quod interiore condidit cura angulo*⁵⁾.

¹⁾ Cf. Hoofdstuk I, p. . . .

²⁾ Ph. II, 9, 13.

³⁾ Ph. II, prol. 8.

⁴⁾ Ph. II, 9, 10.

⁵⁾ Ph. IV, 2, 7.

Waar hij vooral bij herhaling den nadruk op legt, dat is de *brevitas*. We zagen, dat de *brevitas* volgens de rhetorische technici voor het fabelgenre een belangrijke vereischte is ⁶⁾. Phaedrus gaat er bijzonder trotsch op, dat hij in zijn fabels zoo kort mogelijk is, en deze *brevitas* blijkt hij zelfs te beschouwen als het stijlelement, waarmee zijn roem staat of valt.

ita si rependet illi brevitatis gratiam ⁷⁾
. . . . brevitatis nostrae praemium ut reddas peto ⁸⁾
. . . . si non ingenium, certe brevitatem adproba ⁹⁾.

Zesmaal zegt hij, alvorens een fabel te gaan vertellen, dat hij dit *kort* zal doen ¹⁰⁾.

Zijn lezers schijnt echter deze *brevitas* soms minder te bevallen, getuige zijn opmerking :

Haec exsecutus sum propterea pluribus,
brevitate nimia quoniam quosdam offendimus ¹¹⁾.

Dat Phaedrus trouwens nogal wat ontevreden lezers had, blijkt wel uit zijn herhaalde aanvallen tegen *criticasters* en *obtretractores*. Ondenkbaar, dat al deze critiek uit afgunst geboren zou zijn, zooals Phaedrus ons wel wil doen gelooven. Met meer waarschijnlijkheid kunnen we uit zijn voortdurend stelling nemen tegen critici de conclusie trekken, dat de ontvangst van Phaedrus' werk matig is geweest.

Deze conclusie wordt bevestigd door de meeningen, die in lateren tijd over onzen fabeldichter heerschten. Alle stijloordeelen over Phaedrus hier opsommen, ware ondoenlijk en overbodig. De meesten wijden aan dit aspect slechts enkele woorden, welker inhoud in het algemeen weinig uiteenloopt.

Merkwaardig is de meening van Christ, door wien de fabels eenvoudig als „*barbaras et minus latinis*” beschouwd worden, en om deze reden zelfs tot onechtheid worden gedoemd ¹²⁾.

Schwabe noemt Phaedrus' taal in het algemeen „*purus, perspicuus, brevis*” ¹³⁾.

Het oordeel van de MÉRIL valt minder gunstig uit : „*ne unam quidem poeticam vocem Phaedri fabulas perlegenti sibi obvias exstitisse*” citeert CAUSERET ¹⁴⁾.

⁶⁾ Cf. Hoofdstuk II, p. 59.

⁷⁾ Ph. II, prol. 12.

⁸⁾ Ph. III, epil. 8.

⁹⁾ Ph. IV, epil. 7.

¹⁰⁾ Ph. I, 9, 2 ; I, 10, 3 ; III, prol. 34 ; III, 7, 1 ; IV, 5, 2 ; App. 10, 5.

¹¹⁾ Ph. III, 10, 59 sq.

¹²⁾ J. F. Christ, *De Phaedro eiusque fabulis prolusio*, Lips. 1746.

¹³⁾ J. G. S. Schwabe, *Phaedri fabula*, Braunschweig 1806, praefatio.

¹⁴⁾ C. Causeret, *De Phaedri sermone*, diss. Paris 1886, p. 7.

Volgens Nisard is Phaedrus' stijl geleerd en aangenaam, bewerkt en toch eenvoudig, en wordt zijn helderheid door geen enkel latijnsch schrijver overtroffen ¹⁵⁾).

Schanz roemt de korthed, het afwijzen van rhetorisch opgeblazen stijl, en noemt de taal „Klar, einfach, rein” ¹⁶⁾).

Monographieën over de taal van Phaedrus zijn er enkele. Voor een stijlonderzoek leveren ze wel materiaal, maar geen van allen geeft een volledig beeld van Phaedrus' stijl.

Causeret, die vooral de grammaticale zijde bestudeert, noemt als voor-naamste „virtutes”: brevitās, variatio en sanitas. Als ongunstige factor staat daar tegenover de dorheid van Phaedrus' verhaaltrant ¹⁷⁾).

Von Sassen noemt Phaedrus een prozaïst, die in zijn taal poëtische kleur bracht ¹⁸⁾).

Bertschinger tenslotte acht Phaedrus' stijl een mengsel. De grondslag is proza, maar Phaedrus wil dichter zijn, en ontleent dus veel aan de dichtertaal ¹⁹⁾).

We kennen nu ongeveer de plaats, welke Phaedrus in de litteraire critiek inneemt, en zullen nu een en ander nader onderzoeken, waarbij we in groote trekken de methode volgen, neergelegd in Marouzeau's *Traité de stylistique* ²⁰⁾).

A. KLANKEN ALS STIJLMIDDEL

Phaedrus is — het blijkt uit de in de inleiding vermelde oordeelen — veelal meer beschouwd als een in jambenmaat schrijvend prozaïst dan als een waarachtig dichter. Deze conclusie was dan gebaseerd op een onderzoek van woordkeus en zinsbouw. Aangezien echter een belangrijk element bij ieder dichter de klankwerking is, zal het interessant zijn, te onderzoeken, in hoeverre Phaedrus in zijn gedichten het klankelement uitbuit.

§ 1. Waarde van klanken.

a. *Lange klanken.* Door het gebruik van lange klanken kunnen bij den lezer verschillende gevoelens opgewekt worden. Zoolang echter een dichter niet, door een duidelijke *opeenstapeling* van lange klanken, stellig den opzet om de waarde der klanken te benutten, demonstreert, is het een gevaarlijke bezigheid, aan lange klanken in een vers een bepaalde

¹⁵⁾ Nisard, o. c. p. 47.

¹⁶⁾ Schanz-Hosius, o. c. p. 454.

¹⁷⁾ Causeret, o. c. p. 7 sqq.

¹⁸⁾ H. von Sassen, *De Phaedri sermone*, diss. Marburg 1911, p. 34 sq.

¹⁹⁾ J. Bertschinger, *Volkstümliche Elementen in der Sprache des Phaedrus*, diss. Bern 1921, p. 5.

²⁰⁾ J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris 1935.

rol toe te kennen. Een zekere subjectiviteit zal altijd bij een dergelijke verklaring aanwezig zijn. In de hier volgende voorbeelden achten we het echter verantwoord, het gebruik van lange klanken, veelal in combinatie met lange lettergrepen, te beschouwen als bewust uitbuiten van het klankelement. Hoe plechtig klinkt bijvoorbeeld het *promythium* van I, 13:

Quae se laudari gaudent verbis subdolis,
serae dant poenas turpi paenitentia.

Hoe somber klaagt de moeder adelaar, wier jongen haar ontstolen zijn:

II, 28, 6 ne tantum miserae luctum importaret sibi,

of de boeren, als de losgebroken panter alles dreigt te verwoesten:

III, 2, 16 damnum haut recusant, tantum pro vita rogant.

We hooren den sloomen gang van den muilezel:

II, 7, 6 comes quieto sequitur et placida gradu,

of van den beroemden comicus Menander, die in een volksoploop kalmpjes in de achterhoede blijft:

V, 1, 13 ...veniebat gressu delicato et languido.

En hoe zwaar heeft de ezel het *baiulantem sarcinas* (IV, 1, 5).

Wat hooren we Sisyphus zwoegen onder zijn last:

App. 5, 3, sqq. *adversus altos Sisyphus montes agens*
saxum labore summo, quod de vertice
sudore semper irrita revolvitur.

b. Korte klanken. Ook het gebruik van korte klanken kan bij den lezer een bepaalden indruk wekken. Zoo bijvoorbeeld den indruk van nietigheid, wanneer de kleine kikkertjes een uitval wagen:

I, 2, 17 forte una tacite profert e stagno caput,

of wanneer de berg een simpele muis baart:

IV, 23, 3 at ille murem peperit.

Des te opvallender zijn in dit laatste geval de korte klanken na het zware begin: *Mons parturibat*. Dezelfde tegenstelling is te vinden in Horatius' beroemden versregel:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus²¹⁾.

c. Expressiviteit. Bepaalde klanken kunnen een zekere sfeer, een

²¹⁾ Hor. *Ars Poet.* 139.

bepaalde actie, een bepaald geluid begeleiden. Bij consonanten zal dit vooral dan het geval zijn, wanneer alliteratie de klankwerking onderstreept:

Veel herhaalde **m** geeft iets treurigs weer:

I, 2, 6 **cum tritem servitum flerent Attici,**

of, met alliteratie, I, 3, 9 sq. ... **male mulcatus** gragulus
redire **maerens** coepit.

Het steeds opnieuw omlaagrollen van Sisyphus' last wordt vertegenwoordigd door het herhalen van de **r**.

App. 5, 5 **sudore semper irrita** revolvitur.

Frequent gebruik van de **s** kan in een dialoog een aggressieven toon scheppen, zooals wanneer de versmide kraaien hun soortgenoot verwijten:

contentus nostris si fuisses sedibus (I, 3, 13),

en, waar de vos tegen den draak zegt:

dis est iratis natus qui est similis tibi (IV, 20, 15).

Ook kan de **s**-klank bepaalde acties begeleiden, bijvoorbeeld:

App. 14, 18, sq. **et simul vis grandinis**

effusa trepidos passim comites dissipat.

App. 8, 9, sq. **ille continuo exscreat**

sibi in sinistram et sputum digitis dissipat.

Hier zien we dus weer alliteratie het verschijnsel vergezellen, evenals in III, 10, waar de **s** het fluisteren van den roddelenden libertus aardig weergeeft:

III, 10, 11 sq. **seductus in secretum a liberto est suo.**

sperante heredem suffici se proximum.

Explovisae zullen bij veelvuldig gebruik energieke taal weergeven. Als de geweldige Juppiter gaat spreken, bereikt Phaëdrus sterk effect door het gebruik van de **t**:

.... **Tunc contra Tonans.** (1, 2, 28).

Aantal en frequentie der explosivae is in het Latijn zeer groot, en het is dan ook gevaarlijk, herhaling van explosieklanken als bewust toegepast kunstmiddel te beschouwen. Wellicht mag men het wel als bewuste stijlverzorging zien, wanneer dikwijls dezelfde explosieklank herhaald wordt, zoo bijvoorbeeld de **p** om een geforceerde actie te schilderen:

I, 20, 5 sq. sed rupti prius
periere quam quod petierant contingerent,
of, zooals in I, 21, 7, de c :

.... infestis taurus mox confodit cornibus / hostile corpus.

Naast de consonanten kunnen ook de klinkers een bepaalde functie vervullen, vooral om een geluid weer te geven. De doffe plons van een plank in een vijver :

I. 2, 14, sq. (parvum tigillum) missum quod subito vadi
motu sonoque terruit pavidum genus ;
belgerinkel : clarumque collo iactans tintinabulum (II, 7, 5) ;
feestrumoer : splendebat hilare poculis convivium,
magno apparatu laeta resonabat domus (IV, 25, 20, sq.).

§ 2. Verbinding van klanken.

a. *Contact van klanken.* Aan het vermijden van hiatus hecht Phaedrus niet al te veel beteekenis (veni ergo ²²) ; qui invisus est ²³), hetgeen niet behoeft te verwonderen, aangezien reeds in Cicero's tijd de strenge wet van de hiatusvermijding verslapte ²⁴).

In dit verband is I, 16, 6 interessant. Dit vers luidt :

tu de conspectu fugere veloci impetu.

De conspectu, aldus Bertschinger, is niet klassiek Latijn. Wel fugere conspectum, of hoogstens fugere e conspectu. Bertschinger besluit dan : de voorliefde voor de praepositie de is vulgair ²⁵). Dit laatste is ongetwijfeld juist, maar om Phaedrus een voorliefde voor de in de schoenen te schuiven, lijkt ons nogal gedurfd. In Phaedrus' heele oeuvre vinden we, behalve op bovengenoemde plaats, slechts tweemaal de praepositie de in dezelfde beteekenis ²⁶), terwijl bovendien in een van deze twee gevallen geen keuze bestond : saxum ... quod de vertice ... revolvitur. Immers, slechts „de“ heeft de waarde vanaf = van boven naar beneden. Daarentegen gebruikt Phaedrus, om een scheiding uit te drukken, zes maal a (b) ²⁷), achtmaal e(x) ²⁸). Merkwaardigerwijze treffen we bij deze

²²) Ph. III, 7, 15.

²³) Ph. IV, 24, 12.

²⁴) Cicero, Orator 23, 77. Habet ille tamquam hiatus et concursus vocalium molle quiddam.

²⁵) Bertschinger, o. c. p. 12 sqq.

²⁶) I, 13, 3 ; App. 5, 4.

²⁷) I, 1, 8 ; II, 5, 12 ; II, 6, 12 ; II, 8, 20 ; App. 13, 3 ; App. 19, 3.

²⁸) II, 7, 7 ; V, 5, 36 ; App. 10, 2 ; App. 13, 26 ; App. 14, 7 ; App. 19, 1 ; App. 21, 4 ; App. 26, 10.

laatste groep tweemaal de combinatie e conspectu aan²⁹⁾. Er is dus eerder sprake van tegenzin dan van voorliefde voor de praepositie de, en het lijkt waarschijnlijk, dat Phaedrus tu de conspectu... etc. schreef, om den hiatus tu e conspectu te vermijden. Al houdt, zooals we zagen, Phaedrus zich niet conscientieus aan de wet der hiatusvermijding, voor dezen — zeer zwaren — hiatus maakt hij blijkbaar een uitzondering.

b. *Cacophonie*. Als cacophoon geldt bijvoorbeeld het direct na elkaar volgen van dezelfde lettergrepen³⁰⁾.

Phaedrus is hiervan niet vrij te pleiten, getuige I, 25, 2 ...deridentur turpiter; III, 1, 1,vidit epotam amphoram. Een sterk voorbeeld geeft III, 10, 46:

miserandam potius quam damnandam existimo.

En een regel als partem tibi quam quamvis parvam impartiar (App. 1, 5) is zeker niet geschreven om den lezer nu eens op een bijzonder welluidend vers te vergasten.

c. *Homophonie*. Een voor het Latijn vanaf den oudsten tijd af belangrijke vorm van homophonie is de *alliteratie*. Terloops merkten we reeds op, dat dit verschijnsel ook bij Phaedrus te vinden is. Enkele voorbeelden:

I, 25, 5. cum currens bibere coepisset canis.

II, 1, 2. praedator intervenit partem postulans.

In dit laatste geval dient de alliteratie wel de expressiviteit.

II, 6, 12. altis ab astris;

III, 16, 2. ...plerumque poenas oppetit superbiae;

V, 7, 18. ...perducit pretio precibus ut tantummodo;

App. 6, 9. patriam, parentes, natos, castas coniuges;

App. 10, 11. calce et cornu;

App. 13, 22. cotidiana capta consuetudine;

App. 14, 23. procurrunnt pueri, pulchram adspiciunt virginem.

Doordat in het Latijn de uitgangen weinig varieeren is ook het *homoioteleuton* een zeer gewoon verschijnsel in de Latijnsche litteratuur. Dat Phaedrus homoioteleuton gebruikt is dus niets bijzonders. Hij gebruikt het echter niet opvallend veel.

Anders is het met het *rijm*³¹⁾. Dit is een stijlmiddel, dat Phaedrus wel opvallend veel gebruikt. Des te merkwaardiger, dat men hierover vergeefs een notitie zoekt in de vele geschriften, die onzen dichter tot object hebben. Slechts bij Herrman vonden we, zeer summier, enkele

²⁹⁾ App. 10, 2; App. 26, 10.

³⁰⁾ Cf. Schmalz-Hofmann, o. c. p. 800 sq.

³¹⁾ Over rijm cf. Ed. Wölfflin, Der Reim im Lateinischen, A. L. L. I (1884), p. 354 sqq. Cf. Marouzeau, p. 54 sq.

voorbeelden uit de pro- en epilogen ³²⁾. Door de uniformiteit van de Latijnsche flexie-uitgangen wordt de mogelijkheid wel grooter, dat rijm door toevallige samenplaatsing ontstaat, en Wölfflin wil zelfs het flexie-rijm in het geheel niet als bewust rijm beschouwen ³³⁾, maar zóó dikwijls vinden we bij Phaedrus dezelfde slotsylbe juist op het einde van opeenvolgende verzen, dat we hier wel degelijk met een bewust stijlprincipe meenen te doen te hebben.

Ongetwijfeld kunnen we van bewust rijm spreken, wanneer twee of meer verzen, welke samen een afgesloten geheel vormen, slotrijm vertoonen.

I, prol. 3-4	Duplex libelli dos est : quod risum movet,
et quod prudenti vitam consilio monet.
I, 10, 7-8	uterque causam cum perorassent suam,
dixisse fertur simium sententiam.
III, 6, 2-3	„Quam tarda es !” inquit „non vis citius progredi ?
vide ne dolone collum compungam tibi.”
IV, 11, 7-8	tamen, sceleste, spiritu culpam lues,
olim cum adscriptus venerit poenae dies.

Rijm in drie achtereenvolgende verzen:

- II, 9, 12-14 si nostrum studium ad aures pervenit tuas,
et arte fictas animus sentit fabulas,
omne querellam submovet felicitas.

Nog duidelijker wordt het, dat Phaedrus welbewust slotrijm toepast, wanneer we zien, dat dergelijke afgesloten verscomplexen met rijm vooral te vinden zijn in die gedeelten van zijn gedichten, waarin de kern van de fabel wordt samengevat, hetzij in pro- of epimythia, hetzij in wijze woorden, waarmee een der handelende personen de fabel besluit.

Aan het begin :

- II, 9, 1-4 Aesopi ingenio statuam posuere Attici,
servomque collocarunt aeterna in basi,
patere honoris scirent ut cuncti viam
nec generi tribui sed virtuti gloriam.
- IV, 5, 1-2 Plus esse in uno saepe quam in turba boni
narratione posteris tradam brevi.
- IV, 21, 1-2 Quid iudicare cogitas, Livor, modo?
licet dissimulet, pulchre tamen intellego.

³²⁾ L. Hertzman, o. c. p. 749 sq.

33) Wölfflin, o. c. p. 359.

Aan het slot :

- I, 9, 9-10 qui modo securus nostra inridebas mala,
simili querella fata deploras tua ;
- I, 18, 6-7 „Minime” inquit „illo posse confido loco
malum finiri quo conceptum est initio.”
- III, 4, 6-7 quando et formosos saepe inveni pessimos,
et turpe facie multos cognovi optimos.
- III, 14, 10-13 „Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris ;
at, si laxaris, cum voles erit utilis”.
Sic lusus animo debent aliquando dari,
ad cogitandum melior ut redeat tibi.

Verdere voorbeelden van slotrijm vindt men nog : I, 11, 6-7 ; I, 18, 4-5 ; I, 23, 3-4 ; II, 4, 1-2 ; II, 7, 7-8 ; II, 8, 6-7 ; III, prol. 2-3 ; ibid. 5-6 ; ibid. 21-22 ; ibid. 58-61 ; III, 2, 12-13 ; ibid. 15-16 ; III, 10, 45-46 ; III, 10, 59-60 ; IV, prol. 10-13 ; IV, 1, 8-9 ; IV, 2, 5-6 ; IV, 4, 7-8 ; ibid. 10-11 ; IV, 5, 5-6 ; IV, 7, 25-26 ; IV, 11, 12-13 ; IV, epil. 8-9 ; App. 10, 10-12 ; App. 13, 14-15 ; App. 15, 8-9.

Alles bijeen een respectabel aantal gevallen. Volgens Wölfflin mogen dan veel van dergelijke gevallen niet onder zijn definitie van rijm vallen ³⁴⁾ — het is voor ons niet meer te beoordeelen, of in de eerste eeuw in Rome het samenkomen van gelijke uitgangen aan het slot van opeenvolgende verzen als rijm of als toevallige samenplaatsing werd beschouwd — ons inziens geeft de massa van verschijnselen hier den doorslag in dien zin, dat Phaedrus dit „rijm”, als een verrijking van zijn dichtkunst, bewust heeft gebruikt. Vooral daar Phaedrus soms het gewilde van het rijm duidelijk doet uitkomen, als het ware een „signaal” geeft.

Rijm, dat binnen het vers twee elementen détailleert, vinden we :

- I, 7, 4 (quibus honorem et gloriam)
Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.
- I, 32, 2 auxilia dum requirit, exitium invenit.
- III, 2, 13 pecus trucidat, ipsos pastores necat ;
16 damnum haut recusant, tantum pro vita rogant.
- III, 15, 18 Facit parentes bonitas, non necessitas.
- V, 2, 2 unus profugit, alter autem restitit.
- V, 7, 37 niveisque tunicis, niveis etiam calceis.

Gecombineerd met slotrijm :

- IV, 5, 5-6 at alteram lanificam et frugi rusticam,
devotam vino tertiam et turpissimam.

³⁴⁾ Wölfflin, 1. c.

Rijm aan het begin van twee verzen tenslotte zien we :

I, 4, 6-7 *et quem tenebat ore dimisit cibum,*
 nec quem petebat adeo potuit tangere.

B. WOORDEN ALS STIJLMIDDEL

De vraag, hoe Phaedrus gebruik maakt van den latijnschen woordenschat, heeft tot dusver weinig belangstelling getrokken. Wel geeft von Sassen, bij zijn onderzoek in hoeverre Phaedrus in zijn woordkeus afhankelijk was van de poëzie in het algemeen en van bepaalde dichters in het bijzonder, interessante détails³⁵⁾, en ook Causeret wijst op enkele typische bijzonderheden, hoewel voor laatstgenoemden schrijver het grammaticaal opvallende het meest de aandacht vroeg³⁶⁾. Bertschinger hield zich met de populairismen in Phaedrus' taal bezig³⁷⁾. Paucker tenslotte draagt ook nog een steentje bij voor de kennis van Phaedrus' woordenschat³⁸⁾. We zullen trachten in dit gedeelte van het 3e hoofdstuk de meest opvallende verschijnselen samen te vatten.

§ 1. Vorm van het woord.

a. *Suffixen.* Het substantief-suffix-(t)or, -(t)rix treedt eerst in het latere Latijn sterk op den voorgrond³⁹⁾. Phaedrus gebruikt dit suffix ook vrij veelvuldig. De volgende woorden op -(t)or en -(t)rix vonden we : auctor (I, prol. 1) ; victor (I, 15, 8) ; fraudator (I, 16, 1) ; calumniator (I, 17, 2) ; raptor (I, 31, 5) ; praedator (II, 1, 2) ; viator (II, 1, 5) ; cultrix (II, 4, 3) ; consiliator (II, 6, 2) ; venator (II, 8, 2) ; accusator (III, prol. 41 ; III, 10, 34) ; auctor (III, 13, 11) ; derisor (III, 14, 4) ; genitor, sator (III, 17, 10) ; potrix (IV, 5, 25) ; victor (IV, 6, 9 ; IV, 22, 5) ; vector (IV, 17, 4) ; gubernator (IV, 17, 8) ; genitor (IV, 18, 22) ; admirator (IV, 22, 21) ; scriptor (V, 1, 17) ; adiutor (V, 5, 14) ; spectator (V, 7, 13) ; fautor (V, 7, 29) ; venator (V, 10, 6 ; App. 26, 6 ; App. 28, 8) ; insidiatrix (App. 27, 4) ; cantrix (App. 30, 10). De meeste van deze woorden zijn ook reeds te vinden bij oudere latijnsche schrijvers. Slechts twee neologismen zijn er bij de lange reeks : potrix en consiliator.

Men kan natuurlijk met betrekking tot het veelvuldig gebruik van woorden, samengesteld met dit suffix, zeggen, dat bij Phaedrus reeds de

³⁵⁾ v. Sassen, o. c. p. 10 sqq.

³⁶⁾ Causeret, o. c. p. 21 sqq.

³⁷⁾ Bertschinger, o. c.

³⁸⁾ C. P a u c k e r, Vorarbeiten zur lateinischen Sprachgeschichte. II. Übersicht des der sogenannten silbernen Latinität eigenthümlichen Wörterschatzes, Berlin 1884.

³⁹⁾ Stolz-Leumann. Lateinische Grammatik⁶, München 1928, p. 238. Cf. Schmalzhofmann p. 790 .

sporen van het „zilveren” latijn zichtbaar worden. Causeret echter geeft er een andere verklaring van, en meent de reden voor het herhaalde gebruik van deze suffixen te vinden in Phaedrus' streven naar *brevitas*: „huic rei proficiunt istius modi vocabula, ut breviorum expeditoremque reddant orationem”⁴⁰).

Is deze verklaring van Causeret juist? Wanneer we bij de gevonden woorden op -(t)or onderzoeken, welke functie ze vervullen, dan zien we, dat verreweg de meesten de zuivere functie van substantief behouden: scriptor, gubernator, spectator, viator, venator, fautor, genitor, etc. zijn eenvoudig benamingen van in de fabel voorkomende personen. Niet altijd echter is de zaak zoo simpel; wanneer in I, 17, 2 staat:

calumniator ab ove cum peteret canis . . . etc.,

heeft het substantief *calumniator* de waarde van een participium *calumnians*. Hetzelfde geval doet zich voor in App. 27, 4, „sic insidiatrix”, dat hier ook een participium vertegenwoordigt, hoewel het ook mogelijk is, dat Phaedrus hier *insidiatrix* kiest om wille van de *variatio*. *Variatio* ligt zeker ten grondslag bij de keuze van *cantrix* (App. 30, 10) als benaming voor de aardzwaluw. Van streven naar *brevitas* is in de laatste drie gevallen dus geen sprake, evenmin als daar, waar de woorden op -(t)or, zooals we zagen, de zuivere functie van substantief behouden. Soms levert het substantief op -(t)or zelfs een breedvoeriger zinswending op dan noodig lijkt, b.v. IV, 22, 21 „eratque absentis admirator maximus” i.p.v. *admiraverat*, en hetzelfde zien we in den bekenden versregel III, prol. 41 „quodsi accusator alius Seiano foret” i.p.v. *accusaret*.

Slechts in enkele gevallen kan men een streven naar korthed aansprakelijk stellen voor het gebruik van met deze suffixen samengestelde substantiva. Victor in I, 15, 8 heeft de waarde „si vincisset nos”; *auctor horum* in III, 13, 11 staat in de functie „qui haec fecerit”.

Op grond van deze feiten mag men dus wel constateeren, dat Phaedrus gaarne substantiva op -(t)or, -(t)rix gebruikt, maar men mag de reden hiervoor niet zoeken in Phaedrus' *brevitas*.

Zooals we later zullen zien, gebruikt Phaedrus veel abstracta. Het meest voorkomende suffix bij deze abstracte substantiva is -(i)tas.: *libertas* (I, 2, 2); *veritas* (I, 1, 9); *calamitas* (I, 3, 16, III, prol. 10, App. 12, 7); *aviditas* (I, 4, 5); *improbitas* (I, 5, 11); *pernicitas* (I, 9, 4); *tenuitas* (I, 12, 6); *utilitas* (I, 22, 11, IV, 2, 4); *benignitas* (I, 23, 7); *celeritas* (I, 31, 4); *varietas* (II, prol. 10; III, ep. 3; IV, ep. 2); *brevitas* (II, prol. 12; III, 10, 60; III, ep. 8); *aviditas* (II, 1, 12); *credulitas*

⁴⁰) Causeret, o. c. p. 23.

(II, 4, 26 ; III, 10, 33) ; maiestas (II, 5, 23) ; tenuitas (II, 7, 13) ; felicitas (II, 9, 14) ; libertas (III, 7, 1) ; caritas (III, 8, 13) ; vetustas (III, 10, 7 ; IV, 22, 10 ; V, prol. 8) ; aetas (III, 10, 23) ; veritas (III, 10, 43) ; bonitas (III, 15, 18 ; III, ep. 17 ; IV, 9, 8) ; necessitas (III, 15, 18) ; humanitas (III, 16, 1) ; integritas (III, ep. 30 ; III, 11, 5) ; levitas (IV, prol. 8 ; V, 7, 3 ; App. 29, 6) ; malignitas (IV, prol. 15) ; severitas (IV, 7, 4) ; voluptas (IV, 9, 9) ; pietas (IV, 11, 10) ; sinceritas (IV, 13, 3) ; adfinitas (IV, 14, 2) ; obscaenitas (IV, 14, 2) ; iucunditas (IV, 20, 21) ; paupertas (IV, 22, 3) ; auctoritas (IV, 25, 10) ; temeritas (V, 4, 12, App. 8, 25) ; novitas (V, 5, 6) ; voluntas (V, 6, 5) ; sanitas (V, 7, 12) ; mortalitas (App. 2, 14) ; veritas (App. 4, 24) ; antiquitas (App. 5, 17) ; aetas (App. 10, 8) ; atrocitas (App. 10, 15) ; cupiditas (App. 13, 19) ; aequalitas (App. 14, 29) ; societas (App. 16, 6) ; frugalitas (App. ep. 2).

De frequentie van woorden op -(i)tas is typeerend voor auteurs van het latere Latijn ⁴¹⁾. Maar ook bij het gebruik van *deze* woorden hoedt Phaëdrus zich angstvallig voor innovaties. Paucker, die de woordenschat van het „zilveren” Latijn onderzocht, zegt dat bij onzen fabeldichter geen enkel nieuw woord op -(i)tas is te bespeuren ⁴²⁾.

Ook van *deminutiva* maakt Phaëdrus nogal kwistig gebruik. Wellicht is hier sprake van een popularisme ; Bertschinger neemt dit aan ⁴³⁾, en het is inderdaad aannemelijk, omdat duidelijk blijkt, dat de waarde van het verkleinwoord soms totaal niet meer wordt aangevoeld, juist zooals in de volkstaal : „pour qui ces termes ne représentaient plus que l'idée exprimée par leurs primitifs dans la langue littéraire ⁴⁴⁾. Zoo zien we, dat Phaëdrus de termen *fabula* en *fabella* zonder eenig onderscheid bezigt : I, 1 noemt hij *fabula* ; I, 5, *fabella* ; de tamelijk lange fabel II, 5 heet ook *fabella*. Maar in IV, 7 is er plotseling wel onderscheid, waar Phaëdrus zegt :

quid ergo possum facere tibi, lector Cato,
si nec fabellae te iuvant nec fabulae ? ⁴⁵⁾

Phaëdrus heeft, juist voordat hij deze regels schrijft, den lector Cato vergast op een imitatie van de tragedie ; *fabula* beteekent hier dus tragedie. Maar, zooals gezegd, gewoonlijk bestaat er géén beteekenisverschil. En wanneer we onzen dichter hooren spreken van „*parvum tigillum*” (I, 2, 14) ;

⁴¹⁾ Schmalz-Hofmann, o. c. p. 791.

⁴²⁾ Paucker, Vorarbeiten II, p. 14.

⁴³⁾ Bertschinger, o. c. p. 19 sqq.

⁴⁴⁾ H. Goelzer, Etude lexicographique et grammaticale de la latinité de saint Jérôme, Paris 1884, p. 129.

⁴⁵⁾ Ph. IV, 7, 21 sq.

en „parva fabella” (I, 15, 3), blijkt, hoe weinig de deminutieve waarde voor Phaedrus beteekende.

Maar er bestaan voor Phaedrus andere motieven om van de deminutiva gebruik te maken. Op de eerste plaats de variatio. I, 11, 3 spreekt hij over asellus; I, 11, 11 heet het dier asinus. Hetzelfde verschijnsel zien we in I, 15, en I, 29. Verdere voorbeelden hiervan zijn :

III, prol. 1 libellum; III, prol. 29 librum.

IV, 5, 23 agellos; IV, 5, 38 agros.

IV, 9, 10 vulpecula; IV, 9, 3 vulpes.

Een ander motief voor gebruik van deminutiva kan de metrische dwang zijn geweest. Hierop wees Bertschinger, die in dit verband noemt App. 13, 11 ancillula; IV, 5, 23 agellos, en eenige plaatsen waar asellus staat⁴⁶⁾.

Het eenige geval, waar het deminutivum zijn werkelijke waarde behouden heeft, is V, 5, waar uitsluitend porcellus gebruikt wordt. Kennelijk is hier sprake van een klein varkentje.

Onder de *adjectief-suffixen* valt bij Phaedrus vooral het suffix *-osus* op. Marouzeau zegt, dat de adjectiva op *-osus* een vulgair karakter hebben⁴⁷⁾. We zouden liever spreken van expressief karakter, daar ze ook zeer veel in niet vulgaire poëzie voorkomen; vanwege hun expressiviteit kunnen ze, zoowel in de omgangstaal als in de dichtertaal, bestaansgrond hebben⁴⁸⁾.

De volgende adjectiva op *-osus* gebruikt Phaedrus: ramosus (I, 12, 5); dolosus (I, 13, 11; II, 4, 17; App. 24, 6); verbosus (I, 14, 4; II, prol. 13); rugosus (I, 24, 4); generosus (I, 29, 9); formosus (I, 3, 7; III, 4, 6; III, 8, 6; IV, 5, 4; V, 1, 18; App. 6, 2); insidiosus (II, 4, 9); saetosus (II, 4, 12); odiosus (II, 5, 4; App. 24, 1); nemorosus (II, 8, 1); fastidiosus (III, prol. 23); otiosus (III, 7, 14); periculosus (III, 10, 1; V, 4, 8); fabulosus (III, 10, 7); copiosus (IV, 9, 7; IV, 24, 21; IV, ep. 2); pretiosus (IV, 22, 11); curiosus (IV, 22, 12); gloriosus (IV, 24, 11; App. 16, 2); studiosus (IV, 24, 14); comosus (V, 8, 2); cariosus (V, 10, 5); scopulosus (App. 20, 2); pilosus (App. 20, 3).

Hoewel onze fabeldichter dus blijkbaar graag deze adjectiva op *-osus* gebruikt, houdt hij zich weer stipt aan den bestaanden woordenschat: alle adjectiva zijn reeds in 't klassieke Latijn gebruikelijk, behalve comosus⁴⁹⁾.

Deminutiva van het adiectivum vinden we slechts enkelen: auritulus (I, 11, 6); pusillus (IV, 2, 4); parvulus (V, 3, 3); vetulus (App. 10, 6);

⁴⁶⁾ Bertschinger, o. c. p. 19 sq.

⁴⁷⁾ Marouzeau, *Traité de stylistique* ... etc. p. 173 sq.

⁴⁸⁾ H. H. Janssen, *De kenmerken der Romeinsche Dichtertaal*, Rede, Nijmegen 1941, p. 36.

⁴⁹⁾ Paucker, *Vorarbeiten*, II, p. 35.

meliusculus⁵⁰) (App. 15, 7); bellus (App. 12, 3). Paucker noemt auritulus de eenige innovatie⁵¹).

b. *Comparativi*. Bijzonder veel bezigt Phaedrus den adverbialen vorm van den comparativus op -ius. Van de 99 met het suffix -ior gevormde comparativi (plus, minus, magis e.d. lieten we buiten beschouwing), verschijnen er 42 in hun adverbialen vorm. Op het veelvuldig gebruik van validius komen we nog terug bij het onderzoek naar popularismen in Phaedrus' fabels. Opmerkelijk is, dat Phaedrus validius en eveneens de andere adverbiale comparativi van meer dan drie lettergrepen vrijwel steeds op het eind van het vers plaatst: diutius (I, 2, 16); validius (I, 19, 8; I, 24, 9; III, 11, 4; III, 16, 6; IV, ep. 9; App. 3, 13); facilius (I, 20, 4; IV, 22, 3); diligentius (III, 10, 23); maturius (III, 19, 2); superius (IV, 25, 2); similis (V, 5, 34); instructius (App. 2, 2); slechts een enkele maal vinden we dit soort vormen *niet* aan het verseinde: facilius (III, 7, 13); diutius (III, epil. 14); utilius (IV, 13, 1; App. 6, 1); celerius (III, epil. 14; App. 8, 28). De uitgang -ius, met zijn korte voorlaatste lettergreep, is uitermate geschikt voor het verseinde van den jambischen senarius. We kunnen dan ook met vrij groote waarschijnlijkheid metrische behoefte als reden voor het herhaalde gebruik van den adverbialen vorm, althans van langere comparativi, vaststellen.

c. *Flexie-uitgangen*. De oorspronkelijke uitgang -ere voor den derden persoon pluralis van het perfectum, volgens Löfstedt een element van de poëtisch verheven taal⁵²), bezigt Phaedrus regelmatig. Zoo treffen we bij hem aan: petiere (I, 2, 11); misere (I, 2, 22); fuere (I, 5, 4); sustulere (I, 6, 4); coepere (I, 20, 5; II, 2, 7); periere (I, 20, 6); videre (III, 2, 3); misere (III, 2, 6); petiere (III, 10, 39); haesere (IV, 6, 8); misere (IV, 18, 1); rapuere (V, 4, 9); venere (V, 5, 7); finxere (V, 8, 7); fuere (App. 11, 5); sonuere (App. 12, 3).

Wellicht heeft ook bij de keuze van deze vormen de metrische behoefte een rol gespeeld: van de zeventien gevallen zijn er tien, waarbij de slot-e geelideerd wordt vóór een volgenden klinker, zooals b.v. videre agrestes (III, 2, 3).

Den naar analogie van his, illis e.d. gevormden dativus van het relativum quis i.p.v. quibus⁵³) treffen we driemaal aan (III, 13, 11; V, 1, 9; App. 7, 2). Löfstedt zegt, dat quis i.p.v. quibus een poëtisch-archaische

⁵⁰) Het comparatief-deminutivum is een element uit de omgangstaal. Cf. J. Hofmann, *Lateinische Umgangssprache*², Heidelberg 1936, p. 140. Cf. Stolz Leumann, o.c. p. 216, 4.

⁵¹) Paucker, *Vorarbeiten* II, p. 40.

⁵²) E. Löfstedt, *Philol. Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala 1911, p. 36 sqq. Cf. E. Löfstedt, *Syntactica* II, Lund, 1933, p. 295. Over het verschijnsel: Stolz Leumann, o.c. p. 338.

⁵³) Cf. Stolz-Leumann, p. 287.

kleur geeft⁵⁴). Eveneens een archaische tint heeft de genetivus pluralis op -um van de o-stammen. We vinden bij Phaedrus: deum (IV, 11, 5 en 12; IV, 1, 9; IV, 24, 11), en Graium et barbarum (IV, 7, 11). In dit laatste voorbeeld is het archaïsme, bij de nabootsing van hoogdravende taal, zeker bewust gebruikt. In V, 6, 5 staat de genetivus superum. Opvallend dus, dat Phaedrus dezen ouden vorm gaarne gebruikt, wanneer hij spreekt over goden; hij wil dus waarschijnlijk een plechtige sfeer scheppen.

Normaal kunnen we noemen het gebruik, dat Phaedrus maakt van het verkorte *plusquamperfectum*: violarat (I, 27, 4); negarat (III, 16, 19); ligarant (IV, 6, 6); promorat (IV, 25, 27); recitarat (App. 7, 1); compilarant (App. 13, 6); comprobarant (App. 14, 33).

Tenslotte vinden we, behalve enkele zeer gebruikelijke verkortingen als postularunt (III, 10, 34); superasse (App. 11, 9); vindicasti (App. 8, 31); nog den dativus *mi i.p.v. mihi* (App. 9, 12).

d. *Praefixen*. Wat bij Phaedrus zeer in 't oog springt, is het bijzonder veelvuldig gebruik van composita, waar hij met het simplex had kunnen volstaan, of waar tenminste door het praefix slechts een zeer gering betekenisverschil wordt veroorzaakt. Deze frequentie van composita is karakteristiek voor de omgangstaal⁵⁵). Phaedrus heeft vooral voorkeur voor verba samengesteld met het praefix *com-* (*con-*). Enkele voorbeelden.

I, 15, 1	In principatu commutando civium;
I, 27, 10	Qui concupisti subito regales opes;
II, 5, 15	alveolo coepit ligneo conspargere;
II, 9, 2	servomque collocarunt aeterna in basi;
IV, 8, 7	omne adsuevi ferrum quae conrodere;
IV, 24, 13	reges commemoras et matronarum oscula.

Verba, samengesteld met meerdere praefixen, zooals *supereminere*, *superimponere*, komen bij Phaedrus niet voor⁵⁶).

Ook bij de composita geldt weer dat, hoe frequent ze bij Phaedrus ook zijn, hij zich meestal houdt aan den woordenschat, eigen aan het klassiek Latijn. Paucker vindt slechts drie uitzonderingen: *concacare* (IV, 18, 11); *degrunnire* (V, 5, 27); en *perpastus* (III, 7, 2)⁵⁷).

Samengestelde substantiva of adjectiva vinden we slechts zeer weinig: *laniger* (I, 1, 5); *semianimus* (I, 9, 8); *lanifica* (IV, 5, 5); *pedisequos* (IV, 5, 36); *semisomnus* (IV, 16, 11).

⁵⁴) Löfstedt, *Syntactica* II, p. 285.

⁵⁵) C. Grandgent, *An Introduction to vulgar latin*, Boston, New York 1907, p. 14. Cf. Marouzeau, o. c. p. 123 sq.

⁵⁶) Cf. Causeret, o. c. p. 30.

⁵⁷) Paucker, *Vorarbeiten* II, p. 55, 56, 58.

§ 2. Beteekenis van het woord.

a. *Abstracta*. Sinds Augustus neemt het gebruik van abstracta sterk toe⁵⁸⁾. Dat Phaedrus een voorliefde heeft voor abstracta, gevormd met het suffix *-(i)tas*, is boven reeds gezegd⁵⁹⁾. Hij gebruikt de abstracta soms op merkwaardige wijze; wil hij bijvoorbeeld zeggen: *praedam leo improbus abstulit*, dan schrijft hij eenvoudig: *praedam improbitas abstulit* (I, 5, 11). Enkele voorbeelden:

I, 2, 2	<i>procax libertas civitatem miscuit.</i>
II, 4, 26	<i>documentum habere hinc stulta credulitas potest.</i>
II, 6, 3	<i>vis et nequitia quicquid oppugnant, ruit.</i>
III, 5, 9	<i>sed spes fefellit impudentem audaciam.</i>
IV, prol. 15	<i>hunc obrectare si volet malignitas;</i>
V, prol. 8, sq.	<i>adeo fucatae plus vetustati favet / Invidia mordax quam bonis praesentibus.</i>
App. 5, 17	<i>consulto involvit veritatem antiquitas.</i>

Dit verschijnsel is wel te verklaren door het feit, dat de ezel, de leeuw enz. voor Phaedrus geen concrete wezens zijn, maar bepaalde begrippen (domheid, heerschappij) vertegenwoordigen. Hierdoor wordt natuurlijk het gebruik van abstracta bevorderd.

Twee andere factoren, welke de frequentie der abstracta zeker ten deele kunnen veroorzaakt hebben, zijn de *brevitas* en de *variatio*.

Bovendien is het bij deze wijze van uitdrukken mogelijk, nog een *epithon* bij het abstractum te voegen, en zoo den zin nog *praegnanter* te maken: *stulta credulitas, procax libertas, impudentem audaciam, invidia mordax*.

Overigens is reeds door anderen op Phaedrus' gebruik van abstracta, om iets concreets uit te drukken, gewezen. Von Sassen oordeelt, dat de abstracta „*sermonem reddunt ieunum atque humilem*”⁶⁰⁾. Causeret zegt „*pro concretis abstracta nomina frequentius insolentiusque adhibet*”⁶¹⁾. En in de litteratuurgeschiedenis van Schanz wordt het groot aantal abstracta bij Phaedrus beschouwd als een symptoom van de „*sinkende Latinität*”⁶²⁾.

b. *Metaphora*. Een verschijnsel, dat nauw met het vorige samenhangt, is het gebruik van *metaphora*: eigenschappen, eigen aan levende wezens, worden op het levenloze ding overgedragen: *liberis paludibus* (I, 2, 10);

⁵⁸⁾ Schmalz-Hofmann, p. 790 sq.

⁵⁹⁾ Cf. p. 83 sq.

⁶⁰⁾ o. c. p. 49.

⁶¹⁾ o. c. p. 39.

⁶²⁾ Schanz-Hosius o. c. p. 454.

tristem servitutem (I, 2, 6) ; avidis dentibus (I, 13, 11) ; maligna suspicio (III 10, 36) ; improbo dente (IV, 8, 1) ; saevis tempestatibus (IV, 17, 3) ; inliberali hospitio (App. 3, 1-2) en vele andere voorbeelden.

Ook vinden we adjectiva, waarbij eigenschappen van levenloze dingen op andere levenloze dingen worden overgedragen : arida sede (I, 6, 8) ; alapam gravem (V, 3, 2) etc.

c. Vinden we bij Phaedrus ook *semantische innovaties* ? Reeds herhaaldelijk zagen we, dat Phaedrus' woordkeus zelden afwijkt van het Latijn van de klassieke periode. Wel geeft hij sommige woorden een nieuwe beteekenis. Zoo de *substantiva* res (i. p. v. fabula) I, 13, 13 (hoewel hac re in dit verband ook eenvoudig „hierdoor" kan beteekenen) ; I, 27, 1 ; artes (i. p. v. Musae) III, prol. 19 ; contubernium (van dieren) II, 4, 4 ; cortex (voor de schaal van een schildpad) II, 6, 12. Bij de *adjectiva* vonden we gemmeus (III, 18, 8) ; in de beteekenis „als edelsteen flonkerend" ; v. Sassen noemt nog necopinus in de beteekenis „niets vermoedend" (I, 9, 6)⁶³), maar deze beteekenis heeft necopinus ook reeds bij Ovidius⁶⁴). Ook contumax verschijnt volgens v. Sassen in een nieuwe beteekenis, namelijk onbuigzaam, gezegd van de vijl (IV, 8, 5)⁶⁵). De vijl wordt hier echter sprekend ten tooneele gevoerd met de woorden : illa contra contumax. Contumax heeft o.i. hier veeleer de normale beteekenis „trotsch, stuursch". In nieuwe beteekenis gebruikte *verba* zijn recolere (opnieuw bezoeken) I, 18, 1 ; dedicare librum (Prol. III, 30) ; extundere (in de beteekenis „een gat slaan") I, 21, 9⁶⁶).

Von Sassen vermeldt enkele woordcombinaties, die voor het eerst bij Phaedrus in deze beteekenis voorkomen : repulsam sentire (I, 3, 16) ; onus naturae deponere (I, 18, 5) ; premente partu (App. 17, 1) ; vagitus cieo (App. 3, 12) ; soluto pectore (III, prol. 9) ; poenas oppetere (III, 16, 2) ; apertum pignus (V, 5, 37) ; curatio venit ad sanitatem (V, 7, 12) ; aevum ducere (I, 31, 7) ; vacare (= reddere tempora) alicui (III, prol. 12) ; mendacium limare (III, 10, 49) ; facere partes facinoris (App. 16, 7)⁶⁷) ; fauce improba incitatus (I, 1, 3-4) ; iugum flagello temperat (III, 6, 6) ; fatale exilium (II, 9, 18). Van innovaties zal men hier wel niet kunnen spreken ; vele van deze combinaties liggen zoo voor de hand, dat ze hoogstwaarschijnlijk reeds in het gesproken Latijn leefden.

§ 3. Keuze van het woord.

a. *Variatio*. Von Sassen noemt de varietas sermonis een van de belangrijkste „virtutes" van Phaedrus' stijl⁶⁸). Ook Causeret zegt, nadat hij

⁶³) o. c. p. 43.

⁶⁴) Ovid. Met. XII, 596.

⁶⁵) o. c. p. 43.

⁶⁶) ibid.

⁶⁷) Dit is de lezing van de handschriften N en V. Postgate emendeert, „partes funeris".

⁶⁸) o. c. p. 11.

eerst de brevis van Phaedrus geroemd heeft, „non minorem dat operam ut, si res eadem saepius iteranda sit, variis eam vocabulis enuntiet”⁶⁹).

Een duidelijk voorbeeld van dit streven naar variatio levert II, 4, waar de dierenjongen zes verschillende benamingen dragen: fetum (3); progenies (10); nati (13); grex tener (14); proles (19); catuli (24). Ook I, 4 geeft een sterk voorbeeld; het stuk vleesch wordt hier achtereenvolgens carnem (2), praedam (4) en cibum (6) genoemd.

We vinden deze variatio niet alleen bij substantiva; ook bij verba past Phaedrus dit beginsel toe, b.v. I, 12, 1 contemnere, I, 12, 6 vituperare, I, 12, 14 despicere. En in IV, 5 vinden we vijf synoniemen voor „geven”: distribuere (9); seponere (21); dare (35); assignare (37); donare (39).

Eveneens bij coniuncties treffen we dit principe aan:

I, 2, 7 non quia crudelis ille, sed quoniam....

I, 8, 2-3 primum quoniam indignos adiuvat,
impune abire deinde quia iam non potest.

Op de verscheidenheid in vraagpartikels bij Phaedrus wees Brodmuehler⁷⁰).

Maar er zijn nog meer verschijnselen, waaruit Phaedrus' streven naar verscheidenheid duidelijk blijkt. Zoo zien we, dat hij, om een fabel in te leiden, of om na de fabel den overgang te vormen naar het epimythium, telkens met zorg een andere formule gebruikt.

Aan het begin: I, 3, 3 Aesopus nobis hoc exemplum prodidit; I, 5, 2 testatur haec fabella propositum meum; I, 7, 3 hoc illis dictum est quibus....; I, 9, 2.... paucis ostendamus versibus; I, 10, 3 hoc adtestatur brevis Aesopi fabula; I, 12, 2... testis haec narratio est; I, 15, 3 id esse verum parva haec fabella indicat; I, 19, 2... versus subiecti monent; I, 26, 2... fabella admonet; I, 27, 1 Haec res avaris esse conveniens potest; II, 2, 2... nempe exemplis discimus; III, 3, 3... notescet quae nunc primum fabella mea; III, 8, 1 Praecepto monitus...; IV, 8, 2 hoc argumento se describi...

Aan het eind: I, 1, 14 Haec propter illos scripta est homines fabula; I, 14, 17 Hoc pertinere vere ad illos dixerim; I, 22, 10 Hoc in se dictum debent illi agnoscere; II, 1, 11 Exemplum egregie prorsus et laudabile; II, 4, 26 documentum habere hinc... potest; II, 7, 13 Hoc argumento...; II, 8, 27. Haec significat fabula; III, 1, 7 Hoc quo pertineat...; III, 6, 10 Hac derideri fabula... potest; III, 10, 54 Hoc admonere... potest; III, 14, 12 Sic...; III, 17, 13... fabella admonet; IV, 3, 6 adscribere hoc debebunt exemplum sibi; IV, 4, 12 Haec... admonebit fabula; IV, 7, 25

⁶⁹) o. c. p. 8.

⁷⁰) P. Brodmuehler, De particulis interrogativis nonnullorum scriptorum aetatis argenteae. Diss. Bonn, Köln 1914, p. 40.

Hoc illis dictumst ; IV, 11, 14 Quot res contineat hoc argumentum utiles ; IV, 16, 7 Hoc argumentum monet ut . . . ; IV, 23, 2 Hoc scriptum est tibi, qui . . . ; IV, 24, 23 Fabella talis hominum discernit notas ; V, 2, 14 Illi adsignari debet haec narratio ; V, 3, 11 Hoc argumento . . . ; V, 9, 5 . . . sibi dici putet.

Met hoe minutieuze zorg varieert hier Phaedrus deze formules ! Wanneer Phaedrus, over zijn fabels sprekend, het woord cura gebruikt, behoeven we dit waarlijk niet, zooals von Sassen doet, met beteekenisverschuiving door „werk” te vertalen ⁷¹⁾ ; uit détails als het hierboven behandelde, blijkt, dat de verzorging van den stijl voor Phaedrus van primair belang was. Des te bitterder voor hem, wanneer zijn kunstig afgewerkte stukjes niet gewaardeerd werden :

si Livor obtrectare curam voluerit (II, 9, 10).

Hier curam door „werk” vertalen, ontnemt o.i. aan dit vers de kracht.

Dat we in de Appendix geen enkele fabel vinden, waarin zich een dergelijke formule voordoet, behoeft niet te verwonderen ; we zagen immers, dat in de Appendix geen pro- en epimythia voorkomen.

Ook bij bepaalde situaties, die in de primitieve intrigues van het dierenleven aan de orde van den dag zijn, zien we Phaedrus zeer varieerende uitdrukkingswijzen bezigen :

Voor het begrip „DOODEN” vonden we :

lacerare (I, 1, 13) ; interficere (I, 9, 7) ; leto dare (I, 22, 9) ; obterere (I, 30, 10) ; deicere (II, 1, 1) ; opprimere (II, 4, 10) ; occidere (II, 8, 26) ; trucidare, necare (III, 2, 13) ; pectus transigere (III, 10, 27) ; morte ulcisci (V, 3, 4) ; iugulare (V, 4, 6).

Voor het begrip „OP ETEN” :

corripere dente aspero (I, 2, 25) ; devorare (I, 8, 4) ; comesse (I, 13, 4) ; rapere avidis dentibus (I, 13, 11) ; frui (I, 22, 6) ; rodere (I, 22, 7) ; gustare (I, 26, 6) ; satiari (I, 26, 9) ; escam carpere (I, 28, 4) ; vesci (I, 31, 11) ; esca se explere (II, 4, 19) ; venter impletur (III, 7, 24) ; sumere (IV, 3, 4).

Voor het begrip „ZIEN” :

videre (I, 4, 3) ; invidere (I, 13, 5) ⁷²⁾ ; prospicere (I, 17, 8) ; conspiciere (I, 24, 2) ; intueri (I, 30, 2) ; respicere (II, 5, 10) ; aspicere (III, 7, 15) ; inspicere (III, 8, 5) ; cernere (IV, 2, 18).

Voor het begrip „KLAGEN” :

queri (I, 1, 7) ; flere (I, 2, 6) ; maerere (I, 3, 10) ; clamorem tollere

⁷¹⁾ Von Sassen, o. c. p. 43.

⁷²⁾ Een conjectuur van Postgate.

(I, 6, 4) ; flatus edere graves (I, 9, 3) ; questu vano clamitare (I, 9, 7) ; ingemiscere (I, 13, 12) ; gemitus ciere (I, 18, 3) ; ad querellam reccidere (III, 18, 15) ; gemitum exprimere (IV, 20, 22) ; gemere (V, 7, 10).

„SPREKEN” (ter inleiding van oratio recta) wordt ofwel geheel weggelaten, ofwel op zeer uiteenlopende wijze uitgedrukt :

inquit (I, 1, 5) ; contra (I, 1, 6) ; ait (I, 1, 10) ; respondit (I, 1, 11) ; tum quidam (I, 3, 12) ; sic est locutus (I, 4, 6) ; dixisse fertur (I, 10, 8) ; tunc ille (I, 11, 12) ; edidisse vocem hanc dicitur (I, 12, 12) ; sic coepit loqui (I, 13, 5) ; haec edidit (I, 14, 13) ; negabat (I, 15, 9) ; dixit (I, 17, 5) ; at ille (I, 21, 10) ; sic . . . : (I, 25, 6) ; sic locutam (volucrum) accepimus (I, 26, 11) ; fertur locutus (I, 27, 9). Al deze verschillende formules treffen we dus alleen al in het eerste boek aan ! Verder nog : sic iocata est (II, 5, 23) ; quaesivit (III, 4, 3) ; sic prosecutus (III, 5, 4) ; talem rettulit sententiam (III, 13, 13) ; hoc locuti sunt modo (IV, 1, 9) ; sic locutus traditur (IV, 4, 6) ; vocem misit (IV, 11, 4) ; exposuit (IV, 15, 2) ; voces resolvit (App. 6, 6) ⁷³⁾.

Hiertegenover staat, dat Phaedrus enkele woorden en formules steeds opnieuw zonder eenige afwisseling gebruikt. Als voorbeeld hiervan zagen we in het 1e Hoofdstuk *improbis* (*improbitas*) ; *Martialis* reeds merkte het telkens terugkeeren van dit woord op. Een ander voorbeeld levert de omschrijving van het *perfectum historicum* door *coepi* met den *infinitivus*, eveneens, tot eentonig worden toe, door Phaedrus veel gebruikt ⁷⁴⁾.

b. Graecismen. We vinden bij Phaedrus de volgende graecismen : *antidotum* (I, 14, 3) ; *apotheca* (IV, 5, 25) ; *aulaeum* (V, 7, 23) ; *basis* (II, 9, 2) ; *cadus* (IV, 5, 25) ; *calamus* (IV, 2, 2) ; *camara* (IV, 25, 28) ; *cathedra* (III, 8, 4) ; *chorus* (V, 7, 25) ; *cinaedus* (V, 1, 15) ; *cithara* (III, 16, 12) ; *cothurnus* (IV, 7, 5) ; *gymnicus* (App. 11, 1) ; *gyrus* (III, epil. 25) ; *melos* (III, 18, 11) ; *moecha* (IV, 5, 42) ; *nectar* (III, 16, 13) ; *pegma* (V, 7, 7) ; *pelagius* (IV, 22, 7) ; *petra* (App. 20, 2) ; *scaena* (V, 5, 13) ; *sophus* (III, 14, 9 e.a.) ; *scyphus* (I, 14, 7) ; *smaragdus* (III, 18, 7) ; *strophae* (I, 14, 4) ; *theatrum* (V, 7, 21) ; *tribas* (IV, 15, 1) ; *thesaurus* (I, 27, 3) ; *tripus* (App. 6, 4) ; *toxicum* (I, 14, 8) ; *tympanum* (IV, 1, 7) ; *tyrannus* (I, 2, 5) ; *xystus* (II, 5, 18) ; *zona* (IV, 22, 11).

Opvallend hierbij is, dat bijna geen van deze graecismen voorkomt in de eigenlijke fabels ; 17 zijn te vinden in *narratiunculae* ; 4 in *chreiai* en *diatriben* ; 5 in inleidingen tot fabels (*calamus*, *tyrannus*), in *epilogen*, of in zeker door Phaedrus zelf verzonnen stukjes (*basis*, *cothurnus*, *gyrus*).

Uit het voorkomen van grieksche woorden in deze laatste groep, blijkt wel, dat Phaedrus *niet* bij de *anecdotes* met het verhaal ook grieksch

⁷³⁾ Een opvallend groot aantal afwisselende uitdrukkingen dus in het eerste boek.

⁷⁴⁾ Cf. p. 107 sq.

taalgoed overnam; hij gebruikt ook graecismen wanneer hij zonder bron werkt. Mogen we wellicht concludeeren tot een tendens naar purisme bij het weergeven van de fabels van Aesopus, terwijl anderzijds de grieksche uitdrukkingen zoo gewoon waren, dat ze, wanneer Phaedrus er niet speciaal op lette graecismen te vermijden, als het ware vanzelf naar voren kwamen? Een parallel zou hier te trekken zijn met Cicero, die in zijn vertaling van Aratos minder graecismen toeliet dan in zijn eigen gedichten⁷⁵). Of het gebruik van sommige graecismen als een element uit de omgangstaal kan beschouwd worden, zullen we nog in onze beschouwing over de taal van Phaedrus bespreken.

c. *Neologismen*. Terloops hadden we reeds gelegenheid erop te wijzen, dat Phaedrus zeer weinig nieuwe woorden gebruikt. De eenige woorden, die hij voor het eerst gebruikt, zijn: *de substantiva* ardalio (II, 5, 1); alapa (II, 5, 25); consiliator (II, 6, 2); potrix (IV, 5, 25); derisus (V, 7, 3); terraneola (App. 30, 1); *de adjectiva* auritulus (I, 11, 6); vulpinus (I, 28, 3); nocivus (I, 29, 3); *de adverbia* irate (IV, 24, 25); fracte (App. 8, 2); *het verbum* degrunnire (V, 5, 27). Woorden als alapa, ardalio, terraneola zijn zeker geen innovaties van Phaedrus, al is hij de eerste, bij wien we deze woorden aantreffen. Ze waren zeker al vóór Phaedrus in de omgangstaal gebruikelijk. Gezien het grootte aantal woorden met het suffix -(t)or of -(t)rix dat Phaedrus gebruikt, mogen we misschien wel consiliator en potrix neologismen noemen. En het is niet uitgesloten, dat de dichter, om afwisseling te brengen in de diernamen, de adjectiva vulpinus en auritulus bedacht.

d. *Archaismen*⁷⁶). Den ouden vorm quaeso vinden we zesmaal (I, 1, 7; I, 15, 7; I, 22, 2; III, prol. 10; III, 7, 4; III, 9, 6). Een locativus vadi vinden we I, 2, 14. In IV, 5, 10 staat de oude vorm ni i.p.v. nisi: ni data possideant. Waarschijnlijk kunnen we dit met een gerust hart een opzettelijk archaïsme noemen: het betreft hier immers een formule uit een testament. IV, 6, 13 staat minuta plebes i.p.v. plebs; quom i.p.v. cum komt tweemaal voor (III, prol. 61; IV, 24, 16). App. 8, 13 zien we den genetivus Romani imperi. Ook dit mag men onder archaïsmen rekenen⁷⁷).

Over den ouden genetivus pluralis van de o-stammen op -um spraken we reeds. Kroll noemt tenslotte nog de archaïsche vormen diutius (I, 2, 16); relicuis (I, 31, 13); revertier (IV, 18, 14)⁷⁸).

⁷⁵) A. Cordier, Études sur le vocabulaire épique dans l'„Énéide”. Contribution à une histoire de la langue épique de Livius Andronicus à Virgile, Paris 1939, p. 120.

⁷⁶) Over archaïsmen als element van de dichtertaal cf. H. H. Janssen, o. c. p. 30 sq. Cf. Havet, Phaedr. fab. p. 211, 219.

⁷⁷) Cf. Stolz-Leumann, p. 268.

⁷⁸) W. Kroll, Studien zum Verständnis der römischen Literatur, Stuttgart 1924, p. 254.

e. *Popularismen*. Populaire taalelementen vinden we bij Phaedrus tamelijk veel, en het verschijnsel is min of meer inhaerent aan het populaire genre van de fabel. Aan het eind van dit hoofdstuk zullen we een apart gedeelte aan dezen belangrijken factor in Phaedrus' taaleigen wijden.

f. *Expressieve woorden*. Dat Phaedrus expressieve woorden gebruikt, is niets bijzonders; iedere dichter doet dit. We zagen trouwens reeds meerdere voorbeelden hiervan; de adjectiva op -osus zijn expressief, terwijl natuurlijk bij het gebruik van neologismen, archaïsmen en de poëtische graecismen de bedoeling ten grondslag ligt, woorden te kiezen, die afwijken van het gewone, en zoo de taal te verrijken.

Von Sassen wijdt meerdere pagina's aan het onderzoek naar woorden en uitdrukkingen van Phaedrus, die een poëtische kleur hebben, en hij bewijst met vele citaten, dat veel van die woorden reeds bij de Augusteïsche dichters te vinden zijn ⁷⁹⁾. We achten ons dan ook, met een verwijzing naar von Sassen's onderzoek, ontslagen van den plicht om te vermelden waar Phaedrus duidelijk dichtertaal gebruikt. Een uitzondering zouden we hierbij willen maken voor het gebruik van epitheta, dat juist voor een fabeldichter van zooveel belang is, en juist door Phaedrus met zooveel raffinement wordt toegepast, dat we, wanneer we dit onbesproken lieten, een onvolledig beeld van onzen dichter zouden geven.

Want in het vinden van passende epitheta is Phaedrus een meester. Ook hier opereert hij met groote zorgvuldigheid, de epitheta zoo kiezend, dat we als het ware met één slag de handelende personen voor oogen zien. Pavidum genus (I, 2, 15) gezegd van de kikkers, laniger (I, 1, 6) van het schaap, dat elders patiens ovis iniuriae heet (I, 5, 3), auritulus (I, 11, 6) van den ezel, zijn ware juweeltjes. Goed is ook de tegenstelling in III, 7, 2 cani perpasto macie confectus lupus; fuci inertes (III, 13, 2) en dolosa vulpes (I, 13, 11) zijn staaltjes van weloverwogen en zeer geslaagde keuze van epitheta. Ook menschen krijgen typeerende adjectiva bij zich: nocturnus fur (I, 23, 3), dominus qui centum oculos habet (II, 8, 18). En met enkele rake epitheta zijn de drie dochters van den overleden vader geteekend:

unam formosam et oculis venantem viros,
at alteram lanificam et frugi rusticam,
devotam vino tertiam et turpissimam (IV, 5, 4-5).

Aesopus heet in III, 3, 14 naris emunctae senex.

Ook levenlooze dingen zijn soms door een enkel adjectief scherp geschetst, b.v. ramosa cornua, gezegd van het hert (I, 12, 5); of fulmineis dentibus spumans venit aper (I, 21, 5).

⁷⁹⁾ Von Sassen, o. c. p. 16 sqq.

§ 4. Verschillende verschijnselen.

a. *Figuren van het substantivum.*

Poëtische pluralis⁸⁰). De pluralis van concreta: lymphae (I, 4, 3); silvae (II, 1, 10); aurae (II, 6, 7); reliquiae (III, 1, 6); regna (IV, 7, 13); freta (IV, 7, 14); terrae (IV, 23, 1); aquae (App. 5, 10). De pluralis van abstracta: haustus (I, 1, 8); fletus (I, 9, 3); mala, fata (passim); gemitus (I, 18, 3); blanditiae (I, 19, 1); preces (I, 19, 6); divitiae (I, 27, 5); casus (II, 7, 10); fraudes (III, 10, 53); lusus (III, 14, 12); cantus (III, 16, 11); argutiae (IV, ep. 3); flatus (V, 7, 14); vagitus (App. 3, 12).

Merkwaardig is hierbij, dat Phaedrus nooit abstracta i. p. v. concreta in den pluralis gebruikt; in den singularis, zooals we zagen, zeer veel.

Singularis i. p. v. pluralis. fauce (in de abstracte beteekenis vraatzucht, I, 1, 3); fauce (concreet I, 8, 4); celeritate pinnae (I, 31, 4); error (II, prol. 3); dum capiat aurem (II, prol. 6); Luculli manu (II, 5, 9); naris emunctae senex (III, 3, 14); improbo dente (IV, 8, 1); plaudit inludens eques (V, 7, 33); callida manu (App. 4, 9); calce et cornu (App. 10, 11).

b. *Figuren van het adjectivum.*

Gesubstantiveerd adjectivum. Bijzonder dikwijls gebruikt Phaedrus de adjectiva absoluut, vooral in den pluralis⁸¹). Alleen al in het eerste boek vinden we: innocentes (I, 1, 15); insueti (I, 2, 8); improbi (I, 8, 1); indigni (I, 8, 2); noti, ignoti (I, 11, 2); pauperes (I, 15, 2); mendaces (I, 17, 1); mortales (I, 20, 2); ignavi (I, 21, 2); imprudentes (I, 22, 12); stulti (I, 23, 1); periti (I, 23, 2); avari (I, 27, 1); sublimes, humiles (I, 28, 1); stulti (I, 29, 1); humiles, potentes (I, 30, 1). De genoemde plaatsen bevinden zich zonder uitzondering aan het begin of aan het einde van de fabels, in de pro- en epimythia. Al brengt Phaedrus in de woorden variatie genoeg, het procédé is hier wel met zoo'n een-tonige gelijkmatigheid doorgevoerd, dat het voor een dichter, die elders zorgvuldig herhaling vermijdt, wel wat vreemd aandoet. Wat het verschijnsel zelf betreft, dit houdt ongetwijfeld weer verband met Phaedrus' streven naar korthed; improbi vervult dan de functie van „improbi homines”.

Von Sassen zegt, dat gesubstantiveerde adjectiva bij Phaedrus zelden in den singularis voorkomen⁸²). Toch noteeren we de volgende adjectiva singularia, absoluut gebruikt: laniger (I, 1, 6); potens (I, 5, 1); virtutis expers (I, 11, 1); liberalis (I, 23, 1); inops, potens (I, 24, 1); improbus

⁸⁰) Janssen, o. c. p. 20 sqq.

⁸¹) Von Sassen, o. c. p. 51 sqq.; Causeret, o. c. p. 42.

⁸²) l. c.

(II, 1, 4); maleficus (II, 3, 2); ditis (II, 7, 8); usu peritus (III, 3, 1); dives et potens (III, 5, 6); amans (III, 10, 16); quidam improbus (III, 11, 1); garrula (III, 16, 10); garrulus (III, 19, 7); molestus ille (III, 19, 10); occupatus (III, 19, 12); senio debilis (III, Ep. 16); innocens (III, ep. 23); impius (IV, 7, 20); barbatus (IV, 9, 10); bonus (IV, 11, 21); calvus (V, 3, 1); rusticus (V, 5, 22, 29, 35); maligna (App. 1, 3); sapiens, rudis (App. 5, 18); locuples (App. 14, 2); pauper (App. 14, 11); festinans (App. 21, 12). Bepaald zeldzaam is het verschijnsel dus niet!

Hypallage. Hiervan merken we de volgende voorbeelden op:

- I, 2, 10 Ranae vagantes liberis paludibus;
- II, 3, 1 laceratus quidam morsu vehementis canis;
- II, 8, 2 ut venatorum effugeret instantem necem;
- IV, 7, 5 et in coturnis prodit Aesopus novis;
- IV, 24, 8 et matronarum casta delibo oscula.

Prolepsis. Voorbeelden van prolepsis zijn:

- I, 4, 5 verum *decepta* aviditas . . . amisit.
- III, 6, 7 et lora ⁸³⁾ frenis continet *spumantibus*;
- III, 18, 8 pictisque plumis *gemmeam* caudam explicas;
- IV, 25, 21 magno apparatu *laeta* resonabat domus.

c. Andere figuren.

Hysteron proteron treffen we aan, waar Phaedrus zegt:

- II, 8, 6-7 infelix, ultro qui ad necem cucurreris,
 hominumque tecto spiritum commiseris;
- IV, prol. 18-19 vestras in chartas verba transfertis mea,
 dignumque longa iudicatis memoria.

Onder de verschillende soorten metonymia, welke men bij Phaedrus kan vinden, dienen de volgende te worden opgemerkt:

Abstract voor concreet: I, 8, 6 . . . ut illud extraherent malum;
de stof voor hetgeen ervan gemaakt is:

V, prol. 6 si marmori adscripserunt Phaxitelen suo.

Maar deze figuur komt slechts zelden voor, evenals de synecdoche, waarvan met moeite enkele gevallen zijn aan te wijzen:

- II, 8, 7 hominumque tecto spiritum commiseris;
- III, prol. 16 intrare . . . Musarum *limen* . . .;
- IV, 7, 9 . . . fabricasset Argus opere Palladio *ratem*.

⁸³⁾ De codices N en V lezen ora. Handhaaft men deze lezing, dan is hier sprake van hypallage.

Uitdrukkingen als deze echter hebben zich zoo'n vaste plaats in de poëzie verworven, dat men nauwelijks nog van een stijlfiguur spreken kan. Veeleer is het juist, hierin elementen te zien van de collectieve dichtertaal.

Over de *woordspeling* tenslotte spraken we reeds in de paragraaf over Phaëdrus den humorist.

C. STIJLELEMENTEN VAN SYNTACTISCHEN AARD.

a. *Gebruik van het syntactisch teken.* Dichters gebruiken, in het algemeen, zoo min mogelijk die soort termen, welke slechts een grammaticale rol vervullen; „mere grammatical machinery” wordt door hen vermeden ⁸⁴).

Reeds eerder maakte men Phaëdrus het verwijt, dat hij in zijn gedichten veel dergelijke uitdrukkingen gebruikt, die meer aan proza dan aan poëzie doen denken. Von Sassen valt over uitdrukkingen als: *hoc pertinet ad; ad perniciem devocare* ⁸⁵).

Hier volgen nog enkele voorbeelden van soortgelijke, aan proza herinnerende, zinswendingen. We zien hierin het opmerkelijke verschijnsel, dat een dichter, die zich laat voorstaan op zijn „brevitas”, soms haast geheele verzen met nietszeggende woorden vult. De „cura”, aan zijn gedichten besteed, heeft Phaëdrus niet weerhouden om, wellicht onder dwang van het metrum, lapmiddelen te gebruiken.

I, 3, 12	tum quidam ex illis quos prius despexerat;
I, 15, 9-10Ergo quid refert mea cui serviam....”;
III, Prol. 27	sed iam, „quodcumque fuerit” (ut dixit Sinon);
III, 9, 5	ex populo sic nescioquis ut fieri solet...;
III, 12, 6	ego quod te inveni, potior cui multo est cibus.

Praeposities. Wat betreft het al of niet gebruiken van praeposities kregen we het volgende resultaat: De praepositie *in* als antwoord op de vraag „waar”? werd in het

1e boek	12 ×	weggelaten,	9 ×	gebruikt;
2e boek	5 ×	„	3 ×	„
3e boek	3 ×	„	11 ×	„
4e boek	6 ×	„	9 ×	„
5e boek	—		6 ×	„
Appendix	6 ×	„	14 ×	„

⁸⁴) Cf. Sturtevant, *Class. Weekly* XV, p. 73 sqq.

⁸⁵) o. c. p. 8.

Wat de praeposities van *scheiding* aangaat, vonden we de scheiding uitgedrukt in het

1e boek	6 ×	zonder ab, ex, de,	3 ×	met ab, ex, de;
2e boek	1 ×	„ „	4 ×	„ „
3e boek	2 ×	„ „	1 ×	„ „
4e boek	3 ×	„ „	—	
5e boek	—	„ „	1 ×	„ „
Append. 1	×	„ „	9 ×	„ „

Na niet overdrachtelijk gebruikte werkwoorden, die met een praepositie zijn samengesteld, vinden we bij Phaedrus dikwijls niet die praepositie herhaald, maar eenvoudig den dativus, zelfs al is er sprake van een „mutatio locorum” ⁸⁶⁾. Om enkele voorbeelden te noemen :

- I, 26, 8 huic rostrum inserens ;
 III, 5, 2 Aesopo quidam petulans lapidem impegerat ;
 III, 13, 9 alvos accipite et ceris opus infundite ;
 IV, 10, 1 Peras imposuit Iuppiter nobis duas ;
 App. 4, 16 Igitur fornaci pariter duo signa intulit.

b. Ellipsen ⁸⁷⁾.

inquit, *ait*, *e. d.* In het eerste boek vinden we 15 × de ellipse van *inquit*, etc. (I, 1, 16 ; I, 3, 12 ; I, 9, 8 ; I, 11, 12 ; I, 15, 7 en 9 ; I, 16, 4 ; I, 21, 10 ; I, 25, 6 en 7 ; I, 29, 7 en 10 ; I, 30, 4 ; I, 31, 6 en 13).

In het tweede boek treffen we drie gevallen aan (II, 3, 4 ; II, 6, 7 ; II, 8, 5).

In het derde boek komt dit verschijnsel 7 maal voor (III, 1, 4 ; III, 2, 17 ; III, 7, 4 ; III, 7, 7 ; III, 9, 5 ; III, 17, 8 en 10). Als bijzonderheid kan hierbij vermeld worden, dat de geheele dialoog, welke tusschen hond en wolf plaats heeft (vanaf III, 7, 7), de langste dialoog uit het heele fabelboek, door Phaedrus verteld wordt zonder gebruikmaking van *ait*, *inquit*, *e. d.*, op één uitzondering na : III, 7, 26, waar *inquit* staat. Hetzelfde geldt voor III, 15, waar alleen in vers 2 *inquit* gebruikt wordt.

Het vierde boek levert zeven gevallen (IV, 4, 10 ; 5, 29 ; 9, 7 ; 11, 4 ; 20, 5 ; 20, 12 ; 22, 12). In het, korte, vijfde boek vinden we deze *omissio* vijf maal (V, 1, 14 ; 2, 7 ; 3, 3 ; 5, 37 ; 10, 7). In de Appendix tenslotte is zestien maal *inquit* weggelaten (App. I, 3, 8, 9 en 20 ; 9, 9-10 ; 11, 4 ; 15, 5-9 ; 18, 3 ; 24, 1 ; 26, 2 en 5 ; 27, 4 ; 29, 1). Phaedrus maakt dus nogal veelvuldig gebruik van deze ellipse. Zeer zeker heeft de *variatio* hierbij een rol gespeeld, met name in de fabels, waarin veel dialoog voor-

⁸⁶⁾ Cf. Causeret, o. c. p. 56.

⁸⁷⁾ Cf. Löfstedt, *Syntactica* II, p. 233 sqq.

komt, als III, 7 en III, 15. Herhaald inquit of ait zou hier storend werken, te meer, daar het dierengesprek veelal bestaat uit zeer korte alledaagsche zinnestels, b.v. „Unde hoc amice“, „Nil est“, „Dic sodes, tamen“⁸⁸⁾.

Vormen van esse. De ellipse van vormen van esse vinden we in het eerste boek negen maal (I, 11, 13; 14, 12; 15, 8; 22, 10; 26, 1-2 en 11; 27, 9; 28, 7). In het tweede boek eenmaal (II, 7, 11). In het derde boek tien maal (III, prol. 48 en 51; 3, 8; 4, 5; 8, 6; 10, 4; 10, 16; 10, 46; 19, 11; epil. 20). Het vierde boek biedt zes gevallen (IV, 2, 8; 4, 6; 11, 17; 18, 26; 21, 5; 25, 14). Driemaal vinden we ellipse van dit type in het vijfde boek (V, 5, 24 en 34-35; 7, 21). In de Appendix vonden we het verschijnsel niet.

Totaal dus 29 maal. Van deze 29 gevallen zijn er 17, waar esse als hulpwerkwoord bij den infinitivus perf. pass. of futuri is weggelaten. Vijfmaal ontbreekt esse als zelfstandig gebruikt verbum. Vijfmaal als deel van de gerundivum constructie. Eenmaal ontbreekt est (III, 10, 4), terwijl de omissio van niet-praesentische vormen van esse, door Schmalz Hofmann „im wesentlichen künstlich und dichterisch“ genoemd⁸⁹⁾, slechts eenmaal voorkomt (I, 28, 7).

Op twee na al deze omissiones betreffen dus den infinitivus-vorm; al is deze omissio in het latijn zeer normaal, het is mogelijk, dat Phaedrus dezen vorm speciaal vermijdt, omdat hij in den jambischen senarius niet bijzonder goed past.

c. Gebruik van conjuncties. Zelden laat Phaedrus *ut* weg.

I, 18, 4	vir est hortatus corpus lecto reciperet;
III, prol. 2	vaces oportet;
III, prol. 64	reddas iudicium peto;
V, 2, 6	curabo sentiat;
App. 16, 3	moneo praecaveas dolum.

Volgens Riemann is in *curabo sentiat* sprake van omgangstaal⁹⁰⁾. Maar de finale zin zonder *ut* is reeds in het klassiek latijn geen zeldzaamheid⁹¹⁾.

Simul i.p.v. simul ac. Het gebruik van *simul i.p.v. simul ac* treffen we reeds bij Terentius. Het komt vooral in de poëtische taal voor⁹²⁾. Phaedrus kent het verschijnsel ook: II, 4, 14 nam *simul exieris pastum*;

⁸⁸⁾ Ph., III, 7, 17.

⁸⁹⁾ Schmalz Hofmann, o. c. p. 625.

⁹⁰⁾ O. Riemann, *Syntaxe latine* ⁷ 1935, p. 360, noot 1.

⁹¹⁾ J. Woltjer, *Latijnsche grammatica* ⁴, Groningen 1924, p. 353.

⁹²⁾ Schmalz-Hofmann, o. c. p. 759.

III, 10, 29 simul adspexit filium; III, 14, 3 quod sensit simul; III, 16, 6 simul gaudebat vocem laudari suam; IV, 5, 10-11 simul / habere res desierint quas acceperint; IV, 20, 5 hunc simul adspexit; V, 5, 19 simul nihil est repertum.

Alles samen blijkt, dat bij Phaedrus betrekkelijk dikwijls een syntactisch teken of een verbum werd weggelaten. Als oorzaken hiervan zagen we *variatio* (bij *inquit*), *metrische behoefte* (bij *esse*) en streven naar poëtische elementen (*simul*). Er is nauwelijks reden om de *brevitas* voor de ellipsen bij Phaedrus aansprakelijk te stellen.

d. Syntactische doubletten.

Adjectivum i. p. v. genetivus. In de plaats van een genetivus als „bellum Iugurthae” kan ook een afgeleid adjectivum de rol van dezen genetivus overnemen: bellum Iugurthinum⁹³). Dit soort *denominativa* is bij Phaedrus schaarsch vertegenwoordigd. Slechts een enkele maal vinden we een dergelijken vorm: II, 5, 8 Misenensem villam; II, 5, 13 linteo Pelusio; III, prol. 17 Pierio iugo; IV, 22, 8 Cia insula; IV, prol. 11 Aesopias (fabulas).

Merkwaardig is, dat we in IV, 7, 6-16, waar Phaedrus de hoogdravende taal der tragici nabootst, plotseling drie gevallen van dit verschijnsel ontmoeten: IV, 7, 7 bipenni Thessala; IV, 7, 9 opere Palladio; IV, 7, 16 caede patria. Als wij nu Löfstedt hooren zeggen „eine in der Volkssprache tief wurzelnde Eigenthümlichkeit, die nicht ausschliesslich, aber doch vorzugsweise bei gewissen wichtigen, naheliegenden, oft vertrauten, oft aber auch besonders verehrten Personsbegriffen zum Vorschein kommt”⁹⁴), dan mogen we Phaedrus’ gebruik van dit verschijnsel in IV, 7 misschien zoo interpreteren, dat het voor hem zeer poëtisch was en alleen in een min of meer plechtige passage (in casu de caricatuur daarvan) thuis hoort. Een interpretatie, die ook het gebruik van het *denominativum* in II, 5, de anecdote over Tiberius, verklaart.

Pluralis auctoris. Hiervan vinden we slechts enkele voorbeelden: (I, prol. 7; II, 9, 12; III, ep. 8; IV, 21, 8).

e. Constructie van den zin.

Parataxe en hypotaxe. Een verschijnsel, dat zeker bijdraagt tot het bereiken van de *brevitas* is de *parataxe*. Soms plaatst Phaedrus twee zinnen, die met elkaar in temporeel, causaal of ander verband staan, zonder partikel naast elkaar.

Temporeele zin: III, 2, 7 nox insecuta est, abeunt securi domum;

App. 3, 11 volat Mercurius: intro redeunt mulieres;

⁹³) Schmalz-Hofmann, p. 371, 454; Cf. J. Schrijnen-Ch. Mohrmann, Studien zur Syntax der Briefen des Hl. Cyprian I, Noviom. 1936, p. 89 sqq.

⁹⁴) Löfstedt, Komm. zur Peregrinatio, p. 78. Cf. id. Syntactica I, Lund 1928, p. 97.

Concessieve zin : III, 16, 6 *rogata est ut taceret. multo validius clamare occipit.*

In deze voorbeelden staan dus zinnen, waarvan de gedachtengang gesubordineerd is, los naast elkaar. Wat meer frequent is, is, dat zinnen, die gecoördineerd zijn, zonder copulativum (et, sed, etc.) naast elkaar worden geplaatst (asyndeton).

Grensgevallen zijn zinnen, die denkbaar zijn als concessieve en eveneens als met tegenstellend partikel gecoördineerde zinnen zooals :

App. 18, 10 *emerui libertatem, canus servio.*

Zuiver asyndeton zien we :

IV, 5, 13 sqq. *Athenas rumor implet. mater sedula iuris peritos consulit ; nemo expedit, quo pacto etc.*

IV, 18, 20 sq. *mandata dant ; legati mittuntur ; statim abeunt ; rogantes aditum continuo impetrant.*

IV, 25, 19 sq. *promisit. rediit hora dicta, recubuit. splendebat hilare poculis convivium.*

App. 8, 6, sq. *factum rumor dissipat ; arguitur miles, rapitur in praetorium.*

Verdere gevallen van asyndeton vinden we nog II, 4, 1-3 ; II, 5, 2-4 ; II, 8, 11-14 ; III, prol. 10-13 ; id. 41-42 ; III, 2, 12-14 ; III, 7, 21-22 ; III, 10, 26-27 ; III, 17, 2-4 ; IV, 5, 21-26 ; IV, 24, 5-8.

Hiertegenover staan slechts enkele voorbeelden van polysyndeton :

I, 5, 3 *vacca et capella et patiens ovis iniuriae.*

I, 25, 2 *et perdunt operam et deridentur turpiter.*

Verder III, prol. 58-59 ; III, 8, 12-13 ; IV, 5, 34-35 ; id. 38-39 ; App. 8, 5.

D. STIJLMIDDELEN BIJ DEN OPBOUW VAN DEN ZIN.

a. *Herhalingen.* Dikwijls herhaalt Phaedrus hetzelfde *partikel* in het begin van parallelle zinsleden :

III, 10, 24 *dum* quaerunt lumen, *dum* concursant familia ;

III, 10, 57 *aut* gratiae subscribit *aut* odio suo ;

III, ep. 26 decerne *quod* religio, *quod* patitur fides.

IV, prol. 17 mihi parta est laus *quod* tu, *quod* similes tui . . . ;

III, prol. 52 *si* Phryx Aesopus potuit, *si* Anacharsis Scythes.

Ook *pronomina* worden dikwijls op deze manier herhaald.

In IV, 20, 19 sqq. vertoont het herhaalde pronomen variatie in flexievormen :

*qui ture superos, ipsum te fraudes cibo,
 qui tristis audis musicum citharae sonum,
 quem tibi arum macerat iucunditas,
 obsoniorum pretia cui genitum exprimunt,
 qui, dum . . . etc.*

III, 2, 3-4 *alii fustes congerunt, / alii onerant saxis ;*
 id. 17 sq. *. . . . memini quis me saxo petierit,
 quis panem dederit.*

Behalve bij partikels en pronomina treffen we deze herhalingen echter zeer zelden aan. We vonden nog slechts drie voorbeelden.

Herhaling van verbum III, 18, 6 :

sed forma vincis, vincis magnitudine ;

herhaling van adjectiva V, 7, 36 sq.

*. . . . ligato crure nivea fascia,
 niveisque tunicis, niveis etiam calceis ;*

herhaling van participium : App. 6, 16 sq.

*Haec elocuta concidit virgo furens,
 furens profecto : nam quae dixit perdidit.*

Dat bij dit laatste voorbeeld van een gewild procédé sprake is, blijkt uit de plaatsing van het herhaalde woord aan het einde van het vers en aan het begin van het volgende.

b. Tegenstellingen. Een der middelen, waarmee Phaedrus verscheidenheid in zijn zinnen brengt, is het doen uitkomen van tegenstellingen. Vooral ontmoeten we deze tegenstellingen in de pro- en epimythia.

- I, 11, 3 *ignotos fallit, notis est derisui ;*
- I, 23, 1-2 *Repente liberalis stultis gratus est,
 verum peritis inritos tendit dolos.*
- I, 27, 3 *. . . . et qui humiles nati dici locupletes student ;*
- I, 30, 1 *Humiles laborant ubi potentes dissident ;*
- II, 9, 4 *nec generi tribui sed virtuti gloriam ;*
- III, 4, 6-7 *quando et formosos saepe inveni pessimos,
 et turpi facie multos cognovi optimos.*

Graag brengt Phaedrus ook de antithetische begrippen bij elkaar :

- I, 2, 29-30 *„Quia noluitis vestrum ferre” inquit „bonum,
 malum perferte”.*
- I, 29, 1-2 *Plerumque stulti, risum dum captant levem,
 gravi destringunt alios contumelia.*

De woorden, waarin de tegenstelling ligt, zijn in deze beide voorbeelden geplaatst aan het eind van het vers en aan het begin van het volgende ; duidelijk blijkt dus weer het bewust ingrijpen van den stylist.

III, 9, 6 *„Quaeso tam angustam, talis vir, ponis domum ?”*

I, 24, 1 *Inops, potentem dum vult imitari, perit.*

c. *Woordschikking.* Vaak zien we, dat het eerste woord, waarmee Phaedrus de narratio inzet, den hoofdpersoon van het verhaal aanduidt.

b.v. I, 2, 10 *Ranae, vagantes liberis paludibus;*

I, 4, 2 *Canis per flumen carnem cum ferret natans.*

Zoo ook bij het begin van de narratio in boek I, fabel 10, 15, 16 en 19; boek II, fabel 4, 5 en 7; boek III, fabel 1, 2, 6, 7, 10, 11, 13, 18; boek IV, fabel 4, 18, 20, 22, 24; boek V, fabel 1, 7 en 10; Appendix, fabel 1, 3, 5, 7, 8, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30.

Opvallend is het groote aantal fabels, waarbij zich dit verschijnsel voordoet in de Appendix; wellicht een gevolg van Perotti's bewerking.

Ook aan het eind van den versregel, die de narratio inluit, plaatst Phaedrus soms het woord, waar nadruk op valt. Om ons bij die gevallen te beperken, waarbij dit woord den hoofdpersoon noemt:

I, 11, 3 *Venari asello comite cum vellet leo;*

I, 20, 3 *Corium depressum in fluvio viderunt canes;*

III, 9, 2 *Cum parvas aedes sibi fundasset Socrates;*

IV, 2, 3 *Caelo receptus propter virtutem Hercules;*

App. 26, 1 *Cum se sequentem celeri pede fugeret lupus.*

Von Sassen merkte op, dat Phaedrus zelden van de *logische woordvolgorde* afwijkt⁹⁵). Dit is zeker niet juist. Het aantal versregels, waarin de volgorde, waarschijnlijk uit metrischen dwang, geweld wordt aangedaan, is legio. Om slechts enkele sterke staaltjes te noemen:

I, 14, 7-8 *....fusa dein simulans aqua*

illius se miscere antidoto toxicum;

III, prol. 10-11 *(legesne, quaeso, potius viles nenias),*

impendas curam quam rei domesticae;

V, 4, 1 *Quidam, immolasset verrem cum sancto Herculi.*

Voor de *chiastische woordplaatsing* heeft Phaedrus een bijzonder zwak. Alleen al in het 1e boek valt het volgende uitzonderlijk groote aantal gevallen te registreeren.

I, 2, 2-3 *procax libertas civitatem miscuit,*

frenumque solvit pristinum licentia.

29-30 *„Quia nolulistis vestrum ferre... bonum,
malum perferte”.*

I, 3, 1-2 *Ne gloriari libeat alienis bonis,*

suoque potius habitu vitam degere.

I, 4, 1 *amittit merito proprium qui alienum adpetit.*

⁹⁵) o. c. p. 9.

Verder I, 8, 2-3; I, 10, 2; I, 12, 14-15; I, 13, 6-7; I, 14, 15-16; I, 17, 4-5; I, 27, 2; *ibid.* 11; I, 28, 10; I, 30, 7.

Ook in de andere boeken echter komt chiasmus overvloedig voor: II, prol. 14-15; II, 1, 12; II, 4, 21-22; II, 5, 19; II, 9, 5-6; — III, prol. 12, 13, 52, 57, 58; III, 2, 3-4; III, 7, 2 en 19; III, 8, 2-3; III, 9, 3; III, 10, 3-4; III, 12, 2; III, 14, 10-11; III, 16, 19; III, 18, 6 en 11-12; III, ep. 7 en 14. — IV, prol. 7-8 en 13; IV, 5, 41; IV, 20, 10 en 19; IV, 21, 8; IV, 23, 4; IV, 24, 6 en 9. — V, prol. 6-7; V, 5, 28; V, 10, 9. — App. 2, 6; App. 3, 3-4; App. 5, 18; App. 6, 10; *ibid.* 13; App. 8, 2; App. 18, 6; App. 30, 9.

Maar ook het tegenovergestelde verschijnsel, de *anaphora*, treffen we, zij het in bescheidener mate dan het voorafgaande, aan:

I, prol. 3-4 *quod risum movet,*

et quod prudenti vitam consilio monet.

I, 7, 3-4 *Hoc illis dictum est quibus honorem et gloriam*

Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.

Verdere voorbeelden: I, 4, 6-7; I, 9, 1; I, 11, 2; I, 16, 2; I, 31, 2; II, 2, 10; II, 5, 10; II, 7, 2-3. — III, 4, 6-7; III, 6, 6-7; III, 10, 45. — IV, 4, 10-11; IV, 5, 21 *sqq.*; *ibid.* 34 *sqq.*; IV, 16, 8; V, 2, 15; V, 8, 2. — App. 2, 5; App. 6, 8; *ibid.* 11, 12 en 15; App. 24, 5-6.

Na dit ietwat monotoon stylistisch onderzoek zou men misschien een conclusie uit de gevonden gegevens verwachten. Het leek ons echter beter, deze conclusie uit te stellen tot na de behandeling van een taalkundig aspect van Phaëdrus' fabelboek, dat van het grootste belang is, een onderzoek namelijk naar elementen uit de omgangstaal in het werk van onzen dichter.

II. DE TAAL VAN PHAEDRUS' FABELS

De fabel is een literatuurggenre, waarbij men uit den aard der zaak verwacht, elementen uit de omgangstaal te zullen aantreffen. Immers, op de eerste plaats zijn fabels populaire vertelsels, welke een zeer uitgebreid en zeer gemêleerd publiek bereiken. Wanneer nu deze fabels steeds opnieuw, ook in de lagere volksklassen, van mond tot mond worden overgeleverd, kan het niet uitblijven, dat in de fabeltraditie — en tengevolge hiervan ook in de schriftelijke notatie van deze fabeltraditie — populaire taalelementen terecht komen.

Een tweede factor, waarom men *a priori* popularismen in fabeltaal kan verwachten, is gelegen in het feit, dat de meeste fabels een dialoog bevatten, dikwijls een dialoog tusschen verschillende dieren. Dät dieren gesprekken voeren, is een merkwaardigheid, welke de lezer bereid is op

den koop toe te nemen, omwille van het leerrijke karakter dezer gesprekken. Te veel echter zou van 's lezers fantasie geleverd worden, wanneer de dieren niet alleen zouden spreken, maar zelfs voor den dag zouden komen met klankvolle Vergiliaansche hexameters of met perioden, waar een rhetor van zou likkebaarden: ze zeggen eenvoudig wat ze te zeggen hebben, kort, en in een zeer alledaagsche taal.

Geeft dus het genre van de fabel reeds aanleiding om populaire elementen in de taal te verwachten, ook de persoon van den schrijver, een vrijgelatene van geringe afkomst, wekt soortgelijke verwachtingen.

Reeds herhaaldelijk heeft men op het populaire karakter van Phaedrus' taal gewezen, zij het soms slechts met een enkel woord. Bernhardy zegt: einer der wenigen Darsteller in dem uns nicht sehr zugänglichen sermo familiaris⁹⁶⁾. Von Sassen spreekt over vreemde vormingen in Phaedrus' taal en noemt in dit verband den sermo cotidianus⁹⁷⁾. Ook Thiele spreekt van sermo cotidianus bij Phaedrus⁹⁸⁾. Bertschinger is de eenige auteur, die dieper op deze kwestie ingaat en de — volgens hem — vulgaire elementen verzamelt.

A. Morphologische popularismen.

Op het gebied van de morphologie levert Phaedrus slechts weinig materiaal, dat van populaire herkomst is.

gruis i. p. v. grus. Phaedr. I, 8, 7⁹⁹⁾.

De Appendix Probi 128 zegt: grus non gruis. Er is dus geen twijfel mogelijk: het door Phaedrus gebruikte „gruis” was een vulgaire vorm. Wanneer men het woord in het verband van den geheelen versregel ziet:

tandem persuasa est iureiurando gruis,

dan lijkt het waarschijnlijk, dat Phaedrus hier den populaireren vorm heeft gekozen, omdat deze door het metrum wordt geëischt. In de recensie, welke Kroll in de Glotta schreef, naar aanleiding van Bertschinger's boek, wordt dezen schrijver verweten, dat hij te weinig rekening heeft gehouden met dit kiezen van populaire vormingen uit metrische behoefte. Hierbij wijst Kroll o.a. op gruis, dat z.i. metri causa gekozen werd¹⁰⁰⁾.

Recompositie. We vinden drie gevallen van recompositie: conspargere (II, 5, 15); consparsum (IV, 19, 4); impartiar (App. 1, 5). Bertschinger noemt nog adquaesivit (I, 14, 4)¹⁰¹⁾, maar de handschriften P en R geven hier adquisivit te lezen.

⁹⁶⁾ G. Bernhardy, Grundriss der römischen Literaturgeschichte⁵, Braunschweig 1872, p. 669.

⁹⁷⁾ o. c. p. 55.

⁹⁸⁾ G. Thiele, Wochenschrift für klassische Philol. 1912, col. 61.

⁹⁹⁾ Bertschinger, o. c. p. 7 sq.

¹⁰⁰⁾ W. Kroll, Glotta XIII, 1924, p. 282.

¹⁰¹⁾ Bertschinger, o. c. p. 10.

Recompositie is ongetwijfeld een verschijnsel met vulgair karakter¹⁰²), maar misschien moeten we aannemen, dat dit morphologisch vulgarisme niet door Phaedrus zelf, maar door een onnauwkeurig overschrijver in den tekst is gebracht; immers, naast het bovengenoemde conspargere vinden we dispersus (V, 5, 11), waar dus het vocalisme van het simplex wél aan verandering onderhevig was. Verder zien we discerpsit (App. 16, 7); compesceret (I, 2, 12); driemaal vinden we requiro, etc. Juist het feit, dat bij Phaedrus, die zoo bijzonder veel composita gebruikt, slechts de drie genoemde voorbeelden van recompositie te ontdekken zijn, doet de verklaring van foutief copieeren voor de hand liggen¹⁰³).

B. Syntactische popularismen

Duidelijker is de situatie op het gebied van de syntaxis. Zoowel bij het verbum als bij het nomen treffen we diverse verschijnselen aan, die bekend zijn uit de omgangstaal.

a. Verbum.

vescor met accusativus¹⁰⁴). Dit komt bij Phaedrus eenmaal voor: I, 31, 11 coepit vesci singulas.

Schmalz-Hofmann zegt hierover: het komt voor bij Accius, en later nog als archaische vorm¹⁰⁵). Van een populair karakter van deze constructie wordt hier niet gesproken; wél bij Riemann, die naar aanleiding van dit verschijnsel zegt: het bleef bewaard in de omgangstaal¹⁰⁶). Van den anderen kant vinden we vescor met accusativus ook daar, waar we overigens weinig of geen vulgaire elementen behoeven te zoeken. Zoo geeft Schmalz-Hofmann (l.c.) de volgende plaatsen: Sallustius, Hist. fragm. 38; Tibullus II, 5, 63; Tacitus, Agric. 28. Bij Phaedrus zijn we meer geneigd aan een minder verzorgde constructie dan aan een gewild archaïsme te denken.

coepi bij den infinitivus passivi i.p.v. coeptus sum. Lacerari coepit (I, 12, 11); ferricoepit (IV, 18, 6); desiderari coepit (V, 7, 14). Misschien ook flagitari coepit (I, 19, 8), hoewel de handschriften het omtrent dit woord niet eens zijn. Codex P geeft flagitare.

Bertschinger schrijft het verschijnsel toe aan den invloed van het vulgaire omschrijvende coepi¹⁰⁷). Dit lijkt niet onmogelijk, vooral omdat dit omschrijvende coepi, zooals we zullen zien, bij Phaedrus bijzonder frequent is.

¹⁰²) Grandgent, o. c. p. 15; ibid. p. 62.

¹⁰³) Cf. Bertschinger, o. c. p. 9.

¹⁰⁴) Cf. Bertschinger, o. c. p. 11.

¹⁰⁵) Schmalz-Hofmann, o. c. p. 435.

¹⁰⁶) O. Riemann, Syntaxe latine, Paris 1935, p. 69, 2.

¹⁰⁷) Bertschinger, o. c. p. 13.

Dat coepi bij de inf. pass. tot de omgangstaal behoort, blijkt duidelijk uit Rhet. ad Herennium IV, 10, 14, waar we lezen: ... quod ad infimum et quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: nam ut forte hic in balneas venit, coepit, postquam perfusus est, defricari.

„Verschoven” plusq. perf. en fut. exact. Dit is een verschijnsel, dat in de omgangstaal tot groote ontwikkeling gekomen is. De voor naamste reden hiervoor is wel de zwakke plaats, die het plusquamperfectum in het latijnsche verbaalsysteem inneemt. Het heeft alleen een functie in het systeem van de consecutio temporum, dat in de omgangstaal geenszins vaststaat. Daarvoor was de consecutio te moeilijk. Schmalz-Hofmann zegt, dat ook metrische behoefte de dichters ertoe kon brengen, voor het praeteritum den langeren vorm van het plusquamperfectum te kiezen ¹⁰⁸).

Bij Phaedrus vinden we dit procédé:

I, 2, 23	inutilis quoniam esset qui fuerat datus;
IV, 5, 15	quo pacto ni possideant quod fuerit datum;
ibid. 45	sic nulla possidebit quod fuerit datum;
IV, 18, 24	canes confusi, subitus quod fuerat fragor;
App. 14, 8	parum ampla in urbe visa quod fuerat domus.

Onmiddellijk valt op, dat fuerat of fuerit steeds op dezelfde plaats in het vers optreden. Metrische dwang zal dan ook wel niet vreemd zijn aan dit popularisme bij Phaedrus. De tendenzen van dichtertaal en omgangstaal hebben hier mogelijk beide invloed gehad. Ook valt op, dat het eenzijdigs vormen zijn van het zelfstandige verbum esse, anderzijds vormen van het omschreven plusquamperfectum passivi. Hier zette de verschuiving het eerst in. Vormen van het type „dixerat” zijn bij de gevonden gevallen niet aanwezig.

Omschrijving van het praeteritum door coepisse. Hier hebben we een constructie, welke Phaedrus zeer kwistig gebruikt, zooals Löfstedt reeds opmerkte, die in dit verband Phaedrus, Petronius, e.a. noemt ¹⁰⁹). Bertschinger noemt slechts enkele voorbeelden ¹¹⁰); we vinden de omschrijving in het Ie boek 13 maal; in het IIe boek 3 maal; in het IIIe boek tweemaal; in het IVe boek zesmaal; in het Ve boek driemaal; in de Appendix tweemaal. Een totaal dus van negenentwintig gevallen.

Wat den aard van het verschijnsel betreft: het is vooral gebruikelijk in de omgangstaal ¹¹¹). „Zeer veelvuldig in het laat-Latijn” aldus Löf-

¹⁰⁸) Schmalz-Hofmann o. c. p. 562.

¹⁰⁹) Löfstedt, Syntactica II, p. 451.

¹¹⁰) Bertschinger o. c. p. 17.

¹¹¹) Schmalz-Hofmann, o. c. p. 561.

stedt ¹¹²⁾). Volgens Bertschinger dient de omschrijving met coepisse „der behaglich breiten volksmässigen Erzählungsweise“ ¹¹³⁾).

Is er misschien voor de frequentie van het verschijnsel bij Phaedrus een speciale verklaring te vinden? Mogelijk hebben we hier te doen met een vaste formule ¹¹⁴⁾, welke bij het volk gebruikelijk was, wanneer men een verhaal vertelde. Uiteraard werden fabels herhaaldelijk oververteld, en zoo is het mogelijk, dat dergelijke formules — men denke hier vooral aan de op pag. 106 genoemde gevallen, waar coepi met den infinitivus passivi werd verbonden — mede in de fabeltraditie opgenomen en overgeleverd werden en hierin in groote massa vertegenwoordigd zijn geweest.

Opvallend is het in ieder geval, dat Phaedrus, die met zooveel accurate herhalingen vermijdt, niet schroomt om de constructie van coepi met den infinitivus uit den treure te herhalen.

Omschrijvingen met posse en esse.

Posse ter omschrijving van den conjunctivus is een verschijnsel, dat wellicht, evenals de omschrijving met debere, te verklaren is uit contaminatie ¹¹⁵⁾. We vinden slechts één voorbeeld hiervan:

III, epil. 5 habere ut possit i. p. v. ut habeat.

Uit den aard der zaak gaat Phaedrus, de man van de brevitās, zich niet aan omschrijvingen te buiten (met uitzondering van de omschrijving van het praeteritum door coepi). We vonden nog slechts één geval:

I, 27, 1 Haec res avaris esse conveniens potest.

Esse conveniens i. p. v. convenire mag zeker onder de popularismen gerekend worden. Neiging tot breedvoerigheid in de omgangstaal kan men hiervoor aansprakelijk stellen.

b. Het nomen.

alius met ablat. comparationis ¹¹⁶⁾). Deze constructie treffen we aan in III, prol. 41 quodsi accusator alius Seiano foret, een vers, waarover heel wat geschreven is; zoowel de vorm als de inhoud zijn niet geheel duidelijk. De meeste auteurs, welke zich met Phaedrus bezig houden, interpreteren dit vers als volgt: „maar indien een ander dan Sejanus mijn aanklager zou zijn”, hoewel er ook een meening bestaat, welke het bewuste vers wil vertaald zien: „maar indien een ander mijn aanklager bij Sejanus zou zijn”. In dat geval is er natuurlijk geen sprake van ablativus comparationis.

¹¹²⁾ Löfstedt, Kommentar etc. . . . p. 105.

¹¹³⁾ Bertschinger l. c.

¹¹⁴⁾ Cf. G. Thiele, Der lat. Aesop. . . . etc. p. CXII.

¹¹⁵⁾ Cf. Schrijnen-Mohrmann, Synt. Cypr. II, 47.

¹¹⁶⁾ Bertschinger, o. c. p. 11.

Alius met abl. comparationis komt verder nog voor bij Varro, Horatius (Epist. en Sat.); Cicero, Epist.; Seneca, Epist. en Apuleius, Metamorph.¹¹⁷). Het genre van al deze werken verraadt den aard van het verschijnsel: met name het voorkomen in brieven wijst op populair karakter.

Opvallend gebruik van den comparativus.

We spraken reeds over het groot aantal comparativi in adverbialen vorm. Was dit verschijnsel uitsluitend stylistisch van belang, ook taalkundig biedt het comparatief-gebruik bij Phaedrus een belangwekkend aspect: soms heeft de comparativus zijn vergrootende waarde verloren. En wanneer we Grandgent nu hooren zeggen: „The comparative came to be used for a superlative and also for a positive”¹¹⁸), meenen we, hoewel dit gebruik van de vergrootende trap reeds vrij vroeg in het Latijn optreedt¹¹⁹), en niet alleen in het populaire Latijn, dat bij Phaedrus wel degelijk van een popularisme gesproken kan worden. Men oordeele:

I, 2, 16	hoc mersum limo cum iaceret diutius;
I, 19, 8	hoc quoque consumpto flagitari validius (...coepit);
III, 10, 23	aetatem adultam servans diligentius;
III, 19, 2	parare cenam iussus est maturius;
II, ep. 2	esse videar ne tibi molestior;
App. 3, 12	id forte meretrix cum rideret validius;
App. 7, 4	„numquid tibi” inquit „visus sum superbior”.

Het materiaal spreekt voor zichzelf: een Cicero zou dit gebruik nooit op zulk een in 't oog springende wijze toelaten. In ander verband is er reeds op gewezen, dat Phaedrus deze vormen wellicht uit metrische behoefte gekozen heeft. Het suffix van den comparativus leent zich buitengewoon goed voor het slot van een jambisch vers.

Pronomen personale. De pronomina personalia ter aanduiding van het subject kwamen in de latere ontwikkeling van het Latijn steeds meer in zwang. Grandgent merkt op, dat het gebruik van ego en tu bij Petronius zeer gewoon is¹²⁰). Ook bij Phaedrus zien we sporen van dit vrijere gebruik van de pronomina personalia:

- III, 12, 6 ego quod te inveni, potior cui multo est cibus.

Hier is het gebruik van ego echter nog verantwoord: het drukt de tegenstelling uit, en staat tegenover quis pretii cupidus, twee regels te voren. Minder duidelijk is de tegenstelling reeds in

- App. 27, 5 ego te plurimi facio tamen.

¹¹⁷) Cf. Schmalz-Hofmann o. c. p. 426.

¹¹⁸) Grandgent, o. c. p. 33.

¹¹⁹) Schmalz-Hofmann, o. c. p. 465 sq.

¹²⁰) Grandgent, o. c. p. 34.

In App. 8, 8 sq. tune me commilito spoliare es ausus, is tune vanwege den bijzonderen nadruk geplaatst. Zoo ook III, 2, 18 vos timere absistite.

Maar er zijn ook gevallen, waar noch van tegenstelling, noch van nadruk sprake is :

- I, 5, 7 ego primam tollo ;
- IV, 25, 4 conferre nostris tu potes te laudibus ;
- V, 9, 4 ante hoc novi tu quam natus es ;
- App. 7, 7 „ego” inquit, „quod te laudas vehementer probo” ;
- App. 9, 12 licet horreum mi pateat, ego scalpam tamen.

In deze gevallen is o.i. het gebruik van het pronomen een element uit de omgangaal.

homo i. p. v. ille.

- II, 2, 7 capillos homini legere coepere invicem ;
- II, 5, 19 agnoscit hominem Caesar, remque intellegit ;
- IV, 22, 23 sq. veste nummis, familia
 hominem exornavit.

Bertschinger noemt als voorbeeld ook II, 1, 10 :

.... homini ut accessum daret ¹²¹⁾).

Maar hier treedt, in een dierfabel, een viator op, een mensch. Het mag ons dus niet verwonderen, wanneer hier van de twee hoofdfiguren uitdrukkelijk hun genus vermeld wordt „leo” en „homo”. Er behoeft in dit vers dan ook niet aan een populair homini i. p. v. illi gedacht te worden.

In de andere drie gevallen wel. Alleen zouden wij erop willen wijzen, dat wederom waarschijnlijk metrische dwang aansprakelijk te stellen is voor het gebruik van het popularisme. Althans in II, 5, 19 en IV, 22, 24. In het derde geval schreef Phaëdrus waarschijnlijk homini om de onwel-luidendheid te vermijden, welke capillos illi legere etc. zou veroorzaakt hebben.

c. *Praeposities.*

propter. Propter was het vulgaire woord, ob het litteraire woord ¹²²⁾. Tacitus en Amm. Marcellinus bijvoorbeeld gebruiken vrijwel uitsluitend ob, terwijl in de Vulgata en in de Mulomedicina Chironis propter veruit in de meerderheid is ¹²³⁾. Bij Phaëdrus komt de praepositie ob niet voor. Propter vinden we zesmaal (I, 1, 14 ; III, 17, 9 ; IV, 12, 3 ; App. 18, 14 ; App. 28, 6 ; App. 30, 9). Bovendien staat in III, 6, 8 quapropter, en in III, 10, 59 propterea.

de. We weerlegden reeds de meening van Bertschinger, die Praëdrus

¹²¹⁾ Cf. Bertschinger, o. c. p. 39.

¹²²⁾ Cf. Löfstedt, Kommentar etc., p. 219.

¹²³⁾ Wölfflin, Zu den lateinischen Kausalpartikeln, Arch. I, p. 161 sqq.

ervan betichtte, een voorliefde te hebben voor het vulgaire de. App. 8, 16 staat *unum de nostris*. Hoewel deze constructie frequent is in het laat-Latijn, is ook reeds bij Cicero de gewone constructie *unus de*, of *ex*.

C. Lexicologische popularismen

Veel duidelijk populaire woorden vinden we bij Phaedrus niet.

basium (V, 7, 28) wordt, volgens Bertschinger, door Vergilius en Horatius vermeden¹²⁴), het woord is wèl te vinden bij Petronius en Martialis.

ardalio (II, 5, 1). In 't klassieke Latijn komt dit woord niet voor; wel op een Pompejaansche inscriptie¹²⁵) en bij Martialis.

sed in de beteekenis „en wel” (IV, 19, 19). Volgens Löfstedt is dit een gebruik uit de omgangstaal¹²⁶).

Graecismen. Phaedrus gebruikt tamelijk veel woorden, ontleend aan het Grieksch. Een feit, dat zeer wel verklaarbaar is: niet, omdat Phaedrus een Griek was van geboorte (want daar hij zeer jong in Rome kwam, is zijn „moedertaal” toch het Latijn), maar omdat zijn bronnen uiteindelijk grieksch waren. Heel normaal dus, dat in de overlevering griekse elementen terecht kwamen. Dat de graecismen vooral in de anecdotes voorkomen, bewijst misschien, dat hij voor de eigenlijke fabels reeds een, — mogelijk in de rhetorenschool — in zuiver latijn vertaalden, tekst kende. Of is er sprake van purisme van Phaedrus, wanneer hij de stof van Aesopus bewerkt? (Cf. p. 93)

Kunnen we bij sommige graecismen van populaireren inslag spreken? Bertschinger meent van wel¹²⁷): hij wijst op het vulgaire karakter van *apotheca* (IV, 5, 25), *gyrus* (III, ep. 25), twee woorden die in de romaansche talen voortleefden, *pelagius* (IV, 22, 7), vooral gebruikt bij Varro en Plinius, *sophus* (III, 14, 9; IV, 17, 8), *strophae* (I, 14, 4), beide woorden ook voorkomend bij Martialis, en *toxicum* (I, 14, 8).

composita. Over de frequentie van *praeverbia* bij Phaedrus spraken we reeds eerder, en we voegden er toen bij, dat dit verschijnsel karakteristiek is voor het vulgair latijn.

Een populair karakter hebben ook nieuwe adjectiva, gevormd door middel van *praeverbia*. Zoo vinden we bij Phaedrus *perpastus* (III, 7, 2)¹²⁸).

¹²⁴) Bertschinger, o. c. p. 30.

¹²⁵) C. I. L. IV, suppl. 2, 4765.

¹²⁶) Löfstedt, *Kommentar* . . . etc. p. 179 sq.; Cf. Stolz-Leumann, p. 500.

¹²⁷) Bertschinger, o. c. p. 24 sqq.

¹²⁸) Cf. Paucker, *Vorarbeiten*, II, p. 58.

Ook over verschillende populaire vormingen met suffix werd boven reeds gesproken ¹²⁹⁾. In het algemeen kan men zeggen, dat in de vulgaire taal een streven merkbaar is naar vol-klinkende woorden om daarmee de zwakke en versleten woorden te vervangen ¹³⁰⁾. Als symptomen hiervan bij Phaedrus noemden we de frequentie van deminutiva, hoewel hierbij ook metrische behoefte en variatio een rol speelden. Zeker populair is het deminutivum van het adjectivum, dat we slechts eenmaal bij Phaedrus aantreffen: App. 15, 7 *meliusculus* ¹³¹⁾. De frequentie van woorden gevormd met -i(tas) en -(t)or verdient hierbij wellicht ook een plaats.

Zeer expressief zijn sommige met suffix gevormde adjectiva, bijvoorbeeld *gallinacius* (III, 12, 1); *meretricius* (App. 3, 4); *lecticarius* (App. 16, 1); *clitellarius* (App. 29, 7); *vulpinus* (I, 28, 3); *gemmeus* (III, 18, 8) en adjectiva op -osus, waarover we op pag. 85 spraken.

Men kan zoowel de dichtertaal als de omgangstaal aansprakelijk stellen voor het gebruik van woorden met groote expressiviteit; de tendenzen van beiden gaan hier parallel ¹³²⁾.

Een merkwaardig compositum tenslotte is het adverbium *subinde*. Dit komt bij Phaedrus tweemaal voor. In II, 8, 12 heeft het de beteekenis „onmiddellijk daarop”. Dit is de beteekenis welke ook in het klassieke Latijn bestond ¹³³⁾. Eerst wanneer *subinde* de beteekenis „dikwijls” heeft verkregen, welke voortleefde in de romaansche talen, mogen we het een popularisme noemen. Deze waarde nu heeft *subinde* in App. 18, 7:

subinde ad villam mittor sine viatico.

Uitingen, typeerend voor den populaireren dialoog. In Phaedrus' fabels komen herhaaldelijk dialogen voor. Welke elementen zijn in deze dialoogpartijen als typische uitingen van het alledaagsch gesprek te identificeeren?

interjecties. I, 1, 12 gebruikt Phaedrus *hercle*. Daartegenover staat vijfmaal *mehercules* (I, 25, 8; III, 5, 4; III, 17, 8; V, 5, 22; App. 12, 3). *Mehercules* was de meest populaire vorm ¹³⁴⁾.

heus vinden we I, 23, 5; II, 5, 21; III, 14, 6.

heia V, 6, 3.

en I, 9, 8; V, 5, 38; III, 11, 4.

¹²⁹⁾ Cf. p. 84 sqq.

¹³⁰⁾ Cf. Löfstedt, *Kommentar*, p. 68.

¹³¹⁾ Cf. J. Hofmann, *Lateinische Umgangssprache* ², Heidelberg 1936, p. 140.

¹³²⁾ Cf. Janssen, o. c. p. 36.

¹³³⁾ Schmalz-Hofmann, o. c. p. 540.

¹³⁴⁾ J. Hofmann, o. c. p. 29; Cf. Marouzeau, o. c. p. 173.

cedo V, 2, 6. Hofman zegt hierover dat het in hooge mate „affectisch” is ¹³⁵).

Al deze woorden zijn zeer zeker niet ontleend aan de litteraire taal; ze zijn ook niet „ontleend” aan de omgangstaal, het is de omgangstaal, die hier weergegeven wordt. Hetzelfde geldt voor de „gemechaniseerde vraagvormen” zooals Hofmann ze noemt: quaesio (I, 1, 7; I, 15, 7; III, prol. 10; III, 7, 4; III, 9, 6); quid ais (App. 8, 8) ¹³⁶; en voor uitdrukkingen als tanto melior (III, 5, 3); sodes (III, 7, 17; App. 9, 5), welke we ook in de dialogen van Plautus herhaaldelijk aantreffen.

Tenslotte zij nog gewezen op de vulgaire gewoonte om adverbia, die een intensiteitsnuance uitdrukken, in grooten getale te gebruiken ¹³⁷). Zoo vinden we bij Phaedrus pulchre ¹³⁸) (I, 10, 10; III, 13, 4; III, ep. 35; IV, 21, 6; IV, 22, 2; V, 10, 10); validius ¹³⁹) (hierover werd reeds het noodige gezegd); I, 19, 8; I, 24, 9; III, 11, 4; III, 16, 6; IV, ep. 9; App. 3, 13; male mulcatus ¹⁴⁰) (I, 3, 9); multum falleris ¹⁴¹) (I, 23, 6).

D. Oorzaken voor het gebruik van popularismen

Elementen uit de omgangstaal zijn dus ongetwijfeld in Phaedrus' fabelbundel aanwezig. Dit neemt echter niet weg, dat er bepaalde redenen kunnen bestaan hebben, waarom deze populaire vormen gebruikt werden. Inderdaad zagen we, dat Phaedrus dikwijls een speciale reden had om dit te doen.

1e. Er waren elementen, welke zich in de fabeltraditie een vaste plaats hadden veroverd. Het is waarschijnlijk, dat Phaedrus uit de fabeltraditie zekere vaste elementen overnam. We wezen op deze mogelijkheid bij de vertel-formule met coepi.

2e. Een enkele maal kan metrische behoefte aanleiding zijn om een vulgairen vorm of een vulgaire uitdrukking te gebruiken. Zoo zagen we gruis, het verschoven plusquamperfectum, het veelvuldig gebruik van den comparativus, homo i. p. v. ille, deminutiva.

3e. De voornaamste reden echter waarom Phaedrus popularismen gebruikt is van anderen aard. In het meerendeel van de fabels treffen we rechtstreekschen dialoog tusschen dieren aan. Om deze dierengesprekken eenigszins natuurlijk te houden — de πιθανότης eischte dit immers — is

¹³⁵) Hofmann, o. c. p. 32.

¹³⁶) Hofmann, o. c. p. 43 sq.

¹³⁷) Hofmann, o. c. p. 71 sqq.

¹³⁸) ibid. p. 71.

¹³⁹) E. Löfstedt, Kommentar zur Peregr. p. 36.

¹⁴⁰) Bertschinger, o. c. p. 37.

¹⁴¹) J. Hofmann, o. c. p. 77.

het gebruik van alledaagsche gesprektaal geboden. Het *litteraire genre* van de fabel is op zichzelf reeds afkeerig van de hoogere dichtertaal. Het voorkomen van populairismen in Phaedrus' fabels vindt dus niet alleen zijn oorzaak in de gebrekkige cultureele ontwikkeling of het lage sociale niveau van den dichter, heeft dus niet slechts een individueele oorzaak, maar ook een collectieve: het genre eischt een meer gewone taal.

Deze eisch van het genre kan natuurlijk alleen gelden voor de fabels zelf, *niet voor de pro- en epilogen*. En inderdaad, wanneer we de gevonden gegevens nogmaals de revue doen passeeren, dan bemerken we, dat slechts een hoogst enkele maal een popularisme in de pro- en epilogen voorkomt (b.v. quaeso III, prol. 10). Wannéér ze al voorkomen, zijn ze te verklaren uit metrischen dwang (*validius*), of het is een popularisme van twijfelachtig karakter (*gyrus*).

Dit verschil tusschen de fabels enerzijds, en de pro- en epilogen anderzijds, bevestigt dus onze boven ontwikkelde theorie dat het genre van de fabel hoofdoorzaak is voor het gebruik der popularismen.

Dát Phaedrus' taal popularismen vertoonde is niets nieuws; Bertschinger had dit reeds duidelijk bewezen. De voornaamste reden *waaróm* Phaedrus deze populaire elementen gebruikte, komt in zijn werk niet voldoende tot uiting.

CONCLUSIE

Nu we de stylistische eigenaardigheden van Phaedrus kennen, en aan de voornaamste taalkundige eigenaardigheid een beteekenis, eigen aan het fabelgenre, hebben kunnen hechten, durven we een samenvatting geven van de wijze, waarop Phaedrus de pen hanteert.

Vier eigenschappen treden voor ons duidelijk op den voorgrond.

a. *Kortheid*. Phaedrus zelf acht de *brevitas* zijn grootste verdienste. Wanneer we nu onze gegevens nog eens bezien, blijkt, dat er slechts weinig verschijnselen zijn, welke men aan streven naar gedrongenheid kan toeschrijven. Zeker, we zagen, dat de frequentie van abstracta op -(i)tas haar oorzaak in dit streven kan gevonden hebben; „*aviditas*” is dan de korte vorm voor *avidus homines*. We zagen, dat onze dichter bij den dialoog inquit en ait weglaat, dat bij hem ellipse van vormen van *esse* en *parataxe* voorkomt, maar deze symptomen zijn evengoed door andere tendenzen als door neiging tot *brevitas* te verklaren. Inderdaad, het heeft geen zin deze *brevitas* in details te gaan naspeuren; iedere fabel, bijna iedere versregel, is met een volstrekt minimum aan woorden gevormd, en wie willekeurig een bladzijde van het fabelboek openslaat, zal niet ontkomen aan den indruk van uiterste gedrongenheid, welke Phaedrus' taal geeft.

Causeret overdreef waarlijk niet al te veel, toen hij schreef: „ne unum quidem supervacaneum verbum possit eximi” ¹⁴²⁾).

b. Elegante eenvoud. Kortheid moge, vanuit het standpunt der rhetorenschool beschouwd, een verdienste zijn geweest, het is dit niet, wanneer niet andere factoren erbij komen. Kortheid zonder meer kan eenerzijds leiden tot onleesbaarheid (men denke aan het courantenverslag), anderzijds tot onbegrijpelijkheid (zooals dit bij een Persius het geval was). De groote verdienste van Phaedrus is, dat hij bij zijn kortheid zoo elegant en zoo duidelijk bleef. Hij vertelt met den grootsten eenvoud: nergens vindt men bizarre beelden, onverwachte gedachtenassociaties, zelden onnoodige bijzonderheden. Een bewijs voor den eenvoud van zijn taal is natuurlijk ook, dat hij in het algemeen, zooals we zagen, neologismen vermijdt. Van rhetorische bombast is geen sprake, behalve eenmaal in IV, 7, waar hij de opgeblazen stijl der tragedie bespot.

Typisch poëtische elementen zijn ook schaarsch, al wordt dit o.i. overdreven, wanneer men zegt, dat Phaedrus een prozaschrijver in versvorm is. We zagen immers, hoe kunstig Phaedrus de klankwerking tot haar volle recht laat komen, hoe hij typische elementen uit de dichtertaal gebruikt, zooals korte en verkorte flexievormen, poëtische pluralis, hoe meesterlijke epitheta hij soms voor zijn fabelfiguren weet te vinden.

c. Verscheidenheid. Al is Phaedrus' taal eenvoudig, dor is ze geenszins. Hiervoor zorgt de variatio, welke Phaedrus met veel ijver betracht. We noemen als bewijs hiervoor de variatie in woordkeus, de schier wonderbaarlijke wijze, waarop hij telkens nieuwe formules vindt om fabel en epimythium te verbinden, de verscheidenheid in woordfiguren, in tegenstellingen, in de woordschikking.

d. Zorgvuldigheid. Men kan Phaedrus een middelmatig dichter noemen, maar men moet bewondering hebben voor de minutieuze zorg, welke onze dichter aan zijn versjes besteedde. Deze kortheid, waarin toch het verhaal tot zijn recht komt, die bijna altijd rake toevoeging van epitheta, dit werken met de meest subtiele nuances bij de keuze van praefixen, de variatie in begin- en slotformules, de, zooals we zagen, bewuste aanpassing van den dialoog aan de alledaagsche gesprektaal, alles wijst op een zorgvuldigheid, die we zonder aarzeling zeldzaam durven noemen.

We zeiden op het eind van het vorige hoofdstuk, dat Phaedrus een dichter is zonder temperament, wiens gemoed geen moment aan den dag treedt. Deze conclusie vinden we bevestigd in Phaedrus' taal. De zorgvuldigheid verraadt, dat we hier niet met een geïnspireerde schepping, maar met nauwgezetten, veelal kunstigen, arbeid te doen hebben.

¹⁴²⁾ Causeret, o. c. p. 9.

Opmerkelijk is nog, dat de *variatio*, door Phaedrus in de eerste boeken zoo consequent toegepast, in latere boeken beslist minder wordt, terwijl ook eenige ellipsen in grooter aantal in het eerste boek voorkomen. Ook de „afwerking” van de fabels door *pro-* en *epimythia* is in het eerste boek het meest verzorgd. We zouden dus kunnen spreken van een mindere zorgvuldigheid in de latere boeken.

Pro- en epimythia. Wat de *affabulationes* betreft: hierin wijkt de taal beslist af van de rest van Phaedrus' werk. Telkens zien we dezelfde eigenaardigheden juist hier: de meeste van Phaedrus' abstracta staan in deze verzen, bijna ieder *epimythium* telt een of meer gesubstantiveerde adjectiva; in vrijwel ieder *pro-* en *epimythium* is een tegenstelling, al of niet in chiastischen vorm geplaatst, te vinden. Hartman, en voor hem reeds Bentley en de Mèril, zeggen, dat de *epimythia* later zijn bijgevoegd ¹⁴³⁾. We bespraken reeds verschillende motieven, welke we hebben, om, met Havet ¹⁴⁴⁾, te gelooven, dat de *epimythia* echt zijn. Dat, zooals we zoojuist zeiden, de taal van de *pro-* en *epimythia* afwijkt van de taal in de rest van Phaedrus' werk, is een gevolg van het speciale karakter, dat de *epimythia* nu eenmaal hebben: abstracta en gesubstantiveerde adjectiva vertegenwoordigen respectievelijk de ondeugd, en hen, die eraan laboreeren; tegenstelling en chiasme worden in de hand gewerkt door de steeds te voorschijn komende tegenstelling tusschen goed en kwaad. Overigens zijn kortheid, eenvoud, verscheidenheid en zorgvuldigheid ook voor de *affabulationes* karakteristiek, en er bestaat, ook op grond van stylistische overwegingen, geen reden om het auteurschap der *epimythia* aan Phaedrus te onzeggen.

De Appendix.

Tenslotte een enkel woord over taal en stijl in de *Appendix Perotti*. Zooals uit de gegeven voorbeelden uitdrukkelijk blijkt, is het stijlbeeld van de *Appendix* geheel hetzelfde als in de overige boeken. Dat ook de syntactische eigenaardigheden in de vijf boeken en in de *Appendix Perotti* gelijk zijn, heeft reeds Causeret bewezen ¹⁴⁵⁾. Ook op gronden van stylistischen of taalkundigen aard is er dus geen aanleiding om aan de echtheid van de *Appendix* te twifelen.

¹⁴³⁾ Cf. Hartman, o. c. p. 54.

¹⁴⁴⁾ Havet, o. c. ad fab. I, 28.

¹⁴⁵⁾ Causeret, o. c. p. 93 sqq.

INDEX ¹⁾

Abstracta 83, 88, 116.
adjectivum
 gesubstantiveerd adj. 95-96, 116.
 adj. i.p.v. genetivus 100.
adverbium 113.
Aesopus 33 en passim.
 verhouding Aesopus-Phaedrus 38-45, 53.
Aesopus legende 33, 43-47, 52.
 afbeeldingen 56 sq.
alius
 met abl. comparisonis 108, 109.
allitteratie 77, 79.
Ammianus Marcellinus 110.
Amphis 54.
Anacharsis 47.
anaphora 104.
anecdotes 4, 5, 43-45, 46-47, 50-53, 57, 62, 68, 69, 70, 92.
 anti-keizerlijke literatuur
 zie pamfletliteratuur.
Antisthenes 44, 46.
Aphthonius 32.
Appendix Perotti 35, 116.
Apuleius 47, 109.
archaïsme 86-87, 93, 94.
ardalio 111.
Aristoteles 33, 55.
asyndeton 101.
Athenaeus 56.
Augustus 1-4, 6, 7, 22, 50, 64, 88.
Avianus 27, 37, 53.

Babrius 53.
basium 111.
 begunstigers
 zie letterkunde.
 belangstelling
 zie letterkunde
breedvoerigheid 83, 108.

brevitas 50, 52, 74, 75, 83, 88, 90, 95, 97, 108, 114, 115, 116.
cacophonie 77.
Caesar 55.
Caligula 16, 18.
Cassius Dio 5.
cedo 113.
 censuur 10, 11.
chiasme 103-104, 116.
chreia 45-47, 55, 70, 92.
 chronologie 3, 4, 15, 16, 20, 24.
Cicero 78, 93, 109, 111.
Claudius 16, 24.
coepi,
 zie omschrijvingen.
com-, zie praefix *com-*
comparativus 86, 109, 113.
composita 87, 111-112.
coniuncties 90, 99.
Cremutius Cordus 1, 11, 14.
Cynici 45-46.

Demetrius 33, 51, 68.
deminutiva 84-86, 112, 113.
dialogoog 47, 60, 98, 104, 112, 113, 114, 115.
 uitingen van den populaireren d. 113.
diatribe 45, 48-49, 92.
dichtertaal 85, 94, 97, 99, 100, 107, 112, 115.
 dierfabels 42, 57 en passim.
Diogenes Laertius 47.
Diogenes van Sinope 44, 45, 46, 47, 52.

eenvoud 115, 116.
ellipsen 98-99, 114, 116.
Ennius 3, 53.
epici 23, 28.
epilogen
 zie prologen.
epimythia
 zie promythia.
epitheta 88, 94, 115.

¹⁾ Gecursiveerde woorden verwijzen naar zaken van taalkundigen aard.

Euripides 55.
 Eutychus 12, 16-21, 27, 29, 67.
expressieve woorden
 fabel 85, 94, 112.
 bij de Grieken 33.
 bij de Romeinen 34.
 definitie in rhetorenschool 31, 32, 62.
 in rhetorenschool (z. d.)
 oorsprong 32.
 term 30, 31.
flexieuitgangen
 ere- i.p.v. -erunt 86, 115.
 quis i.p.v. quibus 86-87.
 rijmende flexieuitgangen 80, 81.
 -um i.p.v. -orum 87, 93.
 verkorte vormen 87, 115.
 formules 92, 108, 113.
graecismen 51, 92-93, 94, 111.
gruis i.p.v. grus 105, 113.
 handschriften 32, 35, 36, 37.
 hellenistische novellen 33, 51, 52, 53,
 64, 69.
hercle zie mehercules
herhalingen 101, 108.
Hermogenes 31, 32, 38, 46, 62, 63.
hiatus 78-79.
Hieronymus 3, 54, 55.
homo i.p.v. ille 110, 113.
homoiooteleuton 79.
 hoogmoed
 labels tegen den h. 65-66.
Horatius 1, 2, 18, 29, 31, 34, 38, 48,
 49, 50, 56, 109.
 humor 24, 45, 51, 68-69.
hypallage 96.
hysteron proteron 96.
Illius 17.
interjecties 112-113.
Juvenalis 23.
klankwerking 75-82, 115.
Labienus 6.
Lafontaine 60.
 letterkunde
 begunstigers der l. 1, 17.
 belangstelling voor l. 23, 24.
Livius 31, 34.
Lucianus 53.

Lucretius 29, 49, 50.
Lysippus 56.
Macro 11.
Maecenas 1, 2, 17, 18.
Mamercus Scaurus 11.
Manilius 22.
Martialis 5, 24-27, 73, 92, 111.
mehercules 112.
Menander 51, 54.
Messalla 17.
metaphora 88-89.
metonymia 96.
metrische behoefte 85, 86, 99, 100, 103,
 105, 107, 109, 110,
 112, 113, 114.
Minerva 64.
Mulomedicina Chironis 110.
 mythologische fabels 52-53.
neologismen 82, 84, 85, 86, 87, 89,
 93, 94, 115.
Nero 16.
Nicolaus 32.
Octavius 3.
omschrijvingen
 o. van coniunctivus door posse 108.
 o. van perfectum 92.
 o. van praeteritum door coepisse
 106-107.
 onvolledigheid 10, 35, 36.
Ovidius 6, 22, 29, 54, 55, 89.
Pallas 64.
 pamfletlitteratuur 6, 7, 11, 14.
 panegyricus in Pisonem 18.
Pantschatantra 32.
parataxe 100-101, 114.
Particula 19-21, 24, 39, 43.
partikels 90, 101.
 patroni zie letterkunde
Perotti 35, 36, 37.
Persius 115.
Petronius 29, 51, 107, 109.
Phaedrus passim
 aanvankelijk niet erkend, 17, 23, 24 —
 beschrijfkunst 4, 5, 43, 51, 52, 59-60,
 71, 72 —
 dichterlijk gevoel 69-71, 115.
 eigendunk 27, 29, 68.
 geen vleier 4, 18.
 leerling der rhetorenschool (z. d.).
 niet gehecht aan bezit 18, 29, 48, 71.

origineel werk 43, 53, 55, 57, 69.
 pauze na het derde boek 20, 21.
 phantasie 69, 72.
 politieke toespelingen (z. d.).
 straf 14 sq.
 type van dichter 29.
 verhouding tot litteraire tegenstanders
 27, 57, 66, 69, 74.
 zedenmeester 14, 24, 60-61, 62, 65-68.
 Philetus 16, 22, 66.
 πιθανότης 31, 32, 62, 63, 113.
 Plautus 34, 54, 55.
 Plinius 55, 111.
pluralis
 poetische pl. 95.
 pl. auctoris 100.
 Plutarchus 38, 44, 46, 47, 52, 53, 57.
 politieke toespelingen 7-16, 25, 67.
 Pollio 17.
polysyndeton 101.
 Pompeius 64.
 populaire filosofie 45-50, 60, 69.
popularismen 82, 84, 85, 93, 94, 99,
 104-114.
 hoofdoorzaak voor gebruik 113-114.
praefix com-(con-) 87.
praeposities 78, 79, 97-98, 110-111.
 Priscianus 32.
prolepsis 96.
 prologen en epilogen 20, 37, 57, 70,
 92, 114.
promythia en *epimythia* 36, 37, 38, 45,
 54-56, 57, 58, 60-63, 67, 111, 115.
pronomina 101.
 vrij gebruik van pr. 109, 110.
 Publilius Syrus 4, 28, 54, 55.
purisme 3, 93, 111.
 Quintilianus 23, 24, 31, 53, 58, 63.
 Qu. Cicero 55.
 raadsels 45.
recompositie 105-106.
 Rhetor ad Herennium 107.
 rhetorenschool 31, 32, 33 sq., 38, 46, 50,
 51, 58-63, 67, 111, 115.
 romeinsch element 64.
rijm 79-82.
 satire 68-69.

„schijn bedriegt”
 als fabelmotief 66-67.
sed 111.
 Sejanus 3, 7, 8-14, 15, 16, 19, 20, 27,
 67, 108.
semantische innovaties 89.
 Seneca philos. 4-5, 14, 23-24, 55, 56, 109.
 Seneca rhet. 6.
singularis i.p.v. plur. 95.
 Socrates 33, 47.
 σπουδογέλοιον 45.
 spreekwoorden zie spreukenlitteratuur.
 spreukenlitteratuur 4, 28, 52, 53-56, 57,
 58, 61, 69.
 Statius 24.
subinde 112.
 Suetonius 4, 5, 14.
suffix
 -(i)tas 83, 88, 112, 114.
 -osus 85.
 -(t(or) -(t)rix 82-83, 93, 112.
synecdoche 96.
 Tacitus 5, 7, 14, 106, 110.
tegenstelde begrippen 102, 115, 116.
 Terentius 28, 55.
 Thales 44, 46, 57.
 Theon 31, 58, 61, 62, 63.
 Tiberius 1, 2, 3, 4-9, 11, 16, 43, 50,
 64, 72.
 tragedie 23, 24, 28, 68, 84, 100, 115.
variatio 75, 83, 85, 88, 89-92, 93, 98-99,
 100, 101, 112, 115, 116.
 Varro 109, 111.
 Velleius Paternulus 22.
 Vergilius 2, 23, 28, 49, 105.
verschoven plusq. perfectum en fut. exac-
tum 107, 113.
vescor met accusativus 106.
 volksboek 33, 40, 49, 51, 53.
vraagvormen in omgangstaal 113.
 Vulgata 110.
 wolf 64.
woordschikking 102-103, 115.
 woordspeling 69, 97.
 zedenmeester zie Phaedrus.
 zeven wijzen-legende 33, 44, 46, 47, 57.
 „zilveren” Latijn 83, 84.
zorgvuldigheid 73, 91, 94, 115, 116.

STELLINGEN

I

Het is niet waarschijnlijk, dat Phaedrus met zijn fabels politieke bedoelingen heeft gehad.

II

Er is geen reden, om met Hausrath te veronderstellen, dat Seneca *met opzet* Phaedrus, „den halbgriechen aus der Unterschicht“ heeft genegeerd.

A. Hausrath, R. E. XIX, 2, col. 1477.

III

De bedoeling van Martialis' woorden : improbi . . . Phaedri (Epigr. III, 20, 5) is niet, om te zinspelen op politieken of ongepasten inhoud van Phaedrus' gedichten, noch ook op den levenswandel van den dichter.

IV

Dat Phaedrus soortgelijke voorschriften als die, welke latere rhetorica-technici voor de fabel gaven, heeft gekend, blijkt duidelijk uit zijn werk.

V

De voornaamste verklaring van het feit, dat Phaedrus popularismen gebruikt, moet niet gezocht worden in den persoon van den dichter, maar in het genre van zijn gedichten.

VI

Ten onrechte verklaart Causeret de frequentie van substantiva, gevormd met het suffix -(t)or of -(t)rix, bij Phaedrus uit diens streven naar brevitās.

Ch. Causeret, De Phaedri sermone, diss. Paris 1886, p. 23.

VII

Wanneer Phaedrus en Plutarchus dezelfde bron benutten, geeft Plutarchus waarschijnlijk nauwkeuriger de oude versie weer.

VIII

De meening van Perry, die het promythium den oudsten vorm noemt, waarin de zedenles met de fabel werd verbonden, en het epimythium een latere ontwikkeling daarvan, is onjuist.

B. E. Perry, The origin of the epimythium, Transactions and Proceedings of the Am. Phil. Association, 1940, p. 391—419, volgens J. Marouzeau, L'année philologique, t. XV, 1943.

IX

Tegen v. Wilamowitz, die het gebruik van εὐδαίμων i. p. v. εὐτυχής in Aristophanes, Ranae 1182 voor onmogelijk houdt, kan men de meening verdedigen, dat Aristophanes hier opzettelijk εὐδαίμων gekozen heeft.

U. v. Wilamowitz - Moellendorff, Aeschylus Interpretationen I, Berl. 1914 p. 81.

X

Hesiodus' versie van het Pandora-verhaal bevat elementen, die men terugvindt in fabel 58 van Babrius.

XI

De belangstelling van Vespasianus voor de letterkunde, door Suetonius uitdrukkelijk vermeld, komt bij Bardon onvoldoende tot haar recht.

H. Bardon, Les empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien, Paris 1940, p. 289—303.

XII.

In het begin van zijn beschrijving van den tweeden Punischen oorlog wijkt Florus om speciale redenen van zijn bron Livius af.
